

Friluftsliv i Norge anno 2014 – status og utfordringer

Børre K. Dervo (red.)
Margrete Skår
Berit Köhler
Hogne Øian
Odd Inge Vistad
Oddgeir Andersen
Vegard Gundersen

NINAs publikasjoner

NINA Rapport

Dette er en elektronisk serie fra 2005 som erstatter de tidligere seriene NINA Fagrapport, NINA Oppdragsmelding og NINA Project Report. Normalt er dette NINAs rapportering til oppdragsgiver etter gjennomført forsknings-, overvåkings- eller utredningsarbeid. I tillegg vil serien favne mye av instituttets øvrige rapportering, for eksempel fra seminarer og konferanser, resultater av eget forsknings- og utredningsarbeid og litteraturstudier. NINA Rapport kan også utgis på annet språk når det er hensiktsmessig.

NINA Temahefte

Som navnet angir behandler temaheftene spesielle emner. Heftene utarbeides etter behov og serien favner svært vidt; fra systematiske bestemmelsesnøkler til informasjon om viktige problemstillinger i samfunnet. NINA Temahefte gis vanligvis en populærvitenskapelig form med mer vekt på illustrasjoner enn NINA Rapport.

NINA Fakta

Faktaarkene har som mål å gjøre NINAs forskningsresultater raskt og enkelt tilgjengelig for et større publikum. De sendes til presse, ideelle organisasjoner, naturforvaltningen på ulike nivå, politikere og andre spesielt interesserte. Faktaarkene gir en kort framstilling av noen av våre viktigste forskningstema.

Annen publisering

I tillegg til rapporteringen i NINAs egne serier publiserer instituttets ansatte en stor del av sine vitenskapelige resultater i internasjonale journaler, populærfaglige bøker og tidsskrifter.

Friluftsliv i Norge anno 2014 – status og utfordringer

Børre K. Dervo (red.)

Margrete Skår

Berit Köhler

Hogne Øian

Odd Inge Vistad

Oddgeir Andersen

Vegard Gundersen

Dervo, B.K., Skår, M., Köhler, B., Øian, H., Vistad, O.I., Andersen, O. og Gundersen, V. 2014. Friluftsliv i Norge anno 2014 – status og utfordringer - NINA Rapport 1073. 98 s + vedlegg.

Lillehammer, september 2014

ISSN: 1504-3312

ISBN: 978-82-426- 2691-2

RETTIGHETSHAVER

© Norsk institutt for naturforskning

Publikasjonen kan siteres fritt med kildeangivelse

TILGJENGELIGHET

Åpen

PUBLISERINGSTYPE

Digitalt dokument (pdf)

REDAKSJON

Børre K. Dervo

KVALITETSSIKRET AV

Vegard Gundersen og Jon Museth

ANSVARLIG SIGNATUR

Forskningssjef Jon Museth (sign.)

OPPDRAKSGIVER(E)/BIDRAGSYTER(E)

Klima- og Miljødepartementet, Naturforvaltningsavdelingen

KONTAKTPERSON(ER) HOS OPPDRAGSGIVER/BIDRAGSYTER

Erlend Smedshaug

BILDER

Børre K. Dervo

NØKKELORD

- Friluftsliv, Norge, deltakelse, aktiviteter, samfunn, kulturarv, nærmiljø, folkehelse, barn og unge, arealforvaltning

KONTAKTOPPLYSNINGER

NINA hovedkontor

Postboks 5685 Sluppen
7485 Trondheim
Telefon: 73 80 14 00

NINA Oslo

Gaustadalléen 21
0349 Oslo
Telefon: 73 80 14 00

**NINA
Tromsø**

Framsenteret
9296 Tromsø
Telefon: 77
75 04 00

**NINA Lille-
hammer**

Fakkeltgården
2624 Lille-
hammer
Telefon: 73
80 14 00

Sammendrag

Dervo, B.K., Skår, M., Köhler, B., Øian, H., Vistad, O.I., Andersen, O. og Gundersen, V. 2014. Friluftsliv i Norge anno 2014 – status og utfordringer - NINA Rapport 1073. 98 s + vedlegg.

Denne rapporten beskriver utviklingstrekk innenfor friluftsliv og endringer i samfunnet som er relevant for friluftsliv siden forrige stortingsmelding om friluftsliv ble laget (St.meld. nr. 39 (2000-2001)).

Deltakelse i friluftsliv: Vi har i denne rapporten konsentrert oss om perioden fra 2001 til 2011. Vi kan slå fast at nordmenn fortsatt er svært aktive friluftslivsutøvere. Nittito prosent av den norske befolkningen over 16 år deltok i 2011 i en eller annen form for friluftsliv, det vil si deltatt en eller flere ganger siste 12 måneder. Sammenlignet med 2001 har det likevel vært en lett fallende tendens i den totale friluftslivsutøvelsen til de voksne, med en reduksjon på fire prosent. Selv om den totale friluftslivsutøvelsen er redusert, har deltakelsen i de aller fleste aktivitetene økt eller vært stabil. Det er fordi den totale friluftslivsutøvelsen forteller hvor stor andel av utvalget (SSBs levekårsundersøkelser) som har kryssset av på en eller flere aktiviteter, mens deltakelse i ulike aktiviteter representerer andelen av utvalget som har deltatt i hver aktivitet. Bare plukking av bær og sopp har hatt en reduksjon i deltakelsen.

Aktivitetsnivået er høyt i 2011, med en gjennomsnittlig utøvelse på 108 dager pr aktiv voksne utøver mellom 16 og 74 år. Det gir en økning på 18 ganger sammenlignet med 2001. Den sterke veksten fra 2007 til 2011 i antall dager deltakelse må antas å skyldes endringer i metodikk i SSBs levekårsundersøkelser i 2011. Metodeendringene i 2011 gjør tallene usikre på flere områder, og gjør dermed beskrivelsen av utvikling i norsk friluftsliv usikker for perioden, spesielt de siste årene.

Et generelt endringstrekk siden 2001 er at friluftslivet har blitt enda mer mangfoldig ved at flere aktiviteter har kommet til, og ved at mange deltar i flere aktiviteter. Fotturene er i 2011 fortsatt den største friluftslivsaktiviteten, med relativt stabil deltakelse mellom 2001 og 2011 på rundt 80 prosent totalt sett. SSBs levekårsundersøkelser bekrefter DNT sin positive overnatningsstatistikk når det gjelder fotturer i fjellet, mens sterk vekst også i andre typer fotturer nok heller bekrefter usikkerhet på grunn av metodeendringer. Spaserturer er en svært viktig aktivitet for folkehelse, ikke minst i et nærmiljøperspektiv. Andelen som går på spasertur har vært stabil rundt 80 prosent deltakelse fra 2001-2007.

Stadig flere velger å sykle i fjellet og andre naturområder. Syklingen blir stadig mer spesialisert og utstyrskreven i takt med generell velstandsutvikling, individualisering og mestringsfokus. Deltakelsen i sykkelturner i naturomgivelser økte sterkt på 1990-tallet, men har vært stabil i befolkningen totalt sett mellom 2001 og 2011. Deltakelsen blant ungdom 16-24 år har vært høy i perioden, men sank med seks prosent fra 2007 til 2011. Dette kan skyldes at terrengsykling har overtatt for annen sykling i natur. Undersøkelsen fra 2011 viser en markant vekst i denne aktiviteten blant ungdom, men dette kan skyldes metodeendringer. I befolkningen totalt sett har andelen som har deltatt i terrengsykling fordoblet seg fra 13 til 26 prosent i perioden 2001-2011.

Det har også vært en markert vekst i alle typer båtturer fra 2001 til 2011. For motorisert båtliv og seilbåt sin del kan dette ha sammenheng med generell velstandsøkning, men deltakelsen har likevel variert mye i perioden. Deltakelsen i ro og padleturer har også variert gjennom perioden, men med en generell økning i befolkningen totalt sett. Kajakpadling er eksempel på en større differensiering i friluftslivet der aktiviteter som inkluderer mestring og naturopplevelse har fått økt popularitet.

Deltakelsen i skiturer i befolkningen samlet sett har vært relativt stabil i perioden 2001-2011. Den sterke veksten i bruk av alpinanlegg fram mot 2001 ser ut til å ha bremsset noe opp, selv om veksten likevel har vært på fire prosent for hele befolkningen mellom 2001 og 2011. Deltakelsen blant ungdom gått tilbake med to prosent i perioden.

Også deltakelsen i jakt og fiske har vært stabil i perioden. Det samme gjelder utendørs bading, men med større variasjon i forhold til sommerværet. Skøyteturer og rideturer har også hatt en ganske stabil oppslutning. Deltakelse i bær- og soppturer viser som eneste aktivitet, en signifikant nedgang siden sist stortingsmelding.

Det er en klar sammenheng mellom deltakelse i friluftsliv og graden av utdanning og størrelse på husholdningsinntekt for nær sagt alle typer aktiviteter. Folk med innvandrerbakgrunn er sterkt underrepresentert i friluftslivet, noe som kan ha sammenheng med lav utdanning og inntekt, samtidig som både sosiale og kulturelle barrierer for deltakelse kan være betydelige. Generelt er deltakelsen høyest i de små og mellomstore byene. I mange av de mest sentrale friluftslivsaktivitetene er deltakelsen relativt høy i alle aldersgrupper, mens ungdommer faller fra i de tradisjonelle aktivitetene. Samtidig dominerer de yngre aldersgruppene i de fleste nye aktivitetene.

Samfunnsmessige endringer som påvirker friluftslivet: Forrige stortingsmelding pekte på at sentrale samfunnsendringer vil avspeiles i utviklingen i friluftslivet både når det gjelder omfang og innhold. Ikke minst ble det framholdt at globalisering og moderniseringsprosesser vil sette sitt preg på friluftslivet ved at både mangfold og individualisering vil gjøre seg gjeldende. Utviklingen fra 2001 til 2011 viser nettopp dette. Flere deltar i mange slags aktiviteter og prøver ut nye ting, samtidig som spektret av aktiviteter har blitt større. Det har vært en sterk økning i deltakelse i terrengsykling, som viser at det finnes en gråsoner mellom friluftsliv og trening som har blitt mer omfattende i takt med at det å ha en sunn og veltrent kropp i økende grad forbindes med sosial status.

Flere reiser i forbindelse med friluftslivsaktiviteter, i takt med en generell velstandsutvikling. Høyere inntekt, mer fleksibel arbeidstid og sterkere forbrukeridentiteter påvirker hvordan folk benytter seg av fritiden. Antallet hytter og bruksfrekvensen av disse har økt. Etterspørselen etter tilrettelegging for friluftsliv øker. En annen samfunnsendring som bør framheves er veksten i kommersialisering og teknologisering. Sammen med den generelle velstandsøkningen har dette bidratt til at friluftslivet er blitt enda mer spesialisert og differensiert, særlig blant de yngre. Samtidig har disse aspektene ved samfunnsutviklingen også ført til at friluftsliv har fått større konkurranse av helt andre typer fritidsaktiviteter.

Utviklingen i friluftslivet avspeiler seg i en generell samfunnsutvikling ved at deltakelsen har jevnet seg ytterligere ut når vi sammenligner kjønn, selv om forskjellene mellom kvinner og menn fortsatt er betydelige i mange aktiviteter. Viktige demografiske endringer som påvirker friluftslivet knytter seg både til at en stadig mindre andel av befolkningen bor i spredtbygde strøk, at større andel av befolkningen er eldre, at ungdomstida for en del varer lenger enn tidligere, at eldre holder seg aktive og friskere enn før, og at vi har fått flere innvandrere fra ulike deler av verden. Når naturen i økende grad blir arena for ulike måter å drive utendørsrekreasjon på, oppstår det også nye former for konflikter. Dette kan føre til at friluftsliv som nasjonal kulturarv utfordres på måter som ikke har vært vanlig hittil.

Fortsatt fokus på folkehelse, nærmiljø, barn og unge: Mens positive effekter av opphold i natur er veldokumentert, ligger det en viktigere og kanskje vanskeligere utfordring i å peke på gode virkemidler for å få realisert folkehelsepotensialet i friluftslivet. I tillegg kommer behovet for å rekruttere barn og unge til friluftsliv – både til friluftsliv i dag og som framtidens voksne. Friluftsliv som folkehelse viser ikke bare til det fysiske, men også psykisk helse og sosial integrering. Vektleggingen av den sosiale siden viser seg å være svært viktig med tanke på å rekruttere de som fra før ikke har vært så aktive. Denne rapporten har pekt på at vekstpotensialet for å få folk til å bli mer fysisk aktive i stor grad ligger i selvorganiserte lavterskelaktiviteter i nærmiljøet. Dette handler ofte om turgåing, men kan også handle om annen trening og mosjon. Selv om dette er selvorganiserte aktiviteter fordrer det at samfunnet (som f.eks. kommunen i samarbeid med ildsjeler, lag og foreninger) legger til rette for trygg, variert og attraktiv bruk og opplevelse av nærmiljøet. Å ruste opp stier og gangveier i grønne omgivelser gjør også at folk motiveres til å gå til

jobb, skole, butikk og andre gjøremål. Faglig og økonomisk støtte til basalt forebyggende helse- og friluftslivsarbeid er viktig.

Nærfriluftslivet er ikke frikoplet fra hverdagslivet ellers, men fungerer som en integrert del av menneskers daglige virke. Ofte som en avkopling fra daglige gjøremål, og/eller i kombinasjon med andre gjøremål. I rapporten er det pekt på at nærfriluftslivet er viktig også ut fra mer allmenne trekk ved vår levemåte i dagens samfunn. Tidsklemma er reell for mange, og nærfriluftslivet er en måte å oppleve natur på som er overkommelig å få til i hverdagen. I rapporten er det gjort et poeng av å gi barn «naturglede», og pekt på at dette er en litt annen tenkning enn vektlegging av mestring, kompetanse og kunnskap. I dagens gjøremålsorienterte samfunn kan et poeng i rekrutteringssammenheng være å lage *alternativer* til gjøremålsorienteringen gjennom «naturglede». Å være lenge på ett sted i naturen, uten for mange til stede og med et fåtall planlagte aktiviteter og gjøremål, gjør at lek mellom barn lettere oppstår og dermed økt kroppslig kontakt med natur.

Mye tyder på at barn deltar i mange friluftslivsaktiviteter, men sjeldnere enn før. I et bredt friluftslivsperspektiv bør bruk av nærmiljønaturen være en viktig del av barns friluftsliv. I rekrutteringssammenheng kan det derfor ligge et potensial i å arbeide for at bruken av nærmiljønatur skal bli en mer integrert del av barns hverdagsliv enn den er i dag. Fokus på voksnes rolle, barns muligheter til egenstyrt lek ute, aktivitetsnivå i hverdagen, egentransport til ulike gjøremål og tilgjengelighet til attraktive og trygge naturområder er viktige faktorer i denne type rekrutteringsarbeid til barns nærfriluftsliv.

Rapporten har også pekt på behovet for en større ansvarsavklaring rundt friluftslivet i det kommunale forvaltningssystemet, der friluftslivets posisjon i dag ofte er uklar. Framveksten av nye aktiviteter har ført til at motsetninger og konflikter oppstår når brukere av ulike aktiviteter deler samme område. Dette stiller nye utfordringer til forvaltning av arealer gjennom tilretteleggingstiltak, ikke minst i folketette områder. Med økende fokus på by- og tettstednære områder, og med nye brukerinteresser som for eksempel rekreasjonsskjøring med snøskuter i utmarka, vil en sonebasert og differensiert forvaltning være nødvendig for å kunne balansere folks bruks-, opplevelses- og naturverdier på en bedre måte.

Børre K. Dervo, NINA, Fakkeltgården, 2624 Lillehammer. borre.dervo@nina.no.
Margrete Skår, NINA, Fakkeltgården, 2624 Lillehammer. margrete.skar@nina.no.
Berit Köhler, NINA, Fakkeltgården, 2624 Lillehammer. Berit.Kohler@nina.no.
Hogne Øian, NINA, Fakkeltgården, 2624 Lillehammer. Hogne.Oian@nina.no.
Odd Inge Vistad, NINA, Fakkeltgården, 2624 Lillehammer. odd.inge.vistad@nina.no.
Oddgeir Andersen, NINA, Fakkeltgården, 2624 Lillehammer. oddgeir.andersen@nina.no.
Vegard Gundersen, NINA, Fakkeltgården, 2624 Lillehammer. Vegard.Gundersen@nina.no.

Innhold

Sammendrag	3
Innhold	6
Forord	8
1 Innledning.....	9
2 Deltakelse i friluftslivet siden 2001.....	11
2.1 Kommentarer til datapresentasjon	11
2.2 Samlet deltakelse i friluftslivsaktivitetene	12
2.3 Utviklingstrekk i de forskjellige friluftslivsaktivitetene siden 2001	12
2.3.1 Fotturer og spaserturer	13
2.3.2 Utendørs bading	14
2.3.3 Fisketurer	14
2.3.4 Skiturer	14
2.3.5 Båtturer	14
2.3.6 Bruk av alpinanlegg og offpiste kjøring i fjellet	17
2.3.7 Bær- og soppturer	17
2.3.8 Sykkelturer i naturomgivelser og terrengsykling	17
2.3.9 Skøyteturer	17
2.3.10 Jaktture	17
2.3.11 Rideturer	17
2.3.12 Andre aktiviteter	17
3 Samfunnsmessige endringer av betydning for friluftslivet	18
3.1 Samfunnsmessige endringer og friluftslivet	18
3.2 Utviklingstrekk i Norge, Sverige og Finland	19
3.3 Det rurale og urbane	20
3.4 Sosial ulikhet: Utdanning og inntekt	22
3.5 Demografisk utvikling	23
3.5.1 Familie, kjønn og alder	23
3.5.2 Innvandring	24
3.6 Kommersialisering, teknologisering, tidsbruk	25
3.6.1 Naturbasert turisme	25
3.6.2 Tidsbruk	27
3.6.3 Fritidsboliger	27
3.7 Areal- og brukerkonflikter	28
3.7.1 Friluftsliv som symbol i politiske kontekster	29
4 Friluftsliv – norsk kulturarv og nasjonal identitet.....	30
4.1 Kulturarv som begrep	30
4.2 Naturen og friluftslivets plass i norske diskurser	31
4.3 Et felles friluftslivsnarrativ?	32
4.4 Gamle aktiviteter i nye kontekster	33
5 Urbanisering og friluftsliv i nærmiljøet	35
5.1 Friluftsliv i nærmiljøet – nærfriluftsliv	35
5.2 Friluftsliv i nærmiljø i nasjonal friluftslivspolitik og forvaltning	35
5.3 Hvorfor er nærfriluftsliv viktig?	37
5.3.1 Grønne byrom – viktig for flest	37
5.3.2 Nærfriluftslivet er for alle	37
5.4 Friluftsliv i hverdagsliv	38
5.4.1 Genuine kvaliteter ved nærmiljønatur – og betydningen av den	39

5.4.2	Nærfriluftsliv gir stedstilknytning	40
6	Friluftslivets folkehelsepotensial	41
6.1	Folkehelse og friluftsliv - meir enn fysisk aktivitet!	42
6.1.1	Fysiologiske effektar	43
6.1.2	Psykologiske effektar	44
6.1.3	Det sosiale i friluftslivet	46
6.2	Brei forståing av folkehelse, av fysisk aktivitet og av friluftsliv	47
6.3	Deltaking i friluftslivet – barrierar, motivasjon og handling	47
6.4	Korleis realisere folkehelsepotensialet i friluftslivet?	48
7	Barn og unge.....	50
7.1	Ungdoms deltakelse i friluftsliv	50
7.1.1	Ungdom og friluftsliv på begynnelsen av 2000-tallet.....	50
7.1.2	Hva har skjedd siden 2001?	52
7.1.3	Friluftslivsorganisasjonenes rolle	55
7.2	Barn og friluftsliv	56
7.2.1	Barns deltakelse i friluftslivsaktiviteter	56
7.2.2	Endringer i barns friluftsliv	60
7.2.3	Barns bruk av nærmiljønatur	61
7.2.4	I hvilke sammenhenger oppholder barn seg i natur- og grøntområder	63
7.2.5	Egen transport til ulike gjøremål – potensielle naturmøter.....	65
7.2.6	Foreldres opplevelse av barrierer for at barn bruker natur.....	65
7.2.7	Egenstyrt leik i natur – et glemt gode blant mange gjøremål?	67
7.2.8	Hva bruker barn tida på?	68
8	Friluftsliv og arealforvaltning.....	71
8.1	Friluftslivets uklare posisjon i kommunal forvaltning	71
8.2	Forvaltningsmodeller for håndtering av friluftslivets arealbruk.....	73
8.2.1	Differensiert og sonebasert arealforvaltning.....	73
8.2.2	Målstyrte og adaptive forvaltningsmodeller	74
8.3	Sikring av friluftslivsarealer	75
8.4	Lokale områder med regional eller nasjonal interesse	75
8.4.2	Strandsona.....	75
8.4.3	Fjellområdene	76
9	Oppsummering og anbefalinger	79
9.1	Endringer i deltakelse siden 2001	79
9.1.1	Noe reduksjon i den totale friluftslivsutøvelsen	79
9.1.2	Deltakelse i ulike aktiviteter	79
9.2	Hvem deltar?	81
9.3	Hva påvirker friluftslivet?	82
9.4	Friluftsliv og folkehelse	83
9.5	Nærmiljøet i fokus.....	84
9.6	Barn og unge	85
9.7	Friluftsliv og arealforvaltning.....	86
9.8	Friluftsliv i framtida: trenger vi en ny fortelling?	87
9.9	Virkemidler for økt rekruttering	88
10	Referanser	90
11	Vedlegg	99

Forord

Dette prosjektet er gjennomført på oppdrag fra Klima- og miljødepartementet, Naturforvaltningsavdelingen. Oppdraget ble gjennomført i perioden juni 2014 til september 2014. Rapporten inneholder en beskrivelse av hvilke utfordringer, problemstillinger og muligheter friluftslivet står overfor i dag. Sentrale forhold har vært i hvilken grad den økte urbaniseringen har bidratt til å endre og påvirke rammebetingelsene for friluftslivet og i hvilken grad de sosiokulturelle faktorene i befolkningen slår inn i forhold til holdninger og atferd i møte med friluftslivet. Rapporten peker videre på virkemidler og grep myndighetene kan ta for å øke rekrutteringen til friluftsliv, med vekt på barn, unge og grupper som er lite fysisk aktive.

Arbeidet er gjennomført som et teamarbeid blant forskere på NINA Lillehammer. Først i hvert kapittel er navnet på forskerne i NINA som har bidratt til de 7 hovedtemaene oppgitt. En spesiell takk til Alf Odden som har bidratt med upubliserte data, kommentarer og råd underveis i arbeidet. Vegard Gundersen har kvalitetssikret rapporten, med unntak av kapittel 8, som er kvalitetssikret av Jon Museth. Vegard Gundersen er medforfatter på kapittel 8 og er derfor også ført opp som medforfatter på hele rapporten. En takk til alle som har bidratt. Vi håper resultatet blir nyttig i arbeidet med den kommende stortingsmeldingen om friluftsliv.

Lillehammer, september 2014

Børre K. Dervo
Prosjektleder

1 Innledning

Margrete Skår og Børre Dervo

Regjeringen har i 2014 startet arbeidet med en ny stortingsmelding for å styrke friluftslivet. Den forrige friluftslivsmeldingen er fra 2001; St. meld. Nr. 39 (2000-2001) "Friluftsliv – ein veg til høgare livskvalitet". Den nye stortingsmeldingen skal omfatte hele friluftslivsfeltet, men vil ha særlig oppmerksomhet på friluftsliv i nærmiljøet. Overordnet målsetning med meldingen er i enda større grad å realisere friluftslivets folkehelsepotensial, ved at en større del av befolkningen deltar i friluftsliv på jevnlig og varig basis. Målsettingen er også å bevare friluftsliv som en viktig del av norsk kulturarv og nasjonal identitet. Meldingen skal også gi råd om hvordan myndighetene kan bidra til at de grupper i befolkningen som er lite fysisk aktive blir mer aktive gjennom friluftsliv, og hvordan barn og unge best kan rekrutteres til friluftsliv og bli aktive friluftslivsutøvere. Den vil også omhandle høstingsaktiviteter, og hvordan antall som driver med høsting i naturen kan økes. Meldingen vil også ta for seg nye friluftslivformer, i tillegg til hvordan reiseliv basert på natur- og kulturarven i større grad kan utnyttes til å fremme et mer aktivt friluftsliv.

I denne utredningen har vi samlet kunnskap om nye utviklingstrekk innenfor friluftslivet siden forrige stortingsmelding. I kapittel 2 gis det en tallmessig framstilling og beskrivelse av endringer i totalbefolkningens deltakelse og utøvelse av friluftslivet for perioden 2001 til 2011. Kapittel 3 tar for seg samfunnsmessige endringer av betydning for friluftslivet i denne perioden. Utviklingen viser at individualiseringen har blitt sterkere ettersom flere deltar i mange slags aktiviteter og prøver ut nye ting, samtidig som spektret av aktiviteter har blitt større. Kategorien «moderne friluftsliv» er en litt mangfoldig sammensetning av aktiviteter som gjerne er karakterisert av (stadig) nytt og forbedret utstyr, actionpreg, spenning og utfordringer - og ofte en viss fart. Og de synes særlig å ha appell hos ungdom. De har også en tendens til å dukke opp i nye landskap og situasjoner – i møte med mer tradisjonelle friluftslivsaktiviteter eller i møte med tradisjonelle landskaps- og verneinteresser. Dermed blir de moderne aktivitetene ofte kategorisert som kontroversielle, men er de egentlig det? Dette er det viktig å ha en åpen diskusjon rundt. Det er ofte små aktiviteter (i antall utøvere), men kan være viktige rekrutteringsaktiviteter for ungdom. Behovet for en sonebasert og differensiert forvaltning bør ikke minst være viktig å vurdere i denne sammenheng, for å balansere folks ulike bruks-, opplevelsese- og naturverdier på en bedre måte.

Den generelle velstandsutviklingen har gjort at flere reiser i forbindelse med friluftslivsaktiviteter. Høyere inntekt, mer fleksibel arbeidstid og sterke forbrukeridentiteter påvirker hvordan folk benytter seg av fritiden. En annen samfunnsendring som framheves er veksten i kommersialisering og teknologisering. Sammen med den generelle velstandsøkningen har det bidratt til at friluftslivet er blitt enda mer spesialisert og differensiert, særlig blant de yngre. Samtidig har disse aspektene ved samfunnsutviklingen ført til at friluftsliv har fått større konkurranse av helt andre typer fritidsaktiviteter.

Viktige demografiske endringer som påvirker friluftslivet knytter seg til at stadig mindre andeler av befolkningen bor i spredtbygde strøk, at større andeler av befolkningen er eldre, at eldre holder seg aktive og friskere enn før og at vi har fått flere innvandrere fra ulike deler av verden.

En målsetting med den nye stortingsmeldingen er å bevare friluftsliv som en viktig del av norsk kulturarv og identitet. Utviklingen av friluftslivspraksiser tenderer altså mot mer variasjon og ikke minst mot at friluftslivet i større grad blir preget av teknologisering og moderne vareforbruk. I en forstand kan man hevde at friluftslivet dermed dreier bort fra idealet om enkelhet, som står sentralt i den nasjonale mytologien om norsk friluftsliv. Når naturen i økende grad blir arena for ulike måter å drive utendørsrekreasjon på, oppstår det også nye former for konflikter. Dette kan føre til at friluftsliv som nasjonal kulturarv utfordres på måter som ikke har vært vanlig hittil. Dette er temaer som drøftes i kapittel 4.

Vi har tatt utgangspunkt i en bred forståelse av friluftsliv som omfatter bruk av nærmiljø. I kapittel 5 beskriver vi nærmiljønaturens genuine kvaliteter, og vi peker på hvorfor nærfriluftslivet er viktig

ut fra mer allmenne trekk ved vår levemåte i dagens samfunn. Tidsklemma er reell for mange, og nærfriluftslivet er en måte å oppleve natur på som er overkommelig å få til i hverdagen. Nærfriluftslivet er ikke frikoplet fra hverdagslivet ellers, men fungerer som en integrert del av menneskers daglige virke. Ofte som en avkopling fra daglige gjøremål, og/eller i kombinasjon med andre gjøremål. Sett i lys av dette, og i tråd med målene for bedret folkehelse, blir det å skape muligheter for lavterskel nærfriluftsliv i hverdagen viktig. Å ruste opp stier og gangveier i grønne omgivelser slik at folk motiveres til å gå til jobb, skole, butikk og til andre gjøremål, å legge til rette for treningsaktiviteter i naturomgivelser, skape trygge nærnaturområder, minske avstanden til naturområder fra bebyggelsen, stimulere til økt samhandling om å ta vare på og utvikle sitt eget nærmiljø – alt dette er viktige tiltak for å rekruttere til nærfriluftslivet.

Nærmiljøet er ikke minst viktig i folkehelsesammenheng, fordi nærfriluftslivet er et viktig lavterskeltilbud og alternativ for de som ellers ikke er så aktive. I kapittel 6 drøfter vi hvordan friluftslivets folkehelsepotensial kan realiseres. Friluftsliv som folkehelse viser ikke bare til det fysiske, men også til psykisk helse og sosial integrering. Vektleggingen av den sosiale siden kan vise seg som svært viktig med tanke på rekruttering.

Et viktig vekstpotensial for økt fysisk aktivitet blant mindre aktive, ligger i stor grad i selvorganiserte lavterskelaktiviteter i nærmiljøet. Dette handler ofte om turgåing, men kan også handle om annen trening og mosjon. Selv om dette er selvorganiserte aktiviteter fordrer det at samfunnet (dvs. kommunen i samarbeid med ildsjeler, lag og foreninger) legger til rette for trygg, variert og attraktiv bruk og opplevelse av nærmiljøet. God informasjon, kart, skilting mm er viktig for å gjøre innbyggerne oppmerksomme på hva som finnes av muligheter for bl.a. turgåing i nærmiljøet. For den ivrige friluftslivsutøver er denne kunnskapen ofte inne, for innflytteren, turisten eller den tidligere inaktive er det ikke nødvendigvis like åpenbart.

Rekruttering til friluftslivsaktiviteter er en viktig utfordring. I kapittel 7 gjør vi først rede for barn og unges deltakelse i friluftslivsaktiviteter. Mye tyder på at barn deltar i mange friluftslivsaktiviteter, men sjeldnere enn før. I et bredt friluftslivsperspektiv bør bruk av nærmiljønaturen være en viktig del av barns friluftsliv. I rekrutteringssammenheng kan det derfor ligge et potensial i å arbeide for at bruken av nærmiljønatur skal bli en mer integrert del av barns hverdagsliv enn den er i dag. Fokus på voksnes rolle, barns muligheter til egenstyrt lek ute, aktivitetsnivå i hverdagen, egentransport til ulike gjøremål og tilgjengelighet til attraktive og trygge naturområder er viktige faktorer i denne type rekrutteringsarbeid til barns nærfriluftsliv. Å rekruttere barn og unge til friluftsliv handler i stor grad om at de har gode naturopplevelser, slik at motivasjonen til å være mer ute øker. I rapporten er det gjort et poeng av å gi barn «naturglede», og pekt på at dette er en litt annen tenkning enn vektlegging av mestring og kompetanse.

Framveksten av nye aktiviteter har ført til at motsetninger og konflikter oppstår når brukere av ulike aktiviteter deler samme område. Dette stiller nye utfordringer til forvaltning av arealer gjennom tilretteleggingstiltak, bedret informasjon mm, ikke minst i folketette områder. I kapittel 8 drøfter vi friluftslivets posisjon på det kommunale forvaltningsnivået, og vi setter fokus på viktige utfordringer i fjellområdene og i strandsona.

I kapittel 9 gis en oppsummering av de foregående kapitlene, sammen med anbefalinger ift. de ulike temaene.

2 Deltakelse i friluftslivet siden 2001

Berit Köhler, Oddgeir Andersen og Børre K. Dervo

Dette kapittelet gir en oversikt i viktige utviklingstrekk i friluftslivsutøvelsen for befolkningen i Norge i perioden 2001-2011. SSBs levekårsundersøkelser er de viktigste og mest langsiktige undersøkelsene som omhandler friluftslivet i Norge. Til sammen er det gjennomført 15 landsrepresentative undersøkelser i tidsrommet 1970-2011. Denne tidsserien er nærmest unik i en internasjonal sammenheng. Datagrunnlaget i dette kapittelet er tilgjengelige data, rapporter og notater utgitt av Statistisk sentralbyrå (SSB) innen temaet friluftsliv. Lavekårsundersøkelsene som ble gjennomført i 2001, 2004, 2007 og 2011 utgjør den viktigste datakilden. Datasettet fra levekårsundersøkelsen i 2011 er ikke publisert i sin helhet, men deler av det er publisert i egne notater. I tillegg benytter vi i denne utredningen data fra doktorgraden til Odden (2008) om trender i norsk friluftsliv, og et notat fra Odden (2012) til Direktoratet for naturforvaltning. Vi vil i dette kapittelet først gi noen kommentarer til datamaterialet som kan være av betydning for datapresentasjonen og analysene. For eksempel ble det gjort metodeendringer i SSBs levekårsundersøkelse i 2011 som gjør tallene usikre på flere områder, og spesielt for de siste årene. Metodeendringene er beskrevet i Vedlegg 1. Etterpå gis det en oversikt over den samlede utøvelsen av friluftsliv, før utviklingstrekkene i de enkelte friluftslivsaktivitetene presenteres. Mer detaljert informasjon om deltakelse i friluftsliv finnes også i kapittel 3 (Samfunnsmessige endringer) og kapittel 7 (Barn og unge).

2.1 Kommentarer til datapresentasjon

Odden (2012) bygger sitt notat på en analyse av SSBs data, men har benyttet litt andre utvalg av data i sine beregninger, enn hva SSB selv har gjort. Eksempelvis er aldersgrupper kategorisert litt forskjellig for den voksne delen av befolkningen, mens alderskategorien 16-24 år er lik for SSB og Odden. Av andre forskjeller kan vi nevne at Odden har filtrert vekk alle personer eldre enn 74 år fra utvalget, mens SSB tar med alle personer uansett alder. Denne forskjellen vil bidra til å endre (mest sannsynlig redusere) utøvelsesfrekvensen (antall ganger de deltar pr år) og andel av befolkningen som deltar for den eldste alderskategorien hos SSB, sammenlignet med Odden sine tall.

Når det gjelder behandling av ekstremverdier (såkalte «outlayers» som ofte er feilavkrysning), har Odden fjernet alle observasjoner over 200 ganger per år, mens SSB rapporterer tallene som de er. Vi har valgt å benytte Oddens analyser av trender innen friluftslivet, fordi denne fremstillingen er noe mer bearbeidet og inneholder flere kategorier, enn SSB sine egne data. Vi har valgt å presentere SSB sine data først. Deretter presenterer vi Oddens analyser av SSB dataene. Eventuelle avvik mellom SSB sine data og de data Odden har benyttet, er kommentert i teksten. Vi har valgt å betegne trender som er innenfor $\pm$ tre prosent som stabile trender, mens endringer på mer enn $\pm$ tre prosent er betegnet som økende eller avtagende. Bakgrunnen for dette er feilmarginer knyttet til utvalgsstørrelse og metodikk for innsamling av data.

I løpet av tidsperioden 2001 til 2011 har det skjedd endringer i metoden for innsamling av data, utvalgsstørrelse og spørsmålsstilling på noen av spørsmålene i levekårsundersøkelsen. I perioden 2001-2007 foregikk datainnsamlingen gjennom postale spørreskjema. I 2011 ble datainnsamlingen gjennomført via telefonintervjuer. Til og med 2007 var utvalgsstørrelsen om lag 2 000 respondenter, mens den i 2011 ble økt til 4 500 respondenter. Økningen i utvalgsstørrelse reduserer feilmarginen og gir mer sikre data. I 2011 undersøkelsen finnes det i tillegg to eksempler på utelatelser av aktiviteter som får store konsekvenser (1): Fram til 2011 har det vært stilt spørsmål om deltakelse i spaserturer for å fange opp mosjonsturer til fots som ikke nødvendigvis

foregår i naturomgivelser. Når spaserturene er borte i 2011 undersøkelsen, inkluderer sannsynligvis mange av respondentene deler av denne aktiviteten inn i fotturene (Se **figur 2.2**), med den konsekvens at både deltakelsesnivå og utøvelsesfrekvens øker for denne aktiviteten. Likevel, det er de lengre fotturene både i fjellet og skogen som har hatt sterkest vekst fra 2007 til 2011. Flere undersøkelser er nødvendig for å kunne si om det er metodeendringer eller ny utvalgsstørrelse som er årsak til denne veksten. (2) Aktiviteten løssnø/offpiste kjøring ved alpinanlegg er i 2011 utelatt, mens spørsmål om aktiviteten i fjellet er beholdt. Konsekvensen av dette er at mange respondenter overfører denne aktiviteten fra løssnø/offpiste i alpinanlegg, til kjøring i fjellet. Denne aktiviteten har dermed fått en urealistisk sterk vekst mellom 2007 og 2011. En nærmere beskrivelse av endringene og hvordan dette kan påvirke resultatet finnes i vedlegg 1.

2.2 Samlet deltakelse i friluftslivsaktivitetene

Nordmenn er fortsatt svært aktive friluftslivsutøvere. Nittito prosent av den norske befolkning over 16 år deltok i 2011 i en eller annen form for friluftsliv (**Tabell 2.1**). Aktivitetsnivået er også høyt med en gjennomsnittlig utøvelsesfrekvens (antall ganger deltatt per år) på 108 ganger i løpet av 2011, en økning på 18 ganger ift. 2001. Det gir en økning på 20 prosent. Denne økningen skyldes sannsynligvis det vi har kalt et «sikkert brudd» i tidsserien pga. endret metode for datainnsamling i 2011 (se vedlegg 1).

Tabell 2.1. Samlet deltakelse for aldersgruppen 16-74 år (%) og utøvelsesfrekvens (antall ganger per år) for friluftslivsaktiviteter i perioden 2011-2011. Kilde: Odden (2012).

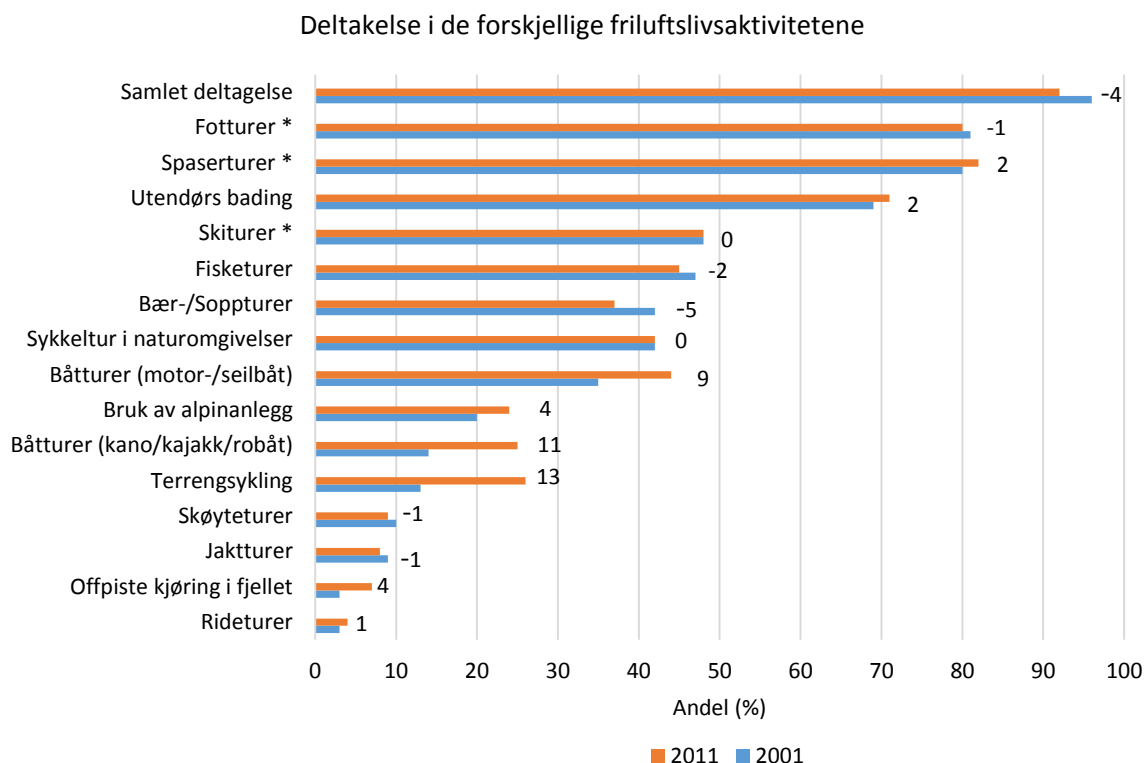
	2001	2004	2007	2011	Differanse 2001-2011
Deltakelse (%)	96	95	93	92	-4
Utøvelsesfrekvens	90	94	86	108	+18

2.3 Utviklingstrekk i de forskjellige friluftslivsaktivitetene siden 2001

Figur 2.1 gir en grafisk framstilling av samlet deltakelse i ulike friluftslivsaktiviteter for den voksne befolkning over 16 år i 2001 og 2011, ifølge SSBs egne data. Den samlede deltakelsen sank som nevnt tidligere med 4 prosent. For 5 av de 15 undersøkte aktivitetene øker andelen (> 3 %) blant de som deltok i 2011, sammenlignet med 2001. Størst økning finner vi for «terrengsykling» med en økning på 13 prosent, mens «båtturer med motor- og seilbåt» og «kano/kajakk/robåt» øker med henholdsvis 9 og 11 prosent. Andelen som gikk på «spasertur» er stabil, hvor omlag 80 prosent av befolkningen svarte at de deltok. Den eneste aktiviteten som avtar i dette tidsrommet er «sopp- og bærturer» (-5 %). Aktiviteter som «fisketurer» (-2 %), «fotturer¹» (-1 %), «skiturer¹», «jakturer» (-1 %) og «rideturer» (1 %) betegnes som stabile.

I **tabell 2.2** og **2.3** (side 15 og 16) gis en samlet oversikt over deltakelsesnivå (andel av befolkningen som deltar) og utøvelsesfrekvens (hvor ofte de deltar) for ulike friluftslivsaktiviteter for hele perioden 2001 til 2011, bygd på Oddens (2012) oversikt (se innledningen over). Rekkefølge i teksten er sortert etter størrelse i oppslutningen i 2001, det vil si at aktiviteten med størst deltakelse fra SSBs oversikt, slik den blir presentert i **figur 2.1**, kommer først.

¹ Se tilleggsinformasjon i tekst til figur 2.1, data for disse aktivitetene kun frem til 2007.

Figur 2.1. Samlet deltagelse og andel (%) av befolkningen som deltok i 2001 (blå søyler) og 2011 (røde søyler) i ulike former for friluftslivsaktiviteter. Tall til høyre for søylene for hver aktivitet angir prosentvis endring fra 2001 til 2011. Aktiviteter merket med * viser data fra 2007 grunnet metodeendringer i 2011. Kilde: SSB (2014).

2.3.1 Fotturer og spaserturer

Den totale utøvelsen (for eksempel fotturer totalt sett) forteller hvor stor andel av utvalget (SSBs levekårsundersøkelser) som har krysset av på en eller flere fotturaktiviteter, mens deltagelse i ulike aktiviteter representerer andelen av utvalget som har deltatt i hver aktivitet. Derfor kan summen av endringene i hver enkelt fotturaktivitet avvike fra endringene i aktiviteten totalt sett.

«Fotturene» er i 2011 fortsatt den friluftslivsaktiviteten med størst oppslutning. Denne aktiviteten har ifølge Odden (2012) vært relativt stabil, med i overkant av 80 prosent deltagelse (**Tabell 2.2**). **Figur 2.2** gir en mer detaljert beskrivelse av deltagelsen i «fotturer» fordelt på «fotturer i skogen» og «på fjellet», og i forhold til turens varighet (< eller > enn 3 timer). Det er en tendens til at oppslutningen øker for både «fotturer på fjellet» og «i skogen». Økningen i fjellturene (9 % i alt) gjenspeiler sannsynligvis de faktiske forhold, da de samsvarer godt med DNTs overnattingsstatistikk. Veksten i skogsturene (9 % for skogturer i alt og 17 % for skogturer > 3 timer) skyldes muligens de metodiske endringene som SSB innførte i 2011, blant annet ved å fjerne kategorien «spaserturer». Et større utvalg kan som nevnt også gjøre at de nye tallene er mer representative enn tidligere undersøkelser. Som de mer detaljerte dataene i **figur 2.2** viser, finnes det en stigende tendens i oppslutningen for alle typer turer, men altså sterkest vekst i de lengste turene.

En relativt lignende økning ses på utøvelsesfrekvensen pr aktiv utøver (**Tabell 2.3**). Tallene gjenspeiler en vekst i utøvelsesfrekvens for «fotturer» i alt (økning på 26 ganger per år), på «fjellet» (5 ganger), samlede «skogsturer» (4 ganger) og «kortere skogsturer» (3 ganger) for tidsrommet mellom 2001 og 2007. Når det gjelder økningen i utøvelsesfrekvensen fra 2007 til

2011, ser det ut til at dette skyldes metodeendringen i SSB levekårsundersøkelsen i 2011 (se vedlegg 1).

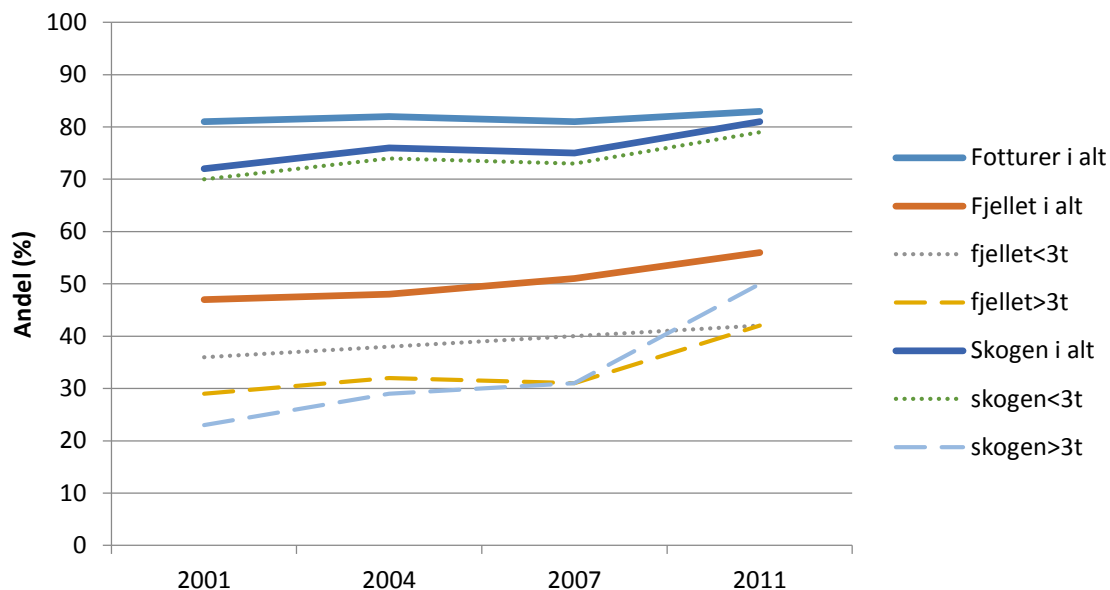

Fig. 2.2. Andel (%) av utvalget mellom 16-74 år som deltok i fotturer på fjellet og i skogen i perioden 2001-2011. Kilde: Odden (2012).

2.3.2 Utendørs bading

Det har vært stabil oppslutning når det gjelder «utendørs bading» siden 2001, med en deltakelse i 2011 på 71 prosent (1 % økning i perioden; **tabell 2.2**). Det samme bildet viser seg for utøvelsesfrekvensen fra 2001 til 2011 (økning med 2 ganger; **tabell 2.3**).

2.3.3 Fisketurer

Det har vært en stabil oppslutning om «fisketurer» samlet sett i perioden 2001-2011, fra 47 til 46 prosent (**Tabell 2.2**). Det samme bildet gjelder for «fiske i ferskvann», «fiske etter anadrome arter» (laks, sjørøye og sjørøye) og «fiske i sjøen». For befolkning samlet sett (16-74 år) er også antall ganger man har fisket per år vært stabilt (**Tabell 2.3**).

2.3.4 Skiturer

Siden 2001 har oppslutningen om «skiturer» samlet sett vært relativt stabil og ligget på rundt 50 prosent deltakelse (**Tabell 2.2**). Det er imidlertid en stor økning i deltakelse i «skiturer i skogen» (15 %), hvorav kortere turer øker med 12 prosent og lengre turer over 3 timer øker med 15 prosent. Når det gjelder «fjellturer på ski», viser disse en reduksjon på 3 prosent samlet sett, hvorav størst reduksjon (-8 %) er i kategorien kortere turer på fjellet (<3t). Utøvelsesfrekvensen for skiturer i alt viser en økning på 6 ganger i året fra 2001 (**Tabell 2.2**). Det er i skogen antall skiturer øker mest (2 til 4 ganger per år), mens antall «skiturer på fjellet» er stabilt.

2.3.5 Båtturer

Oppslutningen om «båtturer» har hatt en samlet økning på 12 prosent siden 2001 (**Tabell 2.2**). Størst økning finner vi blant «ro- og padleturer» (11 %), mens «motor- og seilbåt» øker med 9 prosent. Når det gjelder utøvelsesfrekvens, ligger utviklingen stabilt på rundt 14 ganger per år samlet sett, for både «ro- og padleturer» og «motor- eller seilbåt» (**Tabell 2.3**).

Tabell 2.2. Deltakelse (andel i %) i alt og for ulike aktiviteter i perioden 2011-2011 for aldersgruppen 16-74 år. Endringer er angitt som differanse mellom årene 2011 og 2001. Trend: ± 3 prosent er regnet som stabil, mens endringer på mer enn ± 3 prosent er betegnet økende eller avtagende. Merk at tallene her kan avvike noe fra verdier oppgitt i figur 2.1. Dette skyldes meto-diske forskjeller som omtalt i vedlegg 1. Kilde: Odden (2012).

Aktivitet	2001	2004	2007	2011	Differanse 2001-2011	Trend
Fotturer i alt	81	82	81	83	2	Stabil
- fjellet i alt	47	48	51	56	9	Økning
- fjellet<3t	36	38	40	42	6	Økning
- fjellet>3t	29	32	31	42	13	Økning
- skogen i alt	72	76	75	81	9	Økning
- skogen<3t	70	74	73	79	9	Økning
- skogen>3t	23	29	31	50	17	Økning
Skiturer i alt	48	50	47	50	2	Stabil
- fjellet i alt	35	35	33	32	-3	Stabil
- fjellet<3t	30	30	29	22	-8	Reduksjon
- fjellet>3t	19	19	15	22	3	Stabil
- skogen i alt	28	33	32	43	15	Økning
- skogen<3t	26	32	29	38	12	Økning
- skogen>3t	8	10	9	23	15	Økning
Bær og sopp	42	38	36	37	-5	Reduksjon
- bær	38	35	33	34	-4	Reduksjon
- sopp	15	13	12	15	0	Stabil
Jakt i alt	9	9	9	8	-1	Stabil
Fiske i alt	47	51	45	46	-1	Stabil
- sjøen i alt	34	36	31	34	0	Stabil
- ferskvatn i alt	27	30	27	29	2	Stabil
- laks mm	12	13	11	10	-2	Stabil
Båtturer i alt	43	52	46	55	12	Økning
- motor og seilbåt tur	36	46	40	45	9	Økning
- ro og padletur	15	20	19	26	11	Økning
Utendørs bading	70	78	68	71	1	Stabil
Sykkelturer	42	47	45	43	1	Stabil
Terrengsykling	13	6	8	26	11	Økning
Kjørt i alpinanlegg	21	23	21	25	4	Økning
Kjørt offpiste i fjellet	3	4	3	7	3	Stabil
Gått på skøyter	10	7	6	10	0	Stabil
Ridetur	3	4	5	4	1	Stabil

Tabell 2.3. Utøvelsesfrekvens (antall ganger pr år) i alt og for ulike aktiviteter i perioden 2011-2011 for aldersgruppen 16-74 år. Endringer er angitt som differanse mellom årene 2011 og 2001. Trend: ± 3 prosent er regnet som stabil, mens endringer på mer enn ± 3 prosent er betegnet økende eller avtagende. Merk at tallene her kan avvike noe fra verdier oppgitt i figur 2.1. Dette skyldes metodiske forskjeller som omtalt i vedlegg 1. Kilde: Odden (2012).

Aktivitet	2001	2004	2007	2011	Differanse 2001-2011	Trend
Fotturer i alt	43	49	48	69	26	Økning
- fjellet i alt	13	12	13	18	5	Økning
- fjellet<3t	11	-	10	15	4	Økning
- fjellet>3t	7	-	9	9	2	Stabil
- skogen i alt	39	44	43	59	20	Økning
- skogen<3t	37	-	40	51	14	Økning
- skogen>3t	10	-	8	17	7	Økning
Skiturer i alt	12	14	12	18	6	Økning
- fjellet i alt	9	9	9	10	1	Stabil
- fjellet<3t	7	-	7	7	0	Stabil
- fjellet>3t	5	-	5	6	1	Stabil
- skogen i alt	10	10	10	14	4	Økning
- skogen<3t	9	-	8	11	2	Stabil
- skogen>3t	5	-	6	8	3	Stabil
Bær og sopp	5	5	5	6	1	Stabil
- bær	4	4	4	5	1	Stabil
- sopp	4	4	4	5	1	Stabil
Jakt i alt	12	11	12	12	0	Stabil
Fiske i alt	16	14	11	14	-2	Stabil
- sjøen i alt	13	11	9	11	-2	Stabil
- ferskvatn i alt	11	8	8	9	-2	Stabil
- laks m.m	11	-	7	9	-2	Stabil
Båtturer i alt	14	14	11	14	0	Stabil
- motor og seilbåt tur	13	13	10	13	0	Stabil
- ro og padletur	7	10	6	8	1	Stabil
Utendørs bading	14	16	13	16	2	Stabil
Sykkelturer	23	25	23	32	9	Økning
Terrengsykling	14	14	11	14	0	Stabil
Kjørt i alpinanlegg	10	11	9	8	-2	Stabil
Kjørt offpiste i fjellet	9	6	7	5	-4	Reduksjon
Gått på skøyter	5	6	3	4	-1	Stabil
Ridetur	24	35	17	34	10	Økning

2.3.6 Bruk av alpinanlegg og offpiste kjøring i fjellet

Det har vært en vekst i oppslutningen om «bruk av alpinanlegg» fra 21 til 25 prosent (**Tabell 2.2**). Utøvelsesfrekvensen har vært stabil (**Tabell 2.3**).

«Offpiste kjøring i fjellet» er en aktivitet med lite omfang, men som viser en tendens til vekst i perioden (7 % deltakelse i 2011; **tabell 2.2**). Når det gjelder utøvelsesfrekvens, så er det en reduksjon, fra 9 ganger i 2001 til 5 ganger i 2011 (**Tabell 2.3**). Endringene her kan skyldes omleggingen av innsamlingsmetodikk (se vedlegg 1). SSB oppgir en økning på 4 prosent, mens vi har vurdert den som stabil med bakgrunn i Odden (2012).

2.3.7 Bær- og soppturer

Deltakelsen i «bær- og soppturer» har avtatt fra 42 prosent i 2001 til 37 prosent i 2011 (**Tabell 2.2**). Det er spesielt «bærturer» som får lavere oppslutning. «Soppturer» har en stabil deltakelse. Når det gjelder utøvelsesfrekvensen, har den vært stabil både for «bærturer» og «soppturer» (**Tabell 2.3**).

2.3.8 Sykkelturer i naturomgivelser og terrengsykling

Generelt har «sykkelturer i naturomgivelser» vært stabil siden 2001 (**Tabell 2.2**). For «terrengsykling» finner vi derimot en kraftig økning på hele 11 prosent i samme periode. Når det gjelder utøvelsesfrekvens, viser «terrengsykling» en stabil frekvens og ligger på 14 ganger per år, mens «sykkelturer generelt» viser en kraftig økning (9 ganger siden 2001) og ligger nå på 32 ganger per år (**Tabell 2.3**).

2.3.9 Skøyteturer

Oppslutningen om «skøyteturer» mellom 2001 og 2011 synes stabil, med en deltakelse på rundt 10 prosent (**Tabell 2.2**). Deltakelsen i denne aktiviteten varierer relativt mye i målingene fra 2004 og 2007, i takt med de respektive årlige isforholdene. Det samme gjelder for utøvelsesfrekvensen som varierer mellom 3 til 6 ganger (henholdsvis i 2004 og 2007), mens den samlet for perioden er stabil (**Tabell 2.3**).

2.3.10 Jaktturer

Oppslutningen om «jaktturer» er stabil i perioden med en deltakelse på 8 prosent i 2011. Også antallet jaktturer blant de aktive jegerne har vært stabil med et gjennomsnitt på 12 ganger.

2.3.11 Rideturer

Oppslutningen om «rideturer» er stabil med en deltakelse på rundt 4 prosent i 2011 (**Tabell 2.2**). Det er en kraftig økning i antall turer, fra 24 i 2001 til 34 i 2011 (**Tabell 2.3**). For rideturer kan denne økningen skyldes endringer i innsamlingsmetodikk.

2.3.12 Andre aktiviteter

«Bre- og juvvandring/klattring», «rafting/elvepadling», «skiseiling» (kiting) og «kjøring med hundspann» er aktiviteter med lav oppslutning (1-2 %) og ikke omtalt i **tabell 2.2** og **2.3**. Disse aktivitetene var heller ikke med i SSBs levekårsundersøkelse i 2011.

3 Samfunnsmessige endringer av betydning for friluftslivet

Hogne Øian

Friluftsliv har lenge vært dominert av idealer om nærhet til naturen innen noen felles symbolske og sosiale rammer, der inspirasjonen fra den gamle veidemannskulturen har vært sentral. Friluftslivets innhold, omfang og uttrykk endres imidlertid i takt med utviklingen i kulturelle, sosiale, økonomiske, politiske og demografiske rammebetingelser. Selv om det såkalte enkle friluftslivet videreføres i dag, har det blitt utviklet nye måter å ferdes og oppholde seg i naturen på. Folks motiver for å drive friluftsliv og meningen som festes til ulike aktiviteter blir dermed mer mangfoldig. I dette kapitlet skal vi se nærmere på hvordan kontinuiteter og endringer i mønstre i friluftslivsutøvelsen kan forstås i lys av samfunnsmessige endringer. Kort sagt, hvordan påvirker samfunnsstrukturer utviklingen i friluftslivet? I den forbindelse vil det bli sett nærmere på ulike sider ved den demografiske utviklingen, hvilken betydning sosial ulikhet som springer ut av forskjeller i utdanning og inntekt har, utviklingen når det gjelder rurale og urbane områder og til slutt hvilke følger forskjellige aspekter ved individualisering, kommersialisering og teknologisering av samfunn kan ha for måten friluftslivet utøves på.

I analysen vil vi trekke inn erfaringer fra andre skandinaviske land, samt berøre noen sentrale utviklingstrekk i Europa. Friluftslivsforskningen er samlet sett svakt representert fra et sosiologisk ståsted. Dimensjoner som kjønn, klasse, etniske bakgrunn og andre demografiske trekk som bosted er, med få unntak (Odden 2008), i liten utstrekning integrert i helhetlige analyser utover SSB-statistikk. I stedet har vi en rekke enkeltstående publikasjoner som ofte er avgrenset til et særskilt geografisk område eller til framveksten av en bestemt praksis. Et annet forhold er at gråsonen mellom idrett og friluftsliv sjelden er belyst (men se Breivik m.fl. 2011).

3.1 Samfunnsmessige endringer og friluftslivet

Når det gjelder utviklingstrekk i friluftslivet kjennetegnes det i første rekke av allmenngjøringen som fant sted fra begynnelsen av 1970-tallet og fram mot vår tid (Odden 2008). Dette innebærer at det har funnet sted en generell vekst i friluftslivsdeltakelsen i løpet av de siste tiårene, og at flere kategorier innbyggere som tidligere var underrepresentert (eldre, kvinner og befolkningen på landsbygda), etterhvert har tatt del på linje med andre. Disse endringene må selvsagt sees i lys av den generelle velstandsøkningen i etterkrigstiden og utvikling mot likestilling mellom kjønn, samt at levekårene på landsbygda har blitt likere de man finner i byene. I løpet av 90-tallet og fram til i dag har friluftslivet i tillegg fått økende preg av individualisering og spesialisering. I motsetning til situasjonen på 70-tallet, da friluftslivet var dominert av noen få kjerneaktiviteter, er friluftslivet i dag kjennetegnet ved at aktivitetene er mer mangfoldige og at en del nye aktiviteter i domineres av noen bestemte grupper i samfunnet.

Samfunnsmessige endringer, som har betydning for utviklingen i friluftslivet, er selvsagt flere enn de som er nevnt ovenfor. I løpet av de senere årene har det funnet sted ganske betydelige demografiske endringer. En stadig større andeler av befolkningen bor i byer eller tettsteder. Andelen innbyggere over 70 år øker, og befolkningens kulturelle og etniske bakgrunn er mer sammensatt enn tidligere. Dessuten har familiestrukturene blitt mer varierte. På samme tid har kommersialisering (produktorientering) og teknologisk utvikling (kommunikasjon, sosiale medier, turutstyr, transport), gitt nye muligheter og skapt andre typer begrensninger. Alt dette, sammen med politiske endringer, gir et komplekst bilde av samfunnsendringer som har betydning for måten friluftslivet utøves på.

Endringene som det her er snakk om har funnet sted i løpet av relativt kort tid. Det er derfor ikke tale om noe som har skjedd, men om noe som er i ferd med å skje. Derfor kan vi ikke trekke klare og entydige konklusjoner om hvilke konsekvenser samfunnsendringer har for friluftslivet. Likevel er det gode grunner til å anta at samfunnsutviklingen som skisseres er en betydelig bidragsyter til at deltakelsen i det konvensjonelle, enkle friluftslivet delvis har avtatt de senere årene, mens en del nye former for friluftslivsutøvelse viser økt oppslutning. Det siste gjelder for eksempel alpint og sykling, som hadde en stor økning på 90-tallet. Et annet eksempel er aktiviteter som klatring eller kiting (skiseiling), som har hatt økt oppslutning etter 2000. Disse aktivitetene er likevel fortsatt ganske marginale, dersom vi ser befolkningen under ett. Mens det tidligere har vært relativt få motsetninger og konflikter knyttet til friluftsliv, er terrengsykling et eksempel på at endringer friluftslivet også bidrar til at konflikter kan oppstå.

Sett i et lenger tidsspenn, kan de overordnede endringene beskrives som en overgang fra livsformbaserte aktiviteter, der matauke stod sentralt, til et mer livsstilsorientert friluftsliv som setter den individuelle kroppen i sentrum. I takt med at det materielle nytteaspektet gradvis har blitt mindre sentralt, har deler av friluftslivet blitt individualisert og omfattet av kroppsfokuserte forbrukspraksiser. Det siste viser både til at motiver for og mening med friluftslivet har blitt nært knyttet til mosjon og helse, at kroppslige mestringsteknikker har blitt et sentralt aspekt og til at klær og utstyr vies stor oppmerksomhet.

Det er viktig å være klar over at endringsmønstre som er skissert ovenfor kan ha sammensatte årsaker. Det finnes få studier som gir samlede analyser av forholdet mellom utviklingen i friluftslivsdeltakelse og samfunnsendringer. I de fleste tilfeller dreier det seg om studier som tar for seg mer spesifikke forhold som naturbasert turisme, framvekst av nye aktiviteter etc. I Bell m.fl. (2007) diskuteres imidlertid sammenhengen mellom samfunnsendringer og trender i friluftslivet i Europa. Her framheves det at urbanisering og andre demografiske endringer vil ha konsekvenser for befolkningens forhold til friluftsliv. Ikke bare vil en større andel av befolkningen være eldre. Når flere enn tidligere får barn sent i livet, innebærer det at en større andel av befolkningen i 20- og 30-årene har mulighet til å bedrive friluftsliv på måter som ikke er typisk for småbarnsfamilier. Det siste innebærer potensialer for deltakelse i et større spekter av aktiviteter, ikke minst i de aktivitetene som krever bestemte ferdigheter, utstyr og reising. I områder der folk i mindre grad enn tidligere bor i tradisjonelle hushold, vil tilstrømningen til steder som har fungert som populære utfluktsmål for familier avta. Slike forhold kan ha konsekvenser for forvaltningspolitikken.

Den andre faktoren som Bell m.fl. (2007) framhever er velstandssamfunnet. Høyere inntekt, mer fleksibel arbeidstid og sterke forbrukeridentiteter bidrar til at flere søker bestemte opplevelser i forbindelse med friluftsliv. Både interessen for å delta i nye typer aktiviteter og ønske om å oppleve noe spesielt, kan være med på å forklare tendensen til at folk i økende grad foretar reiser i forbindelse med friluftsliv og at fritidsreiser i økende grad inkluderer friluftslivsaktiviteter (Tangeland 2011; Tangeland & Aas 2011). Det siste må også forstås i sammenheng med det såkalte tidspresset, samtidig som internett har gjort det enkelt å informere seg om friluftslivsmuligheter i andre områder enn der man bor. Bell m.fl. (2007) viser også til at helseaspektet ved friluftsliv i større grad har blitt gjort relevant i de fleste europeiske land, både som motiv for å bedrive friluftsliv og i nasjonal helsepolitikk. Det siste har medført at man i dag er mer opptatt enn tidligere av å inkludere befolkningsgrupper med lav deltakelse (Breivik m.fl. 2011; Miljøverndepartementet 2013).

3.2 Utviklingstrekk i Norge, Sverige og Finland

Selv om deltakelsen når det gjelder enkelte aktiviteter og visse grupper i samfunnet har avtatt, kan man si at den norske befolkningens deltakelse i friluftslivet i store trekk har vært stabilt over lengre tid. Det er i første rekke ungdommer som involverer seg mindre i friluftslivsaktiviteter. Samtidig har de over 55 år hatt en jevn stigning i deltakelse. Dersom vi ser på de aktivitetene som kan regnes som de mest sentrale, er fotturene i 2011 fortsatt den største norske friluftslivsaktiviteten, med en oppslutning på rundt 80 prosent. Deltakelsen i fotturer kan se ut til å ha vært

relativt stabil, og er i dag dessuten forholdsvis likt fordelt mellom alderskategorier og kjønn (Odden 2012). Når det gjelder skiturer har deltakelsen falt noe, blant begge kjønn og i alle aldersgrupper. Samtidig har det også vært økning i en del aktiviteter som er nye eller som var relativt marginale tidligere. F.eks. er økningen når det gjelder umotoriserte båtturer (kajakk, kano, robåter) markant i alle alderskategorier og både blant menn og kvinner (samlet fra 17 % til 25 %). Sykling har økt kraftig dersom vi sammenligner med 1970, men det er noe usikkert i hvilken grad økningen har fortsatt etter 2001. Statistikken viser en svak nedgang, men det kan være grunn til å tro at en del har gått over til å bruke terrengsykling, en aktivitet som har økt relativt kraftig de aller siste årene. Deltakelsen i jakt ser ut til å være stabil, mens deltakelse i fritidsfiske har blitt redusert siden 1970. Det siste gjelder også for bær- og soppturer. Den vanligste friluftslivsaktiviteten blant barn er fortsatt turer til fots i skog og mark eller på fjellet. Nesten alle barn deltar minst en gang i løpet av ett år. Gjennomsnittsfrekvensen ser derimot ut til å falle. Barns deltakelse i friluftsliv er fortsatt høy, men er i sterke grad preget av organisering og utgjør en mye mindre del av hverdagslivets lek (Skår m.fl. 2014). Mange av aktivitetene som har hatt sterkt økning i popularitet, slik som alpint, er det i første rekke ungdommer som står bak. Derimot viser det seg at de eldre årsklassene i løpet av de senere årene har meldt så seg på når det gjelder bruk av kajakk, kano og robåter.

Utviklingen i norsk friluftsliv, som er skissert i denne rapporten, ser ut til å samsvare med trender i Sverige og Finland. Resultater fra finske undersøkelser viser at befolkningens deltakelse ikke har endret seg mye i dette århundres første desennium (Sievänen 2012): De viktigste endringene som blir pekt på er at alderskategorien 65-74 har høyere deltakelse når man sammenligner årene 2000 og 2010. En annen endring som framheves er at befolkningens deltakelse er konsentrert til færre dager i året, samtidig som folk deltar i flere aktiviteter enn tidligere. I 2000 deltok befolkningen i gjennomsnitt i 11 aktiviteter, mens tilsvarende tall i 2010 var 13. Noen aktiviteter som i 2000 var relativt marginale, har i løpet av en tiårsperiode fått en mer sentral plass, slik som fuglekikking, langsdistansekyting og stavgang (*nordic walking*). Sievänen (2012) framhever at friluftslivets popularitet i Finland må sees i sammenheng med at 41 prosent av befolkningen har tilgang til fritidshus. Med tanke på Sverige, gir Fredman og Lindhagen (2012) en oversikt som viser at 40 prosent av den svenske befolkningen sier de «ofte» eller «svært ofte» tilbringer tid i naturen i helger og ferier. Turer i skog og mark har ligget på mellom 70 og 80 prosent siden slutten av 70-tallet og fram til i dag. Trening utendørs har hatt en jevn økning i Sverige (fra 46 % i 1980 til 74 % i 2010). Mens jakt har vært stabil eller svakt økende, har fiske og bærplukking, i likhet med Norge, avtatt i popularitet. Samtidig har man i Sverige registret økt sopplukking de aller seneste årene.

Fredman og Lindhagen (2012) viser til at kvinner er mest aktive når det gjelder det enkle hverdagsfriluftslivet (turer i skog og mark, spaserturer i nærmiljønatur) og mosjonsrettede aktiviteter (med unntak av jogging), mens menn dominerer motorisert friluftsliv og jakt og fiske. Forfatterne ser dette i sammenheng med at kvinner også er i flertall på de kommersielle trenings- og velværesentrene. I den forbindelse blir spørsmålet stilt om natur er i ferd med å bli en kulisser for mosjonsaktiviteter, samtidig som de konkluderer med at mosjon ser ut til å ha blitt en viktigere side ved friluftslivet.

Det ser altså ut til at deltakelsen i friluftsliv generelt er sterk i Norge, Sverige og Finland, og at tradisjonelt viktige aktiviteter som turer i skog og fjell, samt skiturer, har en deltakelse som er forholdsvis stabil. Samtidig er det slik at ungdommers deltakelse i disse aktivitetene reduseres. I noen grad innebærer det at ungdommer i stedet søker til alpinbakker og andre nyere former friluftsliv, som i noen tilfeller befinner seg i grenselandet mellom friluftsliv og idrett.

3.3 Det rurale og urbane

Av en befolkning på ca. 5 millioner i Norge, er det om lag 1 million (ca. 20 %) som er bosatt i spredtbygde strøk. Ved århundreskiftet var andelen nærmere 30 prosent. Antall innbyggere i spredtbygde strøk har imidlertid vært relativt stabil siden da. Med andre ord har befolknings-

veksten i hovedsak funnet sted i tettsteder og byer. Mens myndighetens oppmerksomhet har blitt rettet mot friluftsliv i urbane strøk (Miljøverndepartementet 2013), har det i Norge vært forsket relativt lite på bybefolkningens friluftsliv (Gundersen m.fl. 2005; Konijnendijk m.fl. 2007). Internasjonalt er dette et ganske stort forskningsfelt, som f.eks. i USA, Storbritannia og Nederland. I denne litteraturen blir sosial klasse og etnisk bakgrunn framhevet som det som skiller folk fra hverandre. I tillegg blir tidsbindinger, bostedsområde (nærhet til naturområder), kulturelle verdier og kunnskap lagt til grunn som forklaringsvariabler når det gjelder forskjeller i deltakelse.

Urbanisering fører på den ene siden til at fritidstilbudene blir mer mangfoldige. En følge av dette er at mosjon- og treningsaktiviteter i mye større grad enn tidligere dekkes gjennom kommersielle tilbud innendørs. Hvilke konsekvenser dette har for friluftslivet vet vi lite om. Det kan tenkes at innendørs trening fører til at folk ferdes mindre utendørs i fritiden. Samtidig skal man ikke se bort fra at innendørstrening bidrar til at folk blir mer aktive også utendørs, og at mange av de som søker til treningssentre fra før er ivrige friluftslivsutøvere. Et urbant utgangspunkt innebærer ofte at man i større grad må reise for å utøve friluftsliv. På den ene siden kan dette representere en barriere. På den andre siden representerer det også en fristilling til å oppsøke flere typer naturomgivelser, og derigjennom utøve friluftsliv på ulike måter. Det er også grunn til å påpeke at folk som er bosatt i norske tettsteder og byer, i sammenligning med urbane områder i mange europeiske land, ofte har store naturområder tilgjengelig i kort avstand fra bostedet (Gundersen m.fl. 2006; Skår m.fl. 2011).

Et skille mellom rurale og urbane former for friluftsliv har for en stor del blitt visket ut, ved at matauke ikke lenger er et sentralt motiv for friluftsliv. Nye former for friluftsliv har også blitt integrert i rural friluftslivutøvelse. Likevel er deltakelsen høyere blant befolkningen i urbane områder, og spesielt i de små og mellomstore byene (Vaage 2009; Øia & Strandbu 2004) (se **tabell 3.1**). Denne forskjellen har trolig sammensatte årsaker. Folk som er bosatt i tettbygde områder har flere tilbud å velge mellom, både når det gjelder adgang til ulike aktiviteter og forskjellige typer grønt- og naturområder. Urbane områder har dessuten flere tilbud når det gjelder organisert deltakelse og tilrettelegging, noe som kan bidra til at flere kategorier innbyggere inkluderes i friluftslivet. Det siste må blant annet sees i sammenheng med at urbane friluftslivet også dreier seg om bruk av grøntområder *inne i selve byene*. Både tilgjengeligheten av slike områder i nærmiljøet og at adgangen til nære skogsområder ofte er godt tilrettelagt, kan være med på å forklare hvorfor folk i urbane områder deltar oftere i friluftsliv enn folk på bygdene. På den andre siden har tilgjengelige grøntarealer inne i norske tettsteder og byer blitt redusert de senere årene, i hovedsak som følge av nedbygging og fortetting (Engelien m.fl. 2005; Haagensen 2011; Thoren og Aradi 2010). Det er i denne sammenhengen viktig å understreke at grad av deltakelse kan bli påvirket av hvordan arealer og tilrettelegging utformes (Gundersen m.fl. 2011).

Et annet forhold som må framheves er at deltakelsen generelt øker med utdanningsnivå og inntekt (se nedenfor). Ettersom folk på landsbygda gjennomgående har lavere utdanning og lavere inntekt enn folk i tettsteder og byer, kan det disse faktorene være relevante når vi skal forklare at folk i spredtbygde strøk deltar sjeldnere i friluftsliv enn andre.

Tabell 3.1. Antall ganger deltatt på spaserturer, fotturer, skiturer, sykkelture og turer på skøyter til sammen i 2007, etter bostedsstrøk. Alder 16-79 år. Kilde: Tabell 4.6 i Vaage 2009, s. 71.

Bostedsstrøk	Antall ganger
Spredtbygd	75
Under 20 000	84
20 000 – 99 000	96
100 000 eller mer	91

3.4 Sosial ulikhet: Utdanning og inntekt

I en svensk forskningsrapport (Karlsson m.fl. 2013) redegjøres det for hvordan det framtrer et mønster av sosiale forskjeller når det gjelder utøvelse av friluftsliv. På bakgrunn av tilgjengelig statistisk materiale har respondentenes klassetilhørighet blitt bestemt ut fra de fire variablene husholdsinntekt, arbeidsplassens fagforeningstilhørighet, bosted og utdanning. Resultatene viser at det er middelklassen, og framfor alt folk med høy utdanning og inntekt, som dominerer i de nye aktivitetene (Karlsson m.fl. 2013:86-87). Denne gruppen friluftslivsutøvere er i stor grad bosatt i villaområder i urbane strøk. Det samme gjelder imidlertid friluftslivutøvelse generelt, med unntak av jakt- og fiske. Jo høyere inntekt og utdanning, desto mer aktive er folk i friluftslivet. Tilsvarende tendens framkommer i flere studier her til lands (Krange & Bjerke 2011; Krange & Strandbu 2004; Odden 2008; Vaage 2009).

I Vaage (2009) vises det til klare statistiske sammenhenger når det gjelder deltakelse i friluftslivet, sammenholdt med husholdsinntekt og utdanning. For de mest sentrale aktivitetene er det en nærmest lineær stigning i deltakelse med inntektsnivå (**tabell 3.2**). Det viser seg samtidig at personer med kort høyskole- eller universitetsutdanning (inntil 4 år) er mer aktive enn andre, også sammenlignet med de som har lang tilsvarende utdanning (**Tabell 3.3**).

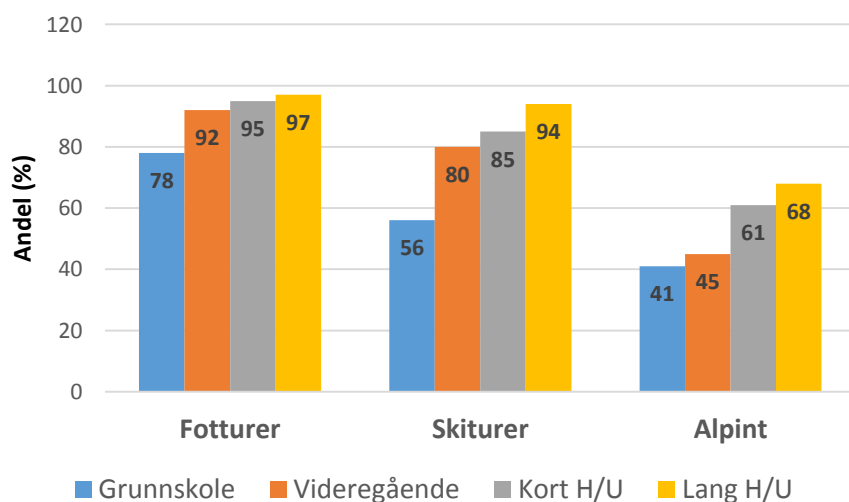
Tabell 3.2. Antall ganger deltatt til sammen på spaserturer, fotturer, skiturer, sykkelturner og turer på skøyter etter husholdningsinntekt i 2007. Alder 16-79 år. Kilde: Tabell 4.6 i Vaage 2009, s. 71.

Husholdsinntekt	Antall ganger deltatt
Under 250 000	66
250 000 - 399 000	86
400 000 - 499 000	91
500 000 – 599 000	95
600 eller mer	98

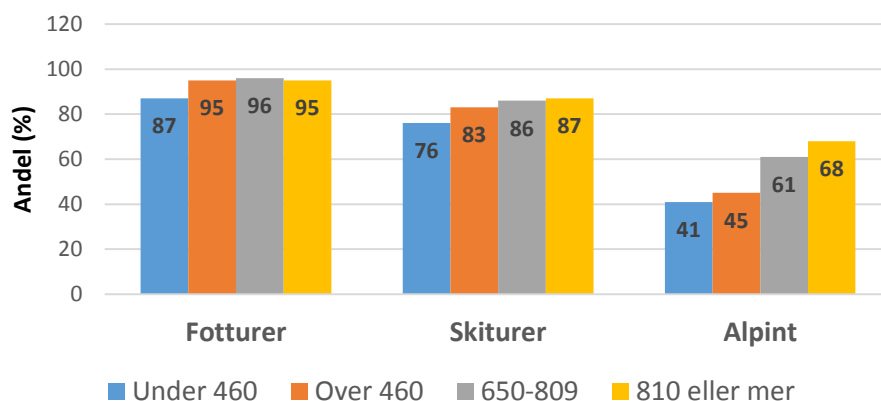
Tabell 3.3. Antall ganger deltatt til sammen på spaserturer, fotturer, skiturer, sykkelturner og turer på skøyter etter utdanning i 2007. Alder 16-79 år. Kilde: figur 4.1 i Vaage 2009, s. 71.

Utdanning	Antall ganger deltatt
Grunnskole	75
Videregående	85
Kort høyskole- eller universitetsutdanning	112
Lang høyskole- eller universitetsutdanning	93

Foreldrenes utdanning avspeiler seg tydeligere i barns friluftslivsaktiviteter, enn det husholdsinntekt gjør (Skår m.fl. 2014; Vaage 2009): Barn som har foreldre med høy utdanning er oftere med på både skiturer, alpinaktiviteter, sykkelturner i naturomgivelser, båtturer generelt og bær- og soppturer, enn barn som har foreldre med lav utdanning (**Figur 3.1**). Den samme tendensen er der også i en viss grad for fotturer og fisketurer. Barn av foreldre med den laveste utdanningen skiller seg ut ved å være mindre aktive enn andre barn innenfor de fleste friluftslivsaktivitetene. Andelen barn som er med på skitur i løpet av et år er høyere blant dem som bor i en husholdning med høy inntekt, enn blant dem som har lav inntekt (**Figur 3.2**; se også Skår m.fl. 2014). Det samme gjelder for aktiviteter i alpinbakkene, i en viss grad for sykling i naturomgivelser og for turer med motor- eller seilbåt. For de andre aktivitetene er det derimot ikke noen klar sammenheng mellom inntekt og aktivitetsgrad.

Figur 3.1. Andel (%) barn mellom 6 og 15 år som har gått fotturer, skiturer eller drevet med alpint siste 12 måneder, etter foreldrenes utdanning i 2007. Prosentandel angitt i søylene. Kilde: Tabell 4.13 i Vaage 2009, s.75.

Figur 3.2. Andel (%) barn mellom 6 og 15 år som har gått fotturer, skiturer eller drevet med alpint siste 12 måneder, etter husholdningsinntekt i 2007. Prosentandel angitt i søylene. Kilde: Tabell 4.12 i Vaage 2009, s. 74.

3.5 Demografisk utvikling

3.5.1 Familie, kjønn og alder

Mange av de mest sentrale friluftslivsaktivitetene relativt høy deltakelse i alle aldersgrupper. Spaser- og fotturer, skiturer, sykkel og fisketurer er også aktiviteter som er nokså jevnt fordelt i så måte. Anslag gjort av SSB tilsier at mens andelen av befolkningen over 67 år i dag er 13 prosent, vil den øke til 22 prosent i 2060. I et slikt perspektiv kan det være behov for å rette større oppmerksomheten mot vilkårene for eldres utøvelse av friluftsliv, f. eks. med tanke på tilrettelegging for enkelt friluftsliv i folks nærmiljø. Unges deltakelse har blitt redusert innenfor flere av de tradisjonelle aktivitetene, spesielt når det gjelder skiturer og bær- og sopplukking. Deltakelsen når det gjelder fotturer har dessuten vært relativt stabil. Samtidig har det funnet sted en sterk vekst i ungdommens deltakelse i nye former for friluftsliv. Gitt en utvikling mot et mer spesialisert og differensiert friluftsliv er drevet av yngre generasjoner, er det relevant å spørre om i hvilken grad denne ungdomsgenerasjonen vil gå over til det konvensjonelle, enkle friluftslivet når de selv blir eldre. Tendenser vi ser i dag til at en større andel eldre tar del i aktiviteter som tidligere var

relativt marginale, slik som alpint, kajakkpadling, terrengsykling etc., gir indikasjon på at de som er unge i dag ikke nødvendigvis vil falle tilbake i den tradisjonelle friluftslivsfolden med årene.

Utviklingen etter 1970 har resultert i at det ikke lenger er store forskjeller mellom kvinner og menn når man sammenligner mønstre i friluftslivutøvelse. Kvinner er samlet sett noe mer aktive enn menn. De tydeligste forskjellene knytter seg ikke overraskende til deltakelse i fiske og i særlig grad jakt. Menn går oftere lengre turer i skogen eller fjellet, mens kvinner er hyppigere deltakere i korte turer i nærmiljøet. Disse forskjellene kan ha å gjøre med at kvinner i større grad har bundet opp tiden sin i organisering av hjem og familie, men også at kvinner i større grad enn menn driver mosjons- og treningsvirksomhet innendørs.

I løpet av de siste tiårene har familiesammensetningen blitt mer variert som følge av skilsmisses og av at en større del av befolkningen får barn senere i livet enn tidligere. Det siste innebærer blant annet at flere i alderskategorien 20 til 40 år er uten barn. Trolig vil dette i noen grad påvirke måten å bedrive friluftsliv på og hvilke behov man har med tanke på tilrettelegging.

3.5.2 Innvandring

I 2014 var ca. 15 prosent av landets befolkning innvandrere eller norskfødte med innvandrerforeldre. Grovt regnet har 60 prosent av disse opprinnelse i land i Asia, Afrika, Latin-Amerika, Oseania unntatt (Australia og New Zealand) og europeiske land utenfor EU/EØS. Ifølge SSBs beregninger er det grunn til å tro at denne kategorien vil utgjøre en større andel av befolkningen i framtiden. Befolkningen med innvandrerbakgrunn har betydelig lavere deltakelse i friluftsliv enn andre (Friberg og Gautun 2007; Krange and Strandbu 2004; Øia og Vestel 2007; Krange og Bjerke 2011). I den internasjonale forskningslitteraturen legges det, som vi skal se nedenfor, vekt på at innvandrere er overrepresentert i underklassene, men også at kulturell bakgrunn gjør at det etablerte friluftslivet kan oppleves som fremmed. Samtidig kan etniske markører medføre at diskriminering kan utgjøre en skranke mot deltakelse.

Forskning på denne tematikken i andre europeiske land har lagt vekt på at folk med innvandrerbakgrunn ofte foretrekker å tilbringe tid i større grupper i parklignede områder (se f.eks. Buijs m.fl. 2009; Peters & Buijs 2010; Yttri 1999). Krange and Bjerke (2011) og Figari m.fl. (2009) framhever i tilsvarende forhold i studier fra Norge at årsakene til denne forskjellen kan finnes i sosioøkonomiske faktorer, i mangel på sosial og kulturell kunnskap om friluftslivskonvensjoner, samt kulturelle forskjeller når det gjelder mål og mening med friluftsliv (Buijs m.fl. 2009; Castree 2001). Et forhold som nevnes av flere, er at enkelte migrantgrupper forstår natur og villmark innenfor kosmologiske rammer som medfører at frykt for ånder blir et hinder for deltakelse i aktiviteter utenfor oppbygde og tilrettelagte arealer (Buijs m.fl. 2009; Grønseth 2011; Sinding-Larsen 2012). Deltakelse kan også begrenses av sosiale dilemmaer og konflikter, som når en aktivitet oppfattes å bryte med religiøse og moralske normer eller når ønske om deltakelse går på tvers av majoritetsbefolknings stereotyper om migrantgruppers kulturelle og sosiale ferdigheter og interesser (Askins 2009). Det er også vist til eksempler på at visse former for friluftslivsutøvelse, eller utøvelse på bestemte steder, i seg selv blir markører for etniske identiteter (King & Church 2013).

Konklusjonene i disse studiene er at mens deltakelse er strukturert av kultur, religion og etniske identiteter, blir mønstrene forsterket av at innvandrergrupper er overrepresentert i de kategoriene som har lavest utdanning og inntekt. For Norges del bør man samtidig se disse tingene i lys av at den relativt trange definisjon av friluftsliv (Witoszek 1991) i seg selv tenkes å bidra til marginalisering (Skår 2010; Skår m.fl. 2010; Skår m.fl. 2010). Det knytter seg også usikkerhet til i hvilken utstrekning barn av innvandrere og barn av norskfødte med innvandrerforeldre i framtiden vil sosialiseres inn i etablerte friluftslivspraksiser, eller om de i større grad kommer til å utvikle nye praksiser som i manges øyne vil bryter med norske tradisjoner og identiteter (Alghasi m.fl. 2012).

Dersom vi ser nærmere på studier som ser mer detaljert på innvandrere i Norge sin deltakelse i friluftsliv, omhandler disse for en stor del ungdommer i Osloområdet. I de aktuelle studiene kommer det fram at barn av innvandrerforeldre deltar sjeldnere enn andre i de tradisjonelle fritidsaktivitetene som foregår i Osloområdet eller andre skog- og fjellområder (skiturer, fiske med overnatting i telt, bærplukking etc. (Bjerke m.fl. 2006). Majoritetsungdom går på fottur i skog og mark mellom to og tre ganger oftere enn ikke-vestlig minoritetsungdom. Omtrent 16 prosent av innvandrerungdommene deltar på slike turer minst en gang i måneden (Krange & Strandbu 2004). Det siste tilsvarer omtrent halvparten av majoritetsungdommens aktivitetsnivå. Tolv prosent av innvandrerungdommene går på ski minst en gang i måneden, mot ca. 38 prosent av majoritetsungdommene. Tjueen prosent av innvandrerungdommene er månedlig i alpinbakken mot 57 prosent av majoritetsungdommene (Øia & Vestel 2007).

Samtidig er det mye som tyder på at migranter fra andre verdensdeler i større grad enn andre, avgrenser friluftslivet til bruk av parker og andre bymessige grønt områder, og der formål og mening i stor grad er rettet mot sosialt samvær (Yttri 1999). I Figari m.fl. (2009) sin kvalitative studie av en gruppe innvandrerkvinner i Oslo understrekes det at kvinnene foretrekker et landskap som er enkelt tilgjengelig og som er tilrettelagt på en lett fattbar måte, slik som parker. Forfatterne konkluderer med at denne praksisen samsvarer med regjeringens målsetning om rekreasjonsmessig bruk av nærområder, men at det samtidig bryter med tilnærmingen til natur og landskap som den konvensjonelle forståelsen av friluftsliv bærer på. Figari m.fl. (2009) viser videre at disse forskjellene ikke alene er knyttet til kulturforskjeller, men også er resultat av det sosiale livet disse kvinnene lever. Resultatene fra denne undersøkelsen samsvarer i store trekk med konklusjonene i Gentin (2011) sin studier av muslimske innvandrere i Danmark og deres forhold til friluftsliv i det danske landskapet: Mens skogen framstår som et mørkt og ukjent terreng, foretrekker de fleste åpne landskap og byparker der man kan pleie sosiale relasjoner, mens selve naturopplevelsen har underordnet betydning. Samtidig finnes det indikasjoner på at folk med innvandrerbakgrunn i større grad enn tidligere involverer seg i friluftslivsaktiviteter. For eksempel søker stiftelsen Wild X å rekruttere ungdommer mellom 13 og 22 år med migrantbakgrunn i Osloområdet til deltakelse på jakt- og fisketurer, kanoturer og fjellvandring. Ifølge organisasjonens hjemmeside deltok 1 500 barn og unge på ulike friluftslivsaktiviteter i regi av Wild X, fordelt over 75 dager i 2013 (<http://www.wildx.no/wp/wp-content/uploads/2013/11/infohefte13screen.pdf>). Samtidig er det ikke gitt at folk med innvandrerbakgrunn følger samme mønster når det gjelder arealbruk og aktiviteter som kjennetegner befolkningen for øvrig (Alghasi m.fl. 2012).

3.6 Kommersialisering, teknologisering, tidsbruk

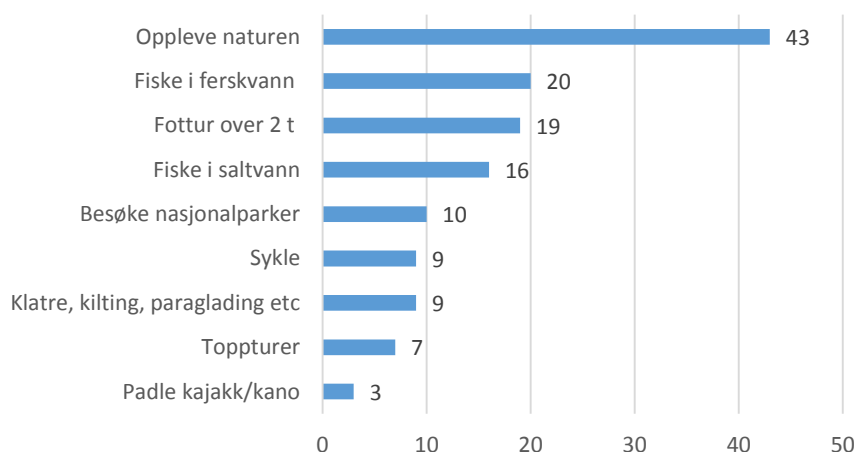
Den kommersielle og teknologiske utviklingen har hatt stor innvirkning på folks hverdagsliv, ikke minst når det gjelder fritiden. Sammenlignet med få tiår tilbake, kan fritiden fylles med en rekke aktiviteter både hjemme og ute. Dette har gitt friluftslivet økende konkurranse, samtidig som friluftslivet kan drives aktivt innenfor et mye større spekter enn tidligere. Informasjonsteknologien gjør at man enkelt og raskt kan skaffe seg kunnskap om hvilke muligheter som finnes i andre områder enn der man bor. Andre steder kan mye lettere besøkes som følge av at folk har bedre råd, at kommunikasjonsmidlene er bedre og at det ofte finnes gode overnattingstilbud. I oversikten over svenskers friluftslivstrender viser Fredman & Lindhagen (2012) til at bynære skoger er mindre brukt til friluftslivsformål, enn for 20-30 år siden, samtidig som deltakelsesfrekvensen har blitt opprettholdt. En mulig forklaring kan være at opprusting av grøntområder og bedre tilrettelegging i byene fører til at flere utøver friluftsliv inne i byene. En annen forklaring kan være at folk oftere enn før reiser ut av byene i forbindelse med sin friluftslivsutøvelse.

3.6.1 Naturbasert turisme

Det finnes ingen oversikt over hvor ofte nordmenn kjøper et naturbasert reiselivsprodukt i forbindelse med friluftslivsutøvelse. Den typiske forbrukeren av slike produkter er en ung mann med lang utdanning og høy inntekt, som er medlem av en friluftsansettelse og som har tilgang på

fritidsbolig (Tangeland 2011). Faktorer livssituasjon (f. eks. alder og familiesammensetning), om motivet primært er knyttet til ønske om å drive med nye aktiviteter, finne arenaer for sosialt samvær, oppnå ferdighetsutvikling eller behov for å sikre seg kvalitet ved opplevelsene, er alle faktorer som påvirker kjøp av slike tjenester (Tangeland 2011; Tangeland & Aas 2011).

Den nasjonale turiststatistikken som er tilgjengelig over nordmenns ferie- og fritidsreiser i Norge, er ikke delt inn tematisk, slik at omfanget av reiselivet knyttet til i ulike friluftslivsaktiviteter kan beregnes. Dermed er det vanskelig å beskrive utviklingen av det naturbaserte reiselivet over tid med bakgrunn i statistikk over antall feriereiser, feriereisenes varighet eller antall overnattinger. Den offisielle statistikken over antall feriereiser for nordmenn i Norge viser en nedadgående trend i perioden 2003 til 2013, fra rundt 14 millioner reiser til i underkant av 12 millioner reiser (Innovasjon Norge 2013a). Antall feriereiser som nordmenn gjennomfører i utlandet er i samme periode doblet til omkring 8 millioner i 2013. Antall overnattinger har vært mer stabil i perioden og ligget på omkring 45 millioner overnattinger. Det er heller ikke mulig å si hvor stor andel av dette som kan knyttes til naturbasert turisme. Firmaet Epinion har imidlertid i samarbeid med SSB spurt et representativt utvalg av norske turister i 2013 om hvilke aktiviteter de planla å gjøre oftest på sin feriereise (**Figur 3.3**). Her oppga 43 prosent at de ville oppleve naturen, 20 prosent at de skulle fiske i ferskvann og 19 prosent at de skulle på fotturer over 2 timer. Tall finnes kun for siste år og sier ingenting om endringer over tid.

Figur 3.3. Andelen (%) av ulike friluftslivsaktiviteter norske innenlandske turister oppga som sin viktigste på feriereisen i Norge i 2013. Kilde: (Innovasjon Norge 2013b).

Internasjonalt blir naturbasert turisme beskrevet som en av de raskest voksende markedene innen turistnæringen, med en vekstrate på 10 til 12 prosent per år (Neto 2003, TIES 2007). Også i Norge tyder ulike undersøkelser på at omfanget av det naturbaserte reiselivet øker. I en nasjonal undersøkelse fant Stensland m.fl. (2014) at det var mellom 2 000 og 3 000 reiselivsbedrifter i Norge som tilbød naturbaserte opplevelser. Disse bedriftene uttrykker generelt sett at omsetning og lønnsomhet hadde økt siste 3 år. I denne undersøkelsen var «Fiske» det vanligste produktet, og ble tilbudt i en eller form av 64 prosent av alle bedriftene. Også vandring (inkl. fotturer/toppturer) var vanlig (62 %). Derneft fulgte i synkende rekkefølge sykling, jakt, andre aktiviteter på ferskvann (kano, kajakk, robåt etc.), båtsightseeing (fjordcruiser/havrafting), overnatting knyttet direkte til naturopplevelsen, naturfoto, fuglekikking, turridding med hest, og andre aktiviteter i/på saltvann (eks. kajakk, seiling, kano). En kartlegging av kommersielle elvesportsaktiviteter i sidevassdragene til Gudbrandsdalslågen i perioden 2009 til 2012, viste en årlig vekst på 10 prosent (Dervo & Museth 2013). Dervo (2014) fant for perioden 2009 til 2013 en årlig vekst på 10 prosent for fisketurismen i Glomma og Trysilvassdraget. DNTs statistikk over antall hytteovernatting viser en samlet økning på 23 prosent fra 2005 til 2013 (385 000 overnattinger i 2013).

Trolig er det både norske og utenlandske turister som står for den økte omsetningen for reiselivet som tilbyr naturbaserte opplevelser. Nordmenns ferievaner har vært relativt stabile i perioden siden forrige friluftslivsmelding, når vi ser på antall overnatningsdøgn. Det må derfor være flere nordmenn som velger å kjøpe slike opplevelser (Tangeland 2011). Samtidig står nok utenlandske turister også for deler av denne økningen.

3.6.2 Tidsbruk

Framveksten av naturbasert turisme bør også sees i lys av at folks hverdagsliv preges av en kompleks tidsorientering og at kjøp av tilrettelagte friluftslivsprodukter kan være et hjelpemiddel i slike prosesser (Skår m.fl. 2010; Øian 2004). Et viktig aspekt er at mange er så travle i ukedagene at helgedagene må brukes til å slappe av eller gjøre forefallende arbeid hjemme (Helsedirektoratet 2012, Skår m.fl. 2010). Når det gjelder tidsbruk og friluftsliv, viser SSB sine tidsbruksundersøkelser at andelen som beskjeftiger seg med idrett eller friluftsliv i løpet av en gjennomsnittsdag, har økt fra 32 til 36 prosent fra år 2000 til 2010. Denne andelen har vært relativt stabil siden 1970, med unntak en topp rundt 1980 (Vaage 2012). Som det går fram av **tabell 3.3**, er det gutter som står for økningen. Andelen er én prosent lavere for jenter, og er i 2010 den laveste deltakelsen siden tidsbruksundersøkelsene tok til i 1970. Tallene forteller imidlertid ikke noe om i hvilken grad friluftsliv er omfattet av disse endringene. Det kan derfor ikke utelukkes at endringene primært skyldes lavere deltakelse i idrettsaktiviteter. Mens 10 prosent brukte internett daglig i 2000, gjaldt det for 58 prosent i 2010. Trolig er andelen betydelig større i dag. Det er verdt å merke seg at internettbruken ikke har gått nevneverdig på bekostning av kategorien idrett og friluftsliv. Mens ungdommer bruker betydelig mindre tid på de andre aktivitetskategoriene i 2010 enn de gjorde i 2000, er det bare dataspill og friluftsliv og idrett som har hatt en økning i tillegg til internettbruk. Samtidig kan det se ut til at det oppstår et skille ved at de som bruker internett svært mye og er lite aktive i fritiden på andre fronter også deltar lite i idrett og friluftsliv, sammenlignet med dem som har en aktiv fritid på flere fronter (Skår m.fl. 2014).

Tabell 3.3. Andel (%) 16-19-åringer som bruker tid på ulike fritidsaktiviteter en gjennomsnittsdag, etter kjønn. 1971-2010. Kilde: SSB, Samfunnsspeilet 2/2013, s.7).

	2000	2010	2000	2010	2000	2010
	Samlet		Gutter		Jenter	
Idrett og friluftsliv	32	36	34	42	30	29
Underholdning/kultur	20	9	17	5	24	14
Sosialt samvær	82	64	74	54	89	74
Lesing	31	20	22	16	40	24
TV	73	53	80	75	74	71
Dataspill	14	20	23	36	5	7
Internett	19	58	19	54	18	61
Fritidsreiser	70	62	72	62	67	62

3.6.3 Fritidsboliger

Flere studier viser at friluftsliv og rekreasjon er viktige motiver for bruk av hytter, men at det varierer hvilke dimensjoner ved rekreasjon og friluftsliv som vektlegges. Dette påvirker valg av område man skaffer seg hytte i (Ericsson m.fl. 2011; Kaltenborn 2002). Tallene er riktignok noe usikre, men mye tyder på at antallet fritidsboliger har økt med omlag 120 prosent siden tidlig 70-tallet, og at økningen har vært jevn fram til i dag (Farstad m.fl. 2008): Mens det i 2006 var nær innpå 380 000 fritidshus i Norge, var tilsvarende tall i 2013 mer enn 413 000. Økningen har vært størst i fjellområdene i innlandet (Hedmark, Oppland, Buskerud og Telemark fylker). Ifølge Vågane (2006) bor 2 av 5 innbyggere i hushold som har regulær adgang til fritidsbolig (inkludert utlandet), og nesten halvparten av de mellom 55 og 67 år har egen fritidsbolig. Tilsvarende har 1 av 3 mellom 18 og 24 år adgang til det samme. Samtidig er det slik at andelen som har hytte er betydelig større blant befolkningen som bor i hushold med inntekt over 600 000, enn for de som har inntekt under 300 000. Forholdet er ca. 50 prosent mot 20 prosent. I gjennomsnitt drar en norsk innbygger til hytta 1,2 ganger per måned eller 14 ganger hvert år. Det ser ut til at voksne

par bruker hyttene mest, og det er hyttene ved kysten som er mest i bruk. Dessverre foreligger det lite detaljkunnskap om friluftslivsutøvelsen ved hyttebesøk. Imidlertid kan det tenkes at siden folk med høyere inntekter i større grad har hytte enn andre, bidrar hyttebruken til at denne gruppen er overrepresentert når det gjelder friluftsliv. I Skår m.fl. (2014) kommer det for øvrig fram at friluftsliv på hytta utgjør en vesentlig andel av barns friluftsliv, og at det er på hytta barn har mest tid til å leke ute. Slik ser det ut til klassedifferensieringen forsterkes ettersom folk med høyt utdanning og inntekt er overrepresentert i den delen av befolkningen som ha regelmessig adgang til å bruke en hytte.

I både en finsk og en svensk studie legges det vekt på at adgang til fritidshus er en sentral faktor for graden av og formen for deltakelse (Karlsson m.fl. 2013; Sievänen m.fl. 2007). Fritidshus gir generelt bedre tilgang til et større repertoar av aktiviteter, og kan være med på å forklare den høye deltakelsen i Norrland der folk er brukere av fritidshus i større grad enn ellers i Sverige. Det siste bør også sees i sammenheng med at interessen for friluftsliv kan være bakgrunnen for at folk skaffer seg og bruker fritidshusene.

3.7 Areal- og brukerkonflikter

Når nye friluftslivsaktiviteter har kommet til, har også motiver for å holde på med friluftsliv blitt mer varierte enn tidligere, og meningen som knyttes til friluftsliv blir mer mangfoldig. Den største endringen i så måte knytter seg nok til at friluftsliv i mindre grad preges av en enkelt konvensjonell ramme og av tidsfordriv. Mens søndagsturen tidligere kanskje gikk til det samme stedet hver gang, har friluftslivet i dag i større utstrekning mening i forhold til en rekke målsetninger som er knyttet til livsstil og ønsker om selvutvikling. Samtidig er mange det så travle i ukedagene at helgedagene brukes til å slappe av eller gjøre forefallende arbeid hjemme (Helsedirektoratet 2012; Skår m.fl. 2010).

Med disse nye trendene i friluftslivet kan vi si at naturopplevelse, kontemplasjon, fysisk aktivitet og sosialt samvær fremdeles er viktig dersom vi ser befolkningen under ett. Innholdet i friluftslivet har enda ikke blitt erstattet av spenning, mestring og utfordringer, som man gjerne tenker seg er de viktigste dimensjonene ved mange av de nye aktivitetene. På den andre siden er det en klar tendens til at høstingsmotivet har mistet posisjon sammenlignet med noen tiår tilbake. Selv blant fritidsfiskere er dette motivet i ferd å svekkes (Øian & Aas 2012). Når det f.eks. gjelder skigåing er det grunn til å spørre seg om motiver og mening ved det er mer sammensatt enn tidligere, ettersom alt flere bruker denne aktiviteten til trening. Det er imidlertid grunn til å understreke at det ikke nødvendigvis er en motsetning mellom alle disse forskjellige motivasjons- og meningsaspektene (Flemsæter m.fl. 2014).

En konsekvens av at friluftslivet har blitt mer mangfoldig når det gjelder aktivitet, motiver og mening, er at motsetninger og konflikter lett oppstår når ulike grupper ferdes i samme område. I Brown (2014), Flemsæter m.fl. (2014) og Brown (2012) vises det til relasjonen mellom syklist og andre brukergrupper som deler felles rekreasjonsarealer kan være motsetningsfullt: Syklist og gående skiller seg ad når det gjelder fart, rytme og andre erfaringsmåter, og de forskjellige brukergrupper foretar ulike moralske vurderinger om hvilke rettmessig plass de ulike formene for friluftsliv har. Forfatterne peker på at dette representerer framveksten av nye utfordringer når det gjelder forvaltningspolitikk (se også Gundersen m.fl. 2011 om utfordringer i forvaltning av og tilrettelegging for friluftsliv i bynære skoger). Brettaktiveter på sjøen – dvs. ulike former for surfing, kiting og brettseiling – er et spekter av vind-, bølge- og utstyrsspesialiserte aktiviteter som visse steder utfordrer vernereglene knytta til natur- og fuglereservater, f.eks. på Jæren, Lista og Mølen (Langseth 2012; Løland 2013; Vistad 2013). Utøverne etterspør dokumentasjon på hvorfor deres forstyrrelse av fuglelivet ofte er forbudt, mens det tradisjonelle landbaserte friluftslivet møter få eller ingen restriksjoner. Det er også en diskusjon i hvor stor grad disse moderne aktivitetene bedriver sin aktivitet innenfor «beskyttelse av» allemannsretten eller ikke (Dannevig 2010).

Lignende motsetninger har man sett et økende antall eksempler på også innenfor fritidsfiske (Øian 2013; Øian & Andersen 2010). I disse tilfellene er konflikter som regel knyttet til forvaltningstiltak som innebærer strengere reguleringer når det gjelder fiskemetoder og adgangen til å høste fisk. Disse reguleringene tilfredsstiller i større grad krav og forventninger til det moderne fritidsfiske, der høstingsaspekter enten er helt fraværende eller er underordnet sports- og opplevelsesaspektet. Det finnes likevel fortsatt grupper av fritidsfiskere som ser på høstingsaspektet som det som gjør fisking til noe meningsfullt og legitimt, og som oppfatter at de blir satt til side. Også i disse tilfellene kan konfliktene preges av moralske vurderinger om hva som er riktig og galt, samtidig som motsetningene forstås i lys av mer overliggende politiske motsetninger (Øian 2013), ikke ulikt konfliktene rundt ulv (Skogen m.fl. 2013). Det siste eksemplet viser videre at bildet kompliseres ved at andre enn friluftslivsutøvere – i dette tilfellet reiselivsinteresser - kan være sterke interessenter når det gjelder utvikling av friluftsliv. Friluftslivet blir i slike tilfeller forstått som en ressurs som reiselivsbransjen gjør om til en vare.

Endringsaspektene som er berørt her står i motsetning til at friluftslivspolitikken i Norge i stor utstrekning er basert på uorganisert og uformell selvrekuttering, der de ulike brukergruppene i har hatt gjensidig respekt for hverandres aktivitet. I en viss forstand har denne modellen vært en suksess, sett i lys av at deltakelsen har økt og at marginaliserte grupper kom til gjennom 70- og 80-tallet. Selv om modellen fremdeles ser ut til å være et ideal blant politikere og byråkrater, taler mye for at den ikke lenger er like godt tilpasset nyere utviklingstrekk (Flemsæter m.fl. 2014; Gundersen m.fl. 2011). Mens generasjonen som vokste opp på 70- og 80-tallet gjennom familielivet ble sosialisert inn i et relativt homogent friluftslivspraksiser, er dagens unge generasjon i større grad frikoblet fra denne sosialiseringskanalen. Nyere former for friluftslivsutøvelse har til dels andre motiver ved seg, krever annen type kunnskap og håndtering av spesialisert utstyr. I en del tilfeller kan utøvelsen bare finne sted på bestemte steder eller anlegg. Dette handler ikke alene om mestring og kunnskap, men også om normer for hvordan aktiviteten skal utøves, ikke minst i relasjon til andre aktiviteter og brukere (Stensland m.fl. 2013). Følgelig ser man også konturer av konflikter, både som følge av direkte interessemotsetning, men også fordi ulike aktiviteter ikke er omgitt av et felles menings- og normsystem. Friluftspolitikken og friluftslivforvaltningen kan velge å gå mer i retning av å differensiere i forhold til de endringstrekkene vi har skissert her. En slik endring må imidlertid baseres på kunnskap om hvilke konsekvenser omlegginger vil måtte ha i forhold til en rekke forhold, som f. eks. allemannsrett eller næringsvirksomhet.

3.7.1 Friluftsliv som symbol i politiske kontekster

Meningen som knyttes til friluftsliv kan variere med hvilke sosiale og politiske kontekster det inngår i. F.eks. kan deltakelse i nye aktiviteter som rafting eller surfing inngå i et større livsstilskompleks, der forbruk av klær og utstyr blir del av et større hele. Folk som går fjellturer fra hytte til hytte forstår seg selv, og blir forstått av andre, som mer orienterte mot grønne verdier og mer ekspansiv miljøpolitikk. I rurale strøk er det en tendens til at det høstingsbaserte, enkle friluftslivet forstås som en videreføring av bygdetradisjoner på en måte som setter det i symbolsk og identitetsmessig kontrast til det sentrale og urbane. Krange and Skogen (2011) ser opprettholdelse av en slags *redneck*-identitet, der jakt- og fiske står sentralt, som en kulturell motstand i en kamp mot det man oppfatter som manglende autonomi i relasjon til det urbane og sentral maktapparatet. Noe av det samme gjelder skepsis og motstand som oppstår i forbindelse med utvikling av jakt- og fisketurisme. Der protester deler lokalbefolkningen på tilsvarende måter gjennom å framheve at bygdefolks friluftsliv representerer en videreføring av gamle høstingstradisjoner (Øian 2013).

4 Friluftsliv – norsk kulturarv og nasjonal identitet

Hogne Øian

I den forrige stortingsmeldingen om friluftsliv, St.meld. nr. 39 (2000-2001), ble det lagt vekt på at det burde utformes en politikk som kunne bidra til å bevare friluftsliv som en viktig del av norsk kulturarv og identitet. Samtidig ble det understreket at friluftslivet skulle ha en åpen definisjon og dermed inkludere et mangfold av praksiser. Det ligger her et premiss om at friluftslivets relativt sterke posisjon i mange nordmenns hverdagsliv bunner i at det utgjør en viktig identitetsdimensjon, både med tanke på individers selvforståelse og nasjonal fellesskapsfølelse. Endringstrekene som er belyst i kapitlene foran i denne rapporten innebærer at vi står ovenfor en utvikling der friluftslivspraksiser ser ut til å bli mer varierte enn tidligere. Spørsmålet er følgelig i hvilken grad og på hvilken måte dette utfordrer friluftsliv som nasjonal kulturarv.

Norsk friluftsliv kan sies å ha sin historiske opprinnelse i to tradisjoner (Nedrelid 1992): Det ene handler om veidemannskulturen, som var sentral i bygdesamfunn der jakt, fiske og bærplukking helt fram til andre verdenskrig var viktig for husholdsøkonomiene. Den andre tradisjonen viser til borgerskapets romantiske idealer om naturens storslagenhet, og som ble en viktig del av nasjonsbyggingen på 1800-tallet. I den første tradisjonen har natur i første rekke mening som en materiell ressurs, i den andre tradisjonen blir natur i større grad meningsfullt som et estetisk og på andre måter sanselig fenomen man identifisere seg følelsesmessig med. I kombinasjon har disse to tradisjonene resultert i en definisjon av friluftsliv som en slags puritansk nytelse av natur, der aktiviteter i stor grad har dreid seg om etterligning av veidemanns-kulturen.

Sagt på en annen måte har et grunnleggende trekk ved norsk friluftsliv lenge vært at det skal være enkelt og folkelig, foregå i naturområder som er relativt urørte av menneskelige inngrep og bygge på nasjonale tradisjoner som nye generasjoner sosialiseres inn i (Breivik 1978, Nedrelid 1992, Odden 2008, Tordsson 2010). I tillegg har det for lenge siden blitt etablert en offisiell diskurs der friluftsliv forstås som et viktig redskap for å oppnå individuell dannelse og dermed gjøre folk til gagnlige og sunne borgere. Dominerende forestillinger og hva norsk friluftsliv er og bør være, kan derfor også forstås som en moralsk og ideologisk fortelling (Gurholt 2008).

Det er ting som tyder på at mye av dette nå utfordres fra flere hold. En ting er at framveksten av nye praksiser, der orientering mot teknologi og moderne forbrukspraksiser lett oppfattes å bryte med konvensjoner i norsk friluftsliv. Noe annet er at dagens politiske målsetninger om å legge sterkere til rette for friluftsliv (og idrett) i grøntarealer innenfor og like ved urbane områder. Hovedbegrunnelsen er ønsket om økt deltakelse av marginaliserte grupper både med tanke på sosialt integrerende og de helseeffektene som friluftsliv kan ha. Som blant andre Flemsæter m.fl. (2014), Øian (2013) og Skår (2010) viser, er en slik dreining slettes ikke ukomplisert. Blant annet fordi det kan oppstå uenighet, usikkerhet og ambivalens med tanke på hvordan friluftslivbegrepet skal avgrenses, i forhold til hvem og hvilken aktivitet som er innenfor eller utenfor begrepet. I hvilken grad en spasertur i byparken eller spenningssøking gjennom fartsfull, kostnadskrevende og utstyrskreven lek med sykkel i alpinanlegg er friluftsliv, er et spørsmål som ikke alle har et klart svar på.

4.1 Kulturarv som begrep

I de senere årene har kulturarv i økende grad blitt innlemmet i politikk rettet mot å styrke nasjonale, så vel som lokale og regionale, identiteter. Kulturarv er imidlertid ikke et uproblematisk begrep. På den ene siden kan man som Johansen (1995) hevde at kulturarv dreier seg om overfokusering på foreldede kulturtrekk som ikke er egnet som kunnskapsgrunnlag for nåtidens

utfordringer. I utgangspunktet er kulturarv definert ut fra bestemte kriterier om historie og autensitet. I stor grad har fagfolk som er opptatt av bevaring og konservering hatt hånd om dette, uten egentlig tanker om hvilken funksjon kulturarv skal ha i nåtiden. I det senere har imidlertid kulturarv, slik det her er tilfellet med friluftsliv, i økende grad blitt gjort relevant som et instrument for nåtidige formål (Ashworth 2011). Hva som defineres som kulturarv eller ikke, hva slags mening og hvilke verdier som skal festet til en bestemt kulturarv, blir dermed lett gjenstand for moralske og sosiale diskurser og politiske stridigheter mellom interessegrupper.

Når det hevdes at friluftsliv er kulturarv, siktes det nok i de fleste tilfeller til det enkle, konvensjonelle turfriluftslivet (lite utstyr, lite energikrevende, enkel tilrettelagt natur), og til måten det er konstituert på gjennom en ukomplisert tilgang på naturområder ved hjelp av en relativt lite urban bosetningsstruktur og allemannsretten. På denne måten vises det til en bestemt praksis som bærer i seg visse moralske regler og sosiale normer og konvensjoner, i tillegg til et sett med kunnskap om naturen man ferdes (Brown 2012; Flemsæter m.fl. 2014; Wold m.fl. 2012).

For at friluftslivet skal kunne forstås som en nasjonal kulturarv, må det også være enighet om at dette skiller det norske fra det ikke-norske. På den ene siden er friluftsliv i bred forstand noe som bedrives i stor deler av den moderne verden. Folk i land som f.eks. Italia eller Polen går både på skiturer og fotturer, plukker bær og sopp, jakter og fisker. Dessuten er det norske friluftslivet til dels sterkt inspirert av utenlandske impulser. Fjellvandringen med toppturer er mer eller mindre et direkte resultat av engelske tindestigere som besøkte Norge på 1800-tallet, mens bruk av terrengsykkel for rekreasjons- og mosjonsformål er «importert» fra USA.

Det har heller aldri eksistert én friluftslivstradisjon som har omfattet hele befolkningen. Friluftsliv har blitt bedrevet på ulike måter av ulike kategorier nordmenn, der generasjoner, sosial klasse, kjønn, region og landsdel har skilt befolkningen fra hverandre. Som Pedersen (1999) framhever, er friluftslivet i Finnmark på mange viktige felt annerledes enn det man finner på Østlandet, blant annet som følge av samiske tradisjoner og identiteter og naturbetingelser som er forskjellige fra resten av landet. På den andre siden kan det hevdes at skiturer, familiers søndagsturer i skogen og fjellvandringer i sommerferiene, så vel som rypejakt og fisketurer, har blitt bedrevet og bedrives på måter som på noen punkter skiller seg ad fra andre land. Selv om en skitur i hhv. Norge og Finland ytre sett kan arte seg relativt likt, er ikke meningen folk legger i det nødvendigvis identisk. Årsaken er selvsagt at den historiske og sosiale meningskonteksten for skigåing ikke er identisk i de to landene.

4.2 Naturen og friluftslivets plass i norske diskurser

1800-tallets embetsmannsstat hadde et nasjonalt prosjekt som tok sikte på å konstruere en nasjonal identitet, så vel som å utvikle landet gjennom modernisering av folkekulturen. I stor grad dreide dette seg om et opplysnings- og dannelsesprosjekter (Slagstad 1998). På grunnlag av allemannsrettslige tradisjoner, har friluftslivet som begrep på denne måten opprinnelse både i de engelske tindebestigernes estetiske og bragdorienteerte tilnærming og i en omforming av bygdesamfunnenes høstingstradisjoner (Breivik 1978; Nedrelid 1992). Påvirkningen av den tyske romantiske kulturforståelsen, der man tenkte seg at en nasjon var konstituert av en egen «folkeånd» som kom til uttrykk i delt språk og kulturelle tradisjoner, er tydelig. I tråd med hvordan denne ideen ble utformet av den tyske 1700-tallsfilosofen von Herder, lette man etter en norsk «folkeånd» både i bondekulturen og i norsk natur, det siste spesielt representert ved fjellområdene, barske levekår og vinterkulden (Sørensen og Stråth 1997). I kontrast til andre europeiske land, idealiserte den nye norske nasjonen det rurale. Det enkle bondelivet i naturen ble forstått som autentiske norske (Witoszek 1991). I siste del av 1800-tallet gikk nasjonsbyggingen over i en ny fase. Fokus dreide fra forsvar mot ytre fiender til vern mot indre fiender. Det siste dreide seg ikke minst om hygieneproblemer og andre aspekter ved kroppslig sunnhet (Slagstad 2008). Denne dreiningen hadde delvis utspring i at nye typer sosiale problemer og helseutfordringer oppsto som følge av industrialisering og urbanisering. Friluftsliv ble sett som viktig i dette bildet, både med tanke på å skape sunne kropper og som en måte å disiplinere folkemassene på gjennom

det kroppslige og åndelige dannelsesprosjekter som friluftsliv skulle være. Ikke minst under 1900-tallets første del ble friluftsliv sett på som et redskap for å mobilisere ungdommer og arbeiderklasse til en from nasjonal identitet, som motvekt mot klasseidentiteter og utsvevende fritidsliv (Sandell 2009). Samtidig så arbeiderbevegelsen på friluftsliv (og idrett) som et redskap for å fremme solidaritet mellom arbeidere og til å styrke arbeiderklassemedlemmenes evne til klassekamp.

Fortsatt er friluftsliv betraktet som noe oppdragende, som ledd i en dannelsesprosess, blant annet ut fra ideer om at det generer økt miljøbevissthet. Dessuten tilskrives friluftslivet en allmenn psykososial og somatisk helseeffekt, ved at det skal danne motvekt til det som oppfattes om fremmedgjørende og degenererende sider ved teknologiserte og forbruksorienterte velferdssamfunnet (Bischoff & Odden 2003; Gurholt 2008; Tordsson 2010). Friluftslivets legitimering har derfor i hovedsak to typer motiver (Sandell 2009): For det første forstås naturkontakten som en særskilt verdi og som motvekt til det moderne livet. For det andre er friluftsliv et middel til å ivareta folks helse og sosiale danning.

4.3 Et felles friluftslivsnarrativ?

En viktig bidragsyter til en felles nasjonal fortelling om friluftsliv er utvilsomt DNT, som sprang mer eller mindre direkte ut av nasjonsbyggingsprosessen, slik den er beskrevet ovenfor. DNT allerede i 1868, promoterte organisasjonen turer til fots og på ski i områder langt fra det urbane. DNT definerte dermed noen foreskrevne måter å være i naturen på, gjennom den standardiseringen som merkede ruter, kart og overnattingshytter representerte (Ween & Abram 2012). DNT var også en aktiv aktør med tanke på friluftslivsloven av 1957, der den universelle allemannsretten ble knesatt. I tråd med likhetstankegangen i den norske nasjonalismen, bidro den lovfesting av allemannsretten til å styrke forestillinger om naturen som en nasjonal eiendom. I kombinasjon med ideen om at alle er like i møtet med den mektige naturen, fikk en utvikling der alle borgere fikk adgang til naturen dermed en særskilt betydning (Ween og Abram 2012:61,65).

Selv om friluftslivspraksisene har blitt mer differensierte og spesialiserte, er det likevel en del som tyder på at nordmenn flest forstår aktivitetene de bedriver innenfor et felles fortelling. Spørreundersøkelser viser at nesten alle nordmenn er enige i påstander om at naturen er vesentlig med tanke på «det gode liv» og for ens identitet, samtidig som nærmere 80 prosent er enig at natur og frisk luft representerer større gleder enn bylivets fristelser (Witoszek & Saglie 1996). I en spørreundersøkelse gjennomført blant et representativt utvalg av befolkningen i de to trøndelagsfylkene i 1999, svarte et stort flertall at de er enig at «friluftsliv tilfører en positive verdier», at «friluftsliv er naturlig del av barneoppdragelsen» og at «friluftsliv er en viktig del av å være norsk» (Vorkinn 2000). Bare rundt 10 prosent er uenige i at friluftsliv er viktig for allmenndanningen» (omkring halvparten er enige og resten svarte nøytralt). Nærmere 90 prosent var uenige i et utsagn om at «friluftsliv er gammeldags».

Det hefter seg like fullt et problem ved å fortolke resultatene ved disse undersøkelsene. For vi kan ikke ta for gitt at de som svarte har ens oppfatninger av hva friluftsliv er og hva det bør være. Det samme gjelder også spørsmålene om hva som er fin, god eller riktig natur. I ulike vitenskapelig tradisjoner betraktes natur enten som noe objektivt adskilt fra menneskers praksis eller gjennom å fokusere på menneskers ideer og verdsetting av natur, knyttet til hvilke sosiale formål individer og grupper har (Macnaghten & Urry 1998; Ween & Flikke 2009). Hvordan mennesker gjennom sine handlinger må tilpasse seg natur, er eksempel på det første, mens såkalte preferanse- og motivasjonsstudier illustrerer den andre tilnærmingen. En tredje variant tar i tillegg hensyn til hvordan natur blir en realitet for oss på det erfaringsmessige planet gjennom det friluftslivet vi utøver som del av hverdagslivet i bred forstand (Macnaghten & Urry 1998; Ween & Flikke 2009). Med et slikt utgangspunkt blir det åpenbart at natur framstår som en erfart realitet på flerfoldige måter. Sagt på et annet vis, naturen er ikke den samme når man befinner seg i alpinbakken eller langrennsløypa, og heller ikke dersom man sykler eller spaserer langs den samme stien. Når naturen er også er en erfart realitet utover dens rent fysiske og materielle

eksistens, er den heller ikke identisk for to personer som skiller seg ad hva kjønn, alder, inntekt og utdanning angår, selv om de beveger seg langs den samme stien. En aktivitet som f.eks. fritidsfiske handler i stor grad om opplevelse av natur og tilegnelse av kunnskap om natur. Dette er noe som skjer gjennom kroppslige erfaringer, og ikke alene gjennom hva vi tenker og ser (Bear & Bull 2011; Franklin 2001). Ikke minst når friluftslivet preges av bred deltakelse av flere kategorier utøvere som befatter seg med til dels ulike aktiviteter, i ulikt omfang og med vidt forskjellige sosiale bakgrunner, er det grunn til å tenke over i hvilken grad det egentlig eksisterer et omforent syn på natur og friluftsliv.

4.4 Gamle aktiviteter i nye kontekster

I utgangspunktet har den nasjonale fortellingen om friluftsliv blitt formet av praksiser og idealer som hørte menn i det urbane borgerskapet til. I dag er friluftslivet blitt både alminneliggjort og differensiert. I hvor stor utstrekning fortelling om friluftsliv som ideelt og prototypisk består av krevende fjellturer, der man gjennom enkelt utstyr underkaster seg naturkrefter, ivaretar kulturarven er et åpent spørsmål. På den ene siden er det mye som tyder på at fortellingen fortsatt gjelder. F.eks. viser Skår (2010) i sin studie av nærmiljøfriluftsliv, at mange ikke er sikre på i hvilken utstrekning en tur på en sti langs utkanten av jorden, eller gjennom et skogholt like ved hjemmet, kan regnes som friluftsliv. I Flemsæther m.fl. (2014) går det fram at det også blant byråkrater og forvaltere hersker ulike oppfatninger om hva som kan inkluderes i termen friluftsliv. Det eksisterer moralske vurderinger som tilsier at visse typer friluftsliv er viktigere og riktigere enn andre typer. Når det i første rekke er middelklassen som står for det nye friluftslivet, samtidig som myndighetene legger opp til at nettopp folks bruk av nærmiljø for friluftslivsformål skal oppmuntres, kan det likevel tenkes at den nasjonale fortellingen fritids- og friluftslivspraksiser med tiden tilpasses endringene. Naturen blir kanskje mer definert som en ressurs i den betydningen at den kan tilby oss arenaer, eller til og med en slags kulisse for vår friluftslivsutøvelse, mer enn som noe vi underkaster oss, slik den opprinnelig fortellingen tilsier.

Det siste kan illustreres med utviklingen i bruk av fritidsboliger. Hyttelivet har uten tvil lenge vært en viktig del av den norske fritidskulturen (Abram 2012; Garvey 2008; Kaltenborn 2002; Krogh 1995). Flere har påpekt at det eksisterer et moralsk fortelling om det ideelle hytteliv som frakoblet hverdagslivet forbruksluksus (Abram 2012; Garvey 2008) og dermed som en ferie fra det moderne (Kaltenborn 2008). Til det siste hører også et sett med aktiviteter som hyttelivet er knyttet til, nemlig aktiviteter som i tidligere tider ble utøvd i naturen for subsistensformål, så som bær- og sopp-plukking, ski- og fotturer, fiske og i noen grad jakt (Abram 2012).

I de senere årene har bruken av hytter endret seg radikalt ved at standard og infrastruktur har blitt forbedret betydelig. Det gjelder både private hytter og kollektive hytter drevet av DNT. Når vi ser på private ferieboliger som ble bygget i 2005, hadde de en gjennomsnittsstørrelse på mer enn 80m², mens gjennomsnittet for alle ferieboliger er ca. 55 m² (Farstad m.fl. 2008). Såkalt fullstandardhytter med helårsvei, strøm, bredbånd, vann og avløp har blitt mer vanlig, samtidig som utviklingen kommer i konflikt med hensynet til biologisk mangfold, offentlighetens adgang til utmark og beitebruk av utmarka. Når hyttene er lettere tilgjengelige og har komfort som ikke står mye tilbake for førstehjemmet, har norsk hytteliv beveget seg i retning fra få og lange opphold til mange og kortere (Arnesen & Skjeggedal 2003; Berker & Gansmo 2010). Dette har resultert i økt CO₂ utslipp, samtidig som ferdsel i naturområder blir mer konsentrert per areal, siden hyttene i økende grad bygges i felt eller landsbyer.

På den ene siden kan man altså tenke seg at både det moderne hyttelivet og framveksten av nye aktiviteter fører til at folks relasjon til natur endrer seg, og ikke lenger passer inn i et nasjonale friluftslivsfortellingen. På den andre siden er kollektive fortellinger av den typen det her er snakk om fleksible. Nye praksiser kan tolkes inn i gamle symbolske rammer. En slik dreining har for så vidt allerede skjedd innenfor aktiviteter som turgåing, fiske eller bærplukking. Disse aktivitetene forstås gjerne som en videreføring av forfedrenes tradisjoner, til tross for at formålet primært er rekreasjon og fornøyelse (Øian 2013). Selv for at det moderne hyttelivet kan se ut til å bryte med

ideen om tilbaketrekning fra det moderne og komplekse hverdagslivet til et enkelt liv i naturen, er det derfor ikke gitt at det oppfattes som et brudd med denne friluftslivsfortellingen. Med andre ord kan det godt hende at erfaringen av å kjøre bilen inn i en oppvarmet garasje, ta badstuen og spise en bedre middag foran et tv-apparat, etterfulgt neste dag av en lenger tur med terrengsykkel i fjellet, utstyrt med GPS, oppfattes som et uttrykk for videreføring av en friluftsliv som nasjonal kulturarv. En viktig årsak til dette er at de endringene som er beskrevet ikke representerer et totalt brudd med tidligere praksiser, men har også klare kontinuiteter i seg.

Som det har gått fram av foregående kapitler, bruker befolkningen fritiden sin til et bredt spekter av aktiviteter, hvor rolige småturer er blant de hyppigst utførte. Den tiden vi bruker til ski- eller fotturer i fjellet eller i skogen, utgjør derimot en marginal del av vår totale fritid. Selv om det er relativt en stor andel som oppgir at de går lengre fotturer eller skiturer i løpet av et år, er det en liten andel som gjør dette mer enn sjelden. Slik ser vi at myten om at alle nordmenn elsker å gå milelange turer i skog og fjell, med enkelt utstyr og helst alene, representerer en fantasimessig forenkling av virkeligheten. Myter har imidlertid ikke alene som oppgave å gi et forvrengt bilde virkeligheten. Myter er også til for å rettferdiggjøre og gi mening til kulturelle handlinger. Det nasjonale fritidsmyten bidrar med andre ord til at den fritidsbaserte bruk av naturen får prestisje og verdi, og til å gi mening til det erfaringene vi får når vi bedriver en eller annen rekreasjonsaktivitet utendørs.

Det siste kan imidlertid skje på flere plan, som i mer politiserte kontekster. Selv om det ikke uten videre kan avgrenses til noe særegent ved et bygdesamfunn eller en region, kan f.eks. høstingsorientert jakt- og fiske sees på som et identitetsmessig uttrykk for bygdefellesskapet. Selv om det bare er en liten andel av bygdebefolkningen som er direkte involvert i slike praksiser, gjøres det likevel i noen sammenhenger til et symbol på bygdefellesskapet i møtet med det urbane og sentrale representert ved myndigheter og markedskrefter (Krange & Skogen 2011; Øian 2013). I det senere har også friluftsliv blitt brukt av lokalsamfunn som «merkevare», både med tanke på å gi innbyggerne noe felles å identifisere seg med, men kanskje i enda større grad som en konkurransefortrinn når det gjelder å trekke til seg etterspurt arbeidskraft. Selv om friluftsliv som identitetsmessig symbol i slike sammenhenger retter seg mot lokalsamfunns relasjon til omverdenen, er en nasjonal felles fortolkning og fortelling av friluftslivet trolig et viktig symbolsk rammeverket for fortolkning og mening.

5 Urbanisering og friluftsliv i nærmiljøet

Margrete Skår

5.1 Friluftsliv i nærmiljøet – nærfriluftsliv

I noen sammenhenger der friluftslivspolitik- og forvaltning diskuteres, er det reist spørsmål om ikke friluftsliv i nærmiljøet er noe annet enn det man kan kalle «nærfriluftsliv» eller «hverdagsfriluftsliv». En slik avgrensing og diskusjon bunner kanskje i en idé om at det egentlige friluftslivet er det man utøver langt hjemmefra, bort fra det hverdagslige og i mer urørt natur, som for eksempel å reise på en fler-dagers fjelltur. I en sånn tenkning kan «friluftsliv i byen» fort forstås som det å komme seg ut av byen og inn i marka, mens det å stoppe opp langs skogholtet på tur til jobben for å nyte synet av et rådyr, ikke regnes som friluftsliv. Uten å gjøre denne drøftingen for lang, ser vi at en refleksjon over relevansen i en slik avgrensing mellom «hverdagsfriluftslivet» og «friluftslivet» kan være en interessant inngang til å se på hva det mer hverdagslige friluftslivet innebærer og hvilke kvaliteter det har. Gjennom kvalitative intervjuer om naturopplevelser viser Skår (2010) at det hverdagslige friluftslivet representerer kvaliteter og naturopplevelser som i overraskende stor grad ligner på naturopplevelser mennesker opplever og beskriver også når de reiser langt bort. Et aspekt ved nærfriluftslivet er nettopp naturopplevelse og miljøforandring, men som et element i hverdagen. Forrige stortingsmelding definerte friluftslivet på en slik måte at ulike typer friluftsliv, både nærfriluftsliv og det å reise bort fra nærmiljøet, inkluderes:

Gjeldende friluftslivspolitik legg til grunn at friluftsliv er «opphold og fysisk aktivitet i friluft i fritiden med sikte på miljøforandring og naturopplevelse». Målsetjinga er å fremje det enkle friluftslivet – for alle, i dagleglivet og i harmoni med naturen. Friluftslivspolitikken legg hovudvekta på ein kjerne av ikkje konkurranseprega, ikkje motoriserte fritidsaktivitetar som går føre seg på allment tilgjengelege, naturprega område.

Stortingsmeld.nr. 39. Friluftsliv, side 11.

Vi synes det er viktig at friluftslivsbegrepet omfavner ulike typer friluftsliv, også det hverdagslige friluftslivet. Vi velger å bruke begrepet «nærfriluftsliv» fordi ordet angir at denne type friluftsliv har en egenart, det er friluftsliv (fysisk aktivitet og naturopplevelse i tråd med definisjonen over) som utøves i nærheten av bostedet. Vi vil i dette kapittelet først si noe om nærmiljøfokus i nasjonal friluftslivspolitik- og forvaltning, før vi vil peke på og utdype noen av de genuine kvalitetene nærfriluftslivet har. Vi henviser også til kapittel 7 om Folkehelse og 8 om Arealforvaltning, som også omhandler relevant stoff for nærfriluftslivet.

5.2 Friluftsliv i nærmiljø i nasjonal friluftslivspolitik og forvaltning

I forrige stortingsmelding var friluftsliv i nærmiljøet et viktig tema. Begrunnelsen for å løfte fram friluftsliv i nærmiljø ble beskrevet i «Hovudlinjer i ein ny friluftslivspolitik», kapittel 2:

Å sikre og utvikle gode høve for friluftsliv i nærmiljøet vil seie å leggje vekt på dei areala som er lettast tilgjengelege for alle grupper i befolkninga. Dette gjeld m.a. grøntstrukturen, bymarka, delar av kulturlandskapet og delar av strandsona. Desse areala har særleg stor verdi for høva til å drive friluftsliv for barn og eldre og for dei som er inaktive og lite motiverte. Ei satsing på å sikre og utvikle attraktive areal i nærmiljøet er naudsynt for å følgje opp målsetjinga om friluftsliv for alle.

Gjennom fokus på friluftsliv i nærmiljøet fanget forrige stortingsmelding altså opp et lavterskelperspektiv i norsk friluftslivspolitik, formulert gjennom målsettingen «friluftsliv for alle». Dette ble sett i sammenheng med en målsetting om å realisere friluftslivets folkehelsepotensial

ved å få flere i befolkningen til å utøve friluftsliv på jevnlig og varig basis, også de som fra før ikke er så aktive. I tillegg ser vi at barn og eldre ble trukket fram som grupper som i stor grad er avhengige av lett tilgjengelige naturområder i nærmiljøet for å utøve friluftsliv.

Direktoratet for naturforvaltning (nå Miljødirektoratet) startet opp nærmiljøsatsingen i 2011 på oppdrag fra Klima- og miljødepartementet. Ifølge hjemmesiden <http://www.miljodirektoratet.no/no/Tema/Friluftsliv/Narmiljosatsing-/Om-narmiljosatsingen/> skal syv lokale pilotprosjekter gi erfaringer og kunnskap om hva som skal til for å få til mer nærmiljøfriluftsliv i norske kommuner. En viktig oppgave i nærmiljøsatsingen er å dokumentere og spre resultater og læring fra prosjektene til alle kommuner. Samtidig er det også en målsetting at statlige virkemidler skal innrettes på en måte som gjør det lettere for kommunene å prioritere friluftsliv i nærmiljøet. Viktige samarbeidspartnere i nærmiljøsatsingen er Helsedirektoratet og Husbanken, i tillegg til Den norske turistforening (DNT) og andre frivillige organisasjoner som Røde Kors og Mental Helse Norge. Nærmiljøsatsingen skal avsluttes i 2015.

Miljøverndepartementet ga i 2013 ut *Nasjonal strategi for et aktivt friluftsliv. En satsing på friluftsliv i hverdagen; 2014-2020*. Strategiens hovedmål er å øke antall aktive i friluftsliv i og ved byer og tettsteder. Begrunnelsen for dette fokuset er at om lag 80 prosent av befolkningen bor i slike områder, og effekten av tiltakene anses derfor størst her. Strategien for et aktivt friluftsliv begrunnes i at friluftsliv gir gode opplevelser og bedre folkehelse, at personer som deltar aktivt i friluftsliv også gjerne får et engasjement for å ta vare på natur og miljø, og ut fra målsettingen om å få flere mennesker til å delta i friluftsliv på jevnlig og varig basis. Samtidig som det er et mål at friluftsliv skal være et gode for hele befolkningen, er de viktigste målgruppene barn og unge, personer med innvandrerbakgrunn, personer med nedsatt funksjonsevne og personer som er lite fysisk aktive. Gjennom å gjøre områder lettere tilgjengelig og sørge for bedre informasjon og skilting, vil det bli mer attraktivt med friluftsliv i nærmiljøet, sies det i strategidokumentet.

Dagens nasjonale friluftslivsstrategi har, som tittelen antyder, et meget tydelig nærmiljøfokus. Dette fokuset finner vi også igjen i St. meld. nr. 8 (1999-2000). Regjeringens miljøpolitikk og rikets miljøtilstand, og i Stortingsmeld. nr. 34 2012-2013. Folkehelsemeldingen. God helse – felles ansvar (Stortinget 2012).

Nærmiljøfokus fra forrige stortingsmelding er videreført i nasjonale policy-dokumenter, og kanskje er det riktig å si at fokuset på nærmiljø aldri har vært tydeligere i norsk friluftslivspolitik. NINA kan ikke innenfor dette utredningsarbeidet gi en evaluering av hvorvidt de ulike tiltaksmålene for satsing på friluftsliv i nærmiljøet i forrige stortingsmelding har blitt oppfylt. Men vi ser at en slik evaluering hadde vært et godt utgangspunkt for å si noe om hva som har skjedd siden sist. Hvilke tiltaks mål fra forrige stortingsmelding bør fornyes, og hvilke bør videreføres i neste stortingsmelding, fordi materialiseringen av tiltaks målene ennå ikke er i havn? Er for eksempel grøntstrukturkartlegging og verdivurdering av grøntområdene i voksende kommuner og tettsteder kommet langt nok? Er kartlegging av uteområder ved barnehager og skoler kommet langt nok? Og hvis så, har kartlegginga av grøntstrukturen blir lagt til grunn i all kommunal planlegging og forvaltning og blitt en premiss for videre tettstedsutvikling, slik målet i forrige stortingsmelding var?

Forrige stortingsmelding inneholdt en rekke tiltaks mål for økt satsing på nærfriluftsliv. Vårt poeng er at mange av disse tiltaks målene var gode, men at mange bør vurderes videreført i neste stortingsmelding hvis ikke implementeringen på kommunalt nivå er kommet langt nok.

5.3 Hvorfor er nærfriluftsliv viktig?

5.3.1 Grønne byrom – viktig for flest

Et viktig argument for å rette fokus mot nærfriluftslivet er at flere og flere bor i byer. Prioritering av økt naturkontakt baserer seg på at dette har positive effekter for mennesker, noe som er forskningsbelagt på flere områder. De sosiale og psykologiske virkningene av grønne byrom er viktig for innbyggernes livskvalitet (Chiesura 2004; Hartig m.fl. 1991), og inkluderer estetiske opplevelser og ulike rekreasjonsmuligheter (Parsons & Daniel 2002). Studier viser også at grønne byrom gir gode muligheter for bedret helse og også velvære ved hjelp av nedstressing (Bowler m.fl. 2010; Hartig m.fl. 2003; Ulrich 1984). I tillegg viser studier at bruk av grønne byrom stimulerer til sosial omgang (Coley m.fl. 1997; Peters & Buijs 2010) og gir økte muligheter for å lære om natur (Kahn 1999). Det å legge til rette for nærfriluftsliv der flest mennesker bor er et viktig argument i friluftslivspolitikken (Miljøverndepartementet 2013). I dag bor mer enn 80 prosent av befolkningen i byer og tettsteder, og bare i løpet av de siste to årene har folketallet i tettstedene økt med 3,2 prosent, ifølge Statistisk Sentralbyrå. Det å sikre tilgang til grønne områder i framtidig fortetningsproblematikk blir derfor viktigere og viktigere, for å kunne sikre helse- og friluftslivspolitiske målsettinger (Stortingsmeld.nr.8 (1999-2000); Stortingsmeld. nr. 34 (2012-2013)).

5.3.2 Nærfriluftslivet er for alle

Friluftslivet representerer i økende grad ulike sosiale lag ifølge Odden (2008). Men fortsatt er det slik at utøvelse av tradisjonelt viktige friluftslivsaktiviteter som å gå fottur og skitur er vanligst blant de med høy utdanning og inntekt (Vaage 2009). Denne kunnskapen bygger på tall fra SSB sine levekårsundersøkelser, som har vært viktige for å si noe om deltakelse i ulike friluftslivsaktiviteter over tid. Det finnes mindre kunnskap som sier noe om omfang, innhold og utvikling i nærfriluftslivet. Siden korte spaserturer også gjennomføres langs veger og parker i bebygde områder (og ikke bare i «naturomgivelser»), har de ikke alltid vært regnet med i studier som sier noe om friluftslivsutøvelse (Odden 2008). Denne kategorien var heller ikke med i SSB sin levekårsundersøkelse i 2007. Vaage (2004) viste likevel, basert på tall fra 2001 at ca. en tredjedel av befolkningen kun utøvde friluftslivsaktiviteter i sitt nærområde, dvs. innen 2 km hjemmefra. Skår (2010) viser hvordan en del personer bevisst markerer en distanse fra det de kaller «friluftslivsmennesker», det vil si «såanne som går med ryggsekk med niste i eller bare må ut på søndagen». De samme personene kan likevel uttrykke svært nære relasjoner til naturen rundt seg og være aktive brukere av nærmiljønaturen. Så selv om flere av våre fjellområder har hatt besøksrekord denne sommeren, kan vi anta at nærfriluftslivet likevel utgjør favorittfriluftslivet for mange. Basert på Vaage sine oppsummeringer er det også grunn til å tro at nærfriluftslivet inkluderer utøvere fra flere sosiale lag enn det de mer tradisjonelle «friluftslivsaktivitetene» gjør.

Det å ta i bruk nærmiljønaturen til avkopling, mosjon og naturopplevelse er et lavterskeltilbud fordi så godt som alle kan ta nærmiljønaturen i bruk, ut fra egne forutsetninger, motivasjon og interesser. Ifølge Korpela m.fl. (2008) er det å ta i bruk nærmiljønaturen en viktig inngangsbillett til bedret helse også for de som er svært lite aktive og kanskje syke. Det å starte med å oppsøke et sted i nærmiljøet man liker og har positive erfaringer fra, er noe alle kan gjøre. Svært ofte inspirerer og motiverer dette til videre og økt aktivitet. For mange er terskelen til å delta i trening- og idrettsaktivitet mye høyere enn å gå seg en tur i nærmiljøet (Breivik & Rafoss 2012). I en pågående studie (NÆRTUR) finansiert av NFR Folkehelseprogrammet, studeres nettopp turgåing i nærmiljøet. Det gjøres i en sosio-økonomisk sammenheng, i en plan- og forvaltningsmessig sammenheng og i forhold til egenrapporterte helseeffekter. Studien er ganske nylig startet opp og er et samarbeidsprosjekt mellom NINA, NMBU og NTNU.

Nærfriluftslivet er ikke minst viktig for store grupper av befolkningen som eldre og barn. På mange måter kan en si at friluftsliv for eldre og barn er nærfriluftsliv. Den hverdagslige kontakten med natur i nærmiljøet er for barn identitetsbyggende og meningsfull nettopp fordi den gjentas og integreres i hverdagsliv og barndom. For mange eldre er nærfriluftslivet den eneste muligheten en har for naturkontakt, med velkjente positive effekter for livskvalitet og helse. Dette gjelder

selvfølgelig og ikke minst eldre og andre som bor på institusjoner. Et aktivt nærfriluftsliv for disse gruppene forutsetter tilgang til grønne områder og nok personalressurser til å legge til rette for bruk.

Mange innvandrere har ikke tradisjoner for å reise langt ut i naturen for å utøve friluftsliv, men mange synes likevel at det å være i nærmiljønaturen er viktig (Figari m.fl. 2009). Eldre og innvandrere utgjør en stadig større andel av befolkningen, og argumenterer for et fortsatt fokus på nærfriluftsliv i norsk friluftslivs- og folkehelsepolitikk. Mange innvandrere bor nettopp i byer, og studien fra 2009 viser at det å legge mer til rette i grøntområder i tettbygde strøk prefereres av innvandrere.

I Stortingsmeld.nr. 39. (2000-2001) ble det argumentert med at «ei satsing på å sikre og utvikle attraktive areal i nærmiljøet er naudsynt for å følge opp målsetjinga om friluftsliv for alle». I denne sammenheng blir det ofte fokusert på at grupper som ikke fra før er så aktive i friluftslivet eller idrett likevel har en mulighet til friluftslivsutøvelse i nærmiljøet. Et annet aspekt er at nærfriluftslivet er viktig ut fra mer allmenne trekk ved vår levemåte i dagens samfunn, fordi det er en måte å oppleve natur på som er overkommelig å få til i hverdagen. Tidsklemma er reell for mange, og det å kunne utøve nærfriluftsliv innimellom andre gjøremål er positivt og viktig for mange (Skår m.fl. 2010). Uttrykket «Friluftsliv for alle» kan være viktig å forstå også i denne sammenhengen, og ikke bare ut fra en målsetting om å rekruttere de som fra før er mindre aktive. Også de ivrigste og mest motiverte friluftslivsutøverne kan ha glede av nærfriluftslivet innimellom plikter og andre gjøremål.

5.4 Friluftsliv i hverdagsliv

Menneskers omgang og erfaringer med natur skjer innenfor en samfunnsmessig og kulturell kontekst. I takt med samfunnsendringer generelt vil friluftsliv som et sosio-kulturelt fenomen alltid være i forandring. Ulike sosio-kulturelle faktorer innvirker på aktivitetsmønster, innhold og meningspotensialer i ulike aktiviteter, også i den hverdagslige bruken av natur. På et mer overordnet nivå gir dette seg utslag i at individers bruk og opplevelse av natur endrer seg over en historisk tid. På individnivå kan samfunnsmessige endringer gjenspeile seg ulikt i eks ulike livsfaser, men også i forhold til situasjoner. Mange kan vel kjenne seg igjen i at man som enkeltperson kan representere flere friluftslivstradisjoner, avhengig av hvem en skal gjøre aktiviteten med, hva en har lyst til, tid til osv. Mens natur i nærmiljø for femti år tilbake var en viktig arena og ramme for dagligdagse aktiviteter som arbeid, transport, plikter, fritid og lek, er den i dag er en arena man eventuelt *velger* å ta i bruk, og der hverdagsfriluftsliv er et eventuelt gjøremål blant mange andre aktuelle gjøremål (Skår 2010). Det å ta naturen i bruk er i større og større grad noe den enkelte eventuelt *velger* å gjøre, i tråd med sentrale poenger fra samtidsteoretikere som Giddens (1994) og Bauman (2000) i deres begreper omkring individualisering, identitetskonstruksjon og valg av livsstil. Endringer i familiemønstre, den tidsstrukturerte organiseringen av familielivet, privatøkonomi og kjønnsroller i familien er viktige faktorer som innvirker på den hverdagslige bruken av naturen rundt oss (Ellingsæter & Leira 2004). Generelt kan vi si at nærfriluftslivet ikke er frikoplet fra hverdagslivet ellers, men fungerer som en integrert del av menneskers daglige virke. Ofte som en avkopling fra daglige gjøremål, og/eller i kombinasjon med andre gjøremål.

Begrepet Times Bind (Hochschild 1997) eller på godt norsk «tidsklemma» refererer også til hvordan vi i stadig større grad forholder oss til klokkestyrte aktiviteter og gjøremål som reduserer omfanget av fri tid. Selv om omfanget av fritid i forhold til arbeidstid ikke nødvendigvis er redusert generelt, er situasjonen for mange i Norge i dag at fritiden i stadig mindre grad oppleves som «fri tid». Det snakkes om travle pensjonister og småbarnsforeldre som skal rekke aktiviteter for barna etter barnehagens stengetid, samtidig som deltakelse i arbeidslivet er en norm. Denne utviklingen er ikke helt ny, og kan knyttes til bl.a. den franske sosiologen Lefebvre (1971) sine perspektiver på hverdagsliv i det moderne samfunn, der han mener den tvangsmessige tidsbruken har fått en stadig mer dominerende plass, noe som gjør hverdagslivet kontrollert og fremmedgjørende. Norske barn er i ferd med å bli mer fysisk aktive på ukedager gjennom organiserte

fritid enn i helgene (Helsedirektoratet 2012). Foreldre snakker om at «Når helga kommer er vi nødt til å slappe av etter en hektisk uke» (Skår 2010). En ny utvikling er at mange barn i Norge i dag har fast treningstid i helgene, og at det også er lagt opp til trening i sommerferien. I et nærfriluftslivsperspektiv kan hverdagens preg av gjøremålsorientering og bundet tidsbruk være et viktig bakteppe. Både fordi, som vi var inne på ovenfor, nærmiljøfriluftslivet ofte er den eneste kilden til naturopplevelse man har tid og tilgang til i hverdagen. Men også fordi nærfriluftslivet gir nettopp den følelsen av avkopling, nedstressing og miljøforandring som mange har behov for i hverdagen. Det har lenge vært kjent at «søndagsturen står for fall». I konkurranse med andre attraktive gjøremål, kampen om tida og behovet for å ta det med ro i en hektisk hverdag blir ikke alltid nærfriluftslivet valgt.

Sett i lys av dette blir det å skape muligheter for lavterskel nærfriluftsliv i hverdagen viktig. Å ruste opp stier og gangveier i grønne omgivelser slik at folk motiveres til å gå til jobb, skole, butikk og andre gjøremål, å legge til rette for treningsaktiviteter i naturomgivelser, skape trygge nærnaturområder, minske avstanden til naturområder fra bebyggelsen – alt dette er tiltak som er viktige for å motvirke de faktorene i manges hverdagsliv som gjør at nærfriluftsliv nedprioriteres.

5.4.1 Genuine kvaliteter ved nærmiljønatur – og betydningen av den

Å endelig bestige den toppen du lenge har ønsket å bestige kan utvilsomt gi deg en heftig naturopplevelse. Må nærfriluftslivet nødvendigvis bli litt trått og kjedelig i sammenligning? En genuin kvalitet ved nærfriluftslivet kan faktisk være at utøvelsen foregår på samme sted, i motsetning til den store fjellturen en gjerne ikke gjør så mange ganger, og kanskje i nye områder. Det å komme tilbake til et kjent sted er noe mange setter pris på. Det kan gi trygghet og ro, og kan også åpne for opplevelsen av små, men betydningsfulle nyanser. Skår (2010) bruker uttrykket «Å se det store i det små» for å beskrive betydningen hennes informanter tilskriver naturopplevelsen i bruk av nærmiljønaturen: «Jeg går den samme turen med hunden min hver dag, men turen er aldri helt den samme» sa en hundeeier. Hvordan er dette mulig? Som mennesker tilegner vi oss kontinuerlig erfaringer, som vi bringer med oss inn i nye erfaringer og åpner dermed for nye perspektiver og opplevelser. Ulikt humør og sinnsstemning, hvorvidt turen foregår alene eller med selskap, om en har det travelt eller ikke, om hunden bidrar med overraskelser; mange aspekter ved mennesket selv bidrar til at naturopplevelsen kan være ulik, selv om stedet er det samme.

Et meget viktig aspekt ved gjentatt bruk av nærmiljønaturen er muligheten til å observere og oppleve hvordan naturen selv er i endring, gjennom årstidsvariasjoner i form av endring i farger, endring i vegetasjon, opplevelse av dyreliv, temperatur, ulike værstemninger osv. Mye tyder på at opplevelsene i nærmiljønaturen er svært betydningsfulle for mange. For noen kan det handle om å gå tur, for andre kan det handle om at en bare omgis av en type natur en liker og er vant til. Et element som bringes fram i Skår (2010) er også opplevelsen av tid ute i nærmiljønaturen, som av flere informanter beskrives som en annerledes og mer saktegående tid enn den de opplever ellers i hverdagen. I et perspektiv der mennesket ikke ses på som avgrenset fra den fysiske og sosiale verden omkring seg, men mer som i en relasjon til den og del av den som en organisk helhet, kan menneskets bevegelser i nærmiljønaturen ses på som en forlengelse av jeg-et. Et slikt relasjonelt perspektiv kan forklare at tiden oppleves annerledes ute i nærmiljønaturen. Tiden beskrives og oppleves som konkret, knyttet til den intuitive erfaringen der og da. Dette viser at en ikke nødvendigvis trenger å reise langt bort for å tilegne seg naturopplevelser og kvaliteter ved miljøforandring, men at dette også kan skje i naturområder ikke langt hjemmefra.

Et viktig aspekt ved nærfriluftslivet er også den miljømessige gevinsten. Mange friluftslivsaktiviteter, både nyere kommersielle og de mer enkle og tradisjonelle, forutsetter privattransport med bil (Aall 2007).

5.4.2 Nærfriluftsliv gir stedstilknytning

Ifølge Relph (1976) bør ikke et steds mening utledes kun i forhold til lokalisering, dets funksjon eller menneskene som bebor stedet, men det bør også assosieres med menneskenes handlingsintensjoner og gjøremål på stedet. Ifølge Relph innebærer stedsfølelsen at forholdet til steder er gjennomsyret av følelser og meninger, og at en viktig del av det å være menneske er å leve i en verden fylt av betydningsfulle steder. Menneskets tilknytning til sted, natur og fysiske omgivelser er i dette perspektivet en erfaringsbasert utvikling av mening, der det å bevege seg, være, sanse og gjøre ting bidrar til utvikling av stedsidentitet. Å bruke nærmiljønaturen aktivt bidrar altså ikke bare til positive følelser som fysisk helsegevinst, kontemplasjon, nedstressing og velvære, men har også et viktig element i seg gjennom utvikling av stedstilknytning. Dette er et perspektiv som ikke minst bør være viktig i forhold til barn og ungdom. Attraktive grøntområder i nærmiljøene er viktig for å stimulere barn og unge til aktivitet og opphold, og på den måten bidra til utvikling av stedstilknytning.

I en samtid der mange mennesker også flytter på seg, bør bruk av grønne områder i nærmiljøet være et viktig bidrag for mange til å bli kjent med og trives på et nytt sted. Informasjon om nærmiljøområdene og skilting bør være god nok til at også nyinnflyttede og ukjente kan finne fram til og ta i bruk grønne nærområder.

6 Friluftslivets folkehelsepotensial

Odd Inge Vistad

Siste levekårsundersøking (2011) viser at 92 prosent av alle voksne nordmenn deltek i ein eller fleire friluftslivsaktivitetar per år, og at vi var i snitt friluftslivsaktive 108 dagar i løpet av 2011² (sjå kapittel 2). Dette kan gje inntrykk av at nordmenn er veldig fysisk aktive, men det er vi ikkje. I rapporten «Kunnskapsgrunnlag for fysisk aktivitet» byggjer Helsedirektoratet (2014a) på tal som seier at berre ein av fem nordmenn er tilstrekkeleg aktive til å tilfredsstille folkehelsenorma om ein halvtime dagleg fysisk aktivitet (for voksne). For barn og unge er norma på éin time fysisk aktivitet dagleg. Seinare har direktoratet «senka ambisjonen» for voksne og gått ned til to og ein halv time i veka (norma for barn og unge ligg fast). Bak dette ligg det eit resonnement om at all fysisk aktivitet er betre enn ingen aktivitet, sjølv om mengda blir mindre enn tilrådd norm. Og det er også stadig poengtert at fysisk aktivitet ikkje berre er «planlagt trening og idrett», men faktisk all – og helst allsidig – bruk av kroppen, ikkje minst i løpet av arbeidsdagen (Helsedirektoratet 2014b). Fienden er stillesitting – også kalla «den nye røyken».

I dag er det stor merksemd retta mot folkehelse og førebyggjande arbeid. Vi fekk ei ny Folkehelselov i 2011, som m.a. legg mykje ansvar på kommunenivået – det er der folk bur! T.d. skal formuleringa «helse i alt vi gjør» vere ei overordna føring for arbeidet med folkehelse, både for kommunane og for andre aktørar og samfunnsnivå (Folkehelseforeningen 2012). I høve til behovet for meir fysisk aktivitet så avsluttar Helsedirektoratet (2014a: 14f) oppsummeringa si slik: *«Arbeidet for økt fysisk aktivitet i befolkningen krever innsats på tvers av alle sektorer der både private, frivillige og offentlige aktører deltar. Frivillige organisasjoner er en særlig viktig aktør i forbindelse med tilrettelegging av aktivitet der folk bor. Folkehelseloven forplikter kommunene til å følge opp utfordringsbildet, og en mobilisering i kommunene er avgjørende for å få til et løft på aktivitetsfeltet lokalt. Potensialet ligger både i forvaltningsmessig samhandling, sikring av tilstrekkelige ressurser for tilrettelegging og behovet for mer kunnskap».*

Folkehelse omfattar fleire helserelaterte tema, først og fremst ernæring, overvekt, alkohol, tobakk, psykisk helse, forureining, skader og ulykker, fysisk aktivitet mm. (www.helsedirektoratet.no/folkehelse/). Direktoratet definerer 'Folkehelse' som folkets helsetilstand og korleis helsa fordeler seg i ein befolkning. Og i motsetnad til folkehelseutfordringane for få generasjonar sidan med mykje sjukdom og høge dødstal pga. smittespreiing og epidemiar, dårleg reinhald, for lite kunnskap og eit ungt medisins- og legemiddelfag, så er situasjonen i dag annleis: Dårlig folkehelse er langt på veg eit utslag av samfunnsorganisering og livsstil! Den skeive sosiale folkehelseprofilen for landet (og verda) er eit faktum – god helse er i særleg grad eit overklassefenomen. Og det å identifisere, bruke og lykkast med gode verkemiddel for å bryte dette klassemønsteret (dvs. å generelt betre folkehelsa) er blant hovudutfordringane. Media og kommentarfelta har mange og gjerne moraliserande råd om helseproblem som overvekt, usunn kost, røyking, diabetes type 2, fysisk inaktivitet og tilhøyrande behov for livsstilsendring, av typen «...ta seg saman». Sentrale politikarar m. fl. har tatt til motmæle og sagt: «Ikkje ta seg saman, men lyfte saman». På siste Nordiske Folkehelsekonferansen i Trondheim (august 2014) vart dei 750 deltakarane (folkehelsearbeidarar m.fl.) samde om fylgjande formulering, i den såkalla Trondheims-erklæringa (<http://www.nordiskfolkehelsekonferanse.no/>): *«Vi vet at sosial ulikhet i helse som danner et systematisk mønster (gradient) gjennom hele befolkningen er et resultat av ulik fordeling av makt, penger og ressurser i samfunnet. De sosiale ulikhetene i helse er uakseptable*

² Det er verdt å merke seg den dokumenterte tendensen folk har til å overrapportere mengda eigeninnsats/ deltaking i positivt oppfatta aktivitetar (Jensen, 2003).

og urettferdige og oppstår fra de sosiale og materielle betingelsene for menneskers fødsel, oppvekst, voksenliv og alderdom.» Altså: rettferdig helsefordeling er eit politisk val.

Som eit døme på sosiale skilnader i helsetilstand viser vi til den nye rapporten frå Hovengen m.fl. (2014) om vektutvikling hos barn i tredje klasse. I perioden 2008-2012 er det ingen generell vektauke blant tredjeklassingar, men rapporten stadfester at sosioøkonomiske og geografiske skiljeliner ligg fast: det er langt fleire overvektige born hos lågt utdanna mødrer, i Nord-Noreg, i små kommunar og blant skilte foreldre. Eit sentralt poeng her er at folkehelse-utfordringane ikkje primært er ei urban utfordring, og vi veit også at enkelte tradisjonelle friluftslivsaktivitetar (ikkje minst skigåing) har blitt meir av eit «over-klasse fenomen» (sjå Odden 2008 og kapittel 4), og undersøkingar tyder også på at det kommunale «medvitet» for å spesifikt lyfte fram friluftsliv og tilrettelegging i kommunal planlegging er svakare i små kommunar enn i store (Vistad m.fl. 2001) – altså fare for ein «tap-tap» situasjon for innbyggjarar i distriktskommunar med aktivitetsbehov.

Om vi overfører til friluftsliv som folkehelseiltak, så har det ikkje stått på manglande mål og gode ambisjonar for friluftslivet i Noreg, men som dei seier i Trondheimserklæringa: «*Strategier, planer og mål er aldri bedre enn gjennomføringen tilsier*». Dei springande punkta er effektive verkemiddel, tilstrekkeleg finansiering og god gjennomføring! Og så må vi sjølv sagt ikkje gløyme individet – uavhengig av klasse og helsetilstand – sjølv om samfunnet må ta eit større ansvar for arbeidet med å betre og jamne ut helsetilstanden til folket. Martinsen (2011) diskuterer mange av utfordringane med læring, motivasjon og endringsprosessen for den som (trur han) vil og må gjere noko med livet sitt – i retning meir fysisk aktivitet og betre helse. Også Helsedirektoratet (2014) legg desse fundamentale utfordringane til grunn for rapporten sin, og viser primært til Sallis m.fl. (2006) som peikar på fire samfunnsområde der ein må endre aktivitetsåttferd: Transportsektoren, friluftslivs- og rekreasjonssektoren, arbeidsliv og skule, og det private hushaldet.

Ein stor internasjonal litteraturgjennomgang som bør nemnast heilt i starten er boka «Benefits of Leisure» redigert av Driver m.fl. (1991). Det er ein nær 500 sider gjennomgang av ulike positive effektar av «fritid», inkludert fysisk aktivitet og outdoor recreation. Det meste av boka er kapittel på fysiologiske, på psykologiske og sosiale/sosiologiske tema, og er – så vidt eg veit – ganske eineståande med sin breie gjennomgang, sjølv om ho kom for snart 25 år sidan. Pga. alderen går eg likevel lite inn i detaljar frå denne.

6.1 Folkehelse og friluftsliv - meir enn fysisk aktivitet!

Den kanskje mest direkte koplinga mellom folkehelse og friluftsliv ligg i friluftsliv som (ulike former for) fysisk aktivitet. Definisjonen av friluftsliv er jo «opphald og fysisk aktivitet i friluft i fritida med sikte på miljøendring og naturoppleving» (t.d. St.meld. nr. 40 (1986-87)). Slik sett har den rolegaste gå- eller skitur eit vesentleg innslag av fysisk aktivitet og difor helseeffekt, men sjølv sagt er hjarte-, kar- og lungegevinsten større av langvandring og terrengsykling. Det gjev likevel lite meining å setje den eine friluftslivsaktiviteten opp mot den andre på ein helsegevinst-skala, i alle fall som eit offentleg tiltak. Kva den enkelte utøvar måtte prioritere er jo ei anna sak, m.a. påverka av dette viktige: Kvifor driv den enkelte med si form for friluftsliv? Og nokon har nettopp helsegevinst som eit sentralt motiv. Men ordet 'helse' er ikkje med i sjølve friluftslivsdefinisjonen.

Definisjonen omhandlar også «miljøendring og naturoppleving». Dette er like relevante stikkord i høve til folkehelse, i form av livskvalitet, psykisk velfer og ro; til det å kunna oppsøkje (natur-)miljø som kan gje ein positiv mental effekt. Sannsynlegvis er det også lite meining i å prøve å skilje dei fysiologiske (fysisk aktivitet) og dei mentale effektar av friluftslivet. Det er mykje dokumentasjon på nettopp psykologiske effektar av det å vere fysisk aktiv.

I det heile tatt er godane av friluftsliv godt dokumenterte (Kurtze m.fl. 2009), både dei fysiologiske, dei psykologiske og for somme: dei sosiale. Og alt dette relaterer seg til individuell helse og slik sett også til folkehelse. Vårt kjernepunkt er dette: Poenget er ikkje å krevje meir

dokumentasjon på desse godane – slike finst i hopetal. Poenget er fyrst og fremst å finne fram til eller forske seg fram til gode verkemiddel for å få realisert folkehelsepotensialet i friluftslivet, med andre ord: finne ut kva som verkar og kva som ikkje verkar.

Likevel litt om godane fyrst, for både norsk faglitteratur og særleg den internasjonale er stor på dokumenterte positive effektar av friluftsliv, eller *outdoor recreation*. Det gjeld både dei fysiologiske effektane og dei psykologiske. I tillegg kjem at dei sosiale effektane, som for enkelte er veldig viktige; for andre er det viktig at friluftslivet og turen er nettopp ei einsleg stund for å sleppe vekk frå det sosiale.

Slik kan ein stykke opp friluftslivsgodane, men i eit overordna perspektiv dreiar dette seg om samspelet av såkalla salutogene faktorar – altså helsefremjande og førebyggjande faktorar som skal og må vere til stades i gode liv: gode nær- og utemiljø, reint vatn og frisk luft, konsert og kulturopplevingar, hagearbeid, med mykje meir – nokon er objektive levekårsvariablar, andre klart subjektive – og alle byggjer individuell livskvalitet. Her er det samspelet av mange faktorar til «det gode liv» for den enkelte som er det vesentlege – ikkje det å splitte det opp i faktorar som verkar til god fysikk, eller til eit sundt hovud, eller til trygge relasjonar. Motsatsen er dei patogene faktoranane – altså dei som medisinen og reparasjonssamfunnet konsentrerer seg om, dei som bryt helsa og livskvaliteten ned: usunne livsmiljø, sjukdom, smitte, psykisk ubalanse, framandgjerding, overbruk av alkohol og usunn mat, nikotin, støy og anna forureining, fattigdom mm. Og så er kunsten å ikkje å omsetje dette tankesettet til éin moralsk standard for det rette og difor «gode» liv!

6.1.1 Fysiologiske effektar

Vi startar likevel med eit innleiande (og noko tilslørande!) skilje mellom kropp og sjel, ikkje minst fordi fysisk inaktivitet og sosiale skilnader har fått så stor merksemd og er lyft fram som grunnleggjande utfordringar. Den viktigaste faglege oppsummeringa per dato og som er lett tilgjengeleg for eit norsk publikum er nettopp den nemnde rapporten «Kunnskapsgrunnlag fysisk aktivitet» (Helsedirektoratet 2014a), men heller ikkje denne går spesifikt inn på dei fysiologiske helseeffektane av fysisk aktivitet, «da dette oppfattes kjent av departementet». Men slik fakta-informasjon finn vi t.d. på heimesidene til Folkehelseinstituttet, der det også er ei fyldig referanse- og dokumentasjonsliste (<http://www.fhi.no/tema/fysisk-aktivitet>). Her presenterer instituttet ei liste over helsegevinstar ein kan få «ved en dose moderat fysisk aktivitet i tillegg til dagliglivets lette aktiviteter»:

- Redusert fare for **hjarte- og karsjukdommar**. Faren for dødsfall er halvert alt for dei som er moderat fysisk aktive, samanlikna med dei som er i dårleg fysisk form.
- Mindre fare for **diabetes 2** både for vaksne og born, i kombinasjon med gode kostvanar. Her vil kondisjonstrening med høg intensitet ha større effekt. Born treng meir fysisk aktivitet enn vaksne.
- Førebyggjer **tjukktarmskreft** og truleg også brystkreft og livmorkreft. Den førebyggjande effekten aukar med meir aktivitet. Kan og førebyggje kreft i lunger og bukspyttkjertel, og andre kreftformer der overvekt er ein risikofaktor.
- **Skjelettet** blir styrkt gjennom det som blir kalla vektberande fysisk aktivitet (å gå, springe, hoppe mm) og er særleg viktig for born og unge. For middelaldrande og eldre er slike aktivitetar avgjerande for **vedlikehald av beinmasse, balanse, koordinasjon og muskelstyrke**.
- Faren for **overvekt** kan førebyggjast ved moderat til høg-intensiv fysisk aktivitet. Truleg trengs det 60-90 minutt dagleg moderat fysisk aktivitet (t.d. rask gange) for at dette aleine skal kunne verke inn på kroppsvekta.
- Dessutan vil fysisk aktivitet **betre lungefunksjonen, kroppsleg motorikk, førebyggje ryggplager og stryke tarmfunksjonen**.

Her kan ein gjerne setje ulike former for friluftslivsaktivitetar inn i opplistinga, og helsemessig ville det vere fullt relevant for å auke mengda (moderat+) fysisk aktivitet i folket. Men det er verdt å merke seg at veldig få referansar i den nemnde dokumentasjonslista som Folkehelseinstituttet

har ført opp (positive helseeffektar av fysisk aktivitet) er forankra i studiar av friluftsliv. Dette har truleg samanheng med reint metodiske utfordringar (vanskeleg å kontrollere og standardisere miljø- og individvariablane) ved studiar av «reelle» friluftslivssituasjonar, der ikkje veleigna «testinstrument» som ergometersykel eller tredemølle høyrer heime.

Det viktige blir difor omvendt: Kva slag gode intervensjonsstudiar om samanhengar mellom former og grader av fysisk innsats, for kven, og med kva slag helsemessig utslag, kan ha overføringsverdi til å vurdere helseeffektar av ulike former for friluftsliv? Og det er nett difor at folkehelsemiljøa ser til friluftslivet som ein viktig sektor – det er ein fysiologisk gevinst av friluftsliv, og ikkje minst: det er truleg der det store (største?) vekstpotensialet ligg for å få fleire til å bli fysisk aktive (Helsedirektoratet 2014a; Breivik & Rafoss 2012).

Også i arbeidet til Kurtze m.fl. (2009) blir det påpeika at det er lite direkte forskning på helseeffektar av friluftsliv. Dette arbeidet gjorde SINTEF på oppdrag frå FRIFO, nettopp for å lage ein gjennomgang av eksisterande kunnskap om kva tyding friluftslivet har for folkehelse og livskvalitet. Dessutan analyserte dei vidare på levekårundersøkingane frå 2005 og 2007, og viser at moderat fysisk aktivitet, forstått som rask gange eller sykling i vanleg tempo, er positivt assosiert med både fysisk og psykisk helse. Det er interessant når dei konkluderer med at helsegevinsten ser ut til å vere sterkare forankra i det at folk faktisk driv med ulike former for friluftsliv, enn kor mange dagar (i året) dei driv med aktivitetane. I litteraturgjennomgangen skil dei i mindre grad mellom fysisk aktivitet og friluftsliv (pga. datatilfanget). Men dei rapporterer om «noe effekt» på både fysisk og psykisk helse. Konklusjonane er elles: gunstig førebyggingsseffekt i høve hjarte-karsjukdommar, betre livskvalitet, god førebygging av astma hos barn, redusert risiko for Alzheimers demens, og kreft. Og meir eintydig: det har ein stressreduserande effekt å opphalde seg i natur.

I 2002 hadde Tidsskrift for Den norske lægeforening eit temahefte om «Fysisk aktivitet og helse». Det kom m.a. som eit resultat av at Statens ernæringsråd frå år før vart gjort om til Statens råd for ernæring og fysisk aktivitet, og behovet for større merksemd mot fysisk aktivitet var udiskutabel. Her er 20 relevante medisinske artiklar samla og i innleiinga til Jodalen & Strømme (2002:4) peikar ein på dei same utfordringar som gjeld i dag: transportsektoren har fjerna mykje av kvardagsaktiviteten, matinntaket er ganske stabilt og kroppsvektene aukar; «...denne, på sett og vis kroppslige adaptasjon til fysisk inaktivitet, ikke bare svekker evnen til å utføre dagliglivets funksjoner, særlig i eldre år, men fører til økt sykkelighet og dødelighet». Og alt då konstaterte ein at «forskningen viser at det skal mindre aktivitet til for å redusere risikoen for sykdom og død enn tidligere antatt. For inaktive vil selv en beskjeden økning i daglig aktivitetsnivå gi en betydelig helsegevinst i form av redusert sykdomsrisiko, bedre livskvalitet og økt funksjonsdyktighet i eldre år». Og ikkje minst det allmenngyldige råd: «Det handler om å legge til rette i lokalmiljøene ... slik at det blir enklere å være aktiv».

Eg har nemnt det litt kunstige skiljet mellom fysiske og psykiske effektar, og stadig fleire lyfter fram nettopp gunstige mentale effektar av det å vere fysisk aktiv – både for å betre psykisk helse og førebyggje lidningar. T.d. har Modum Bad brukt og funne (korttids-)effektar av fysisk aktivitet i behandlinga av depresjon og angst (Bodin & Martinsen 2004; Martinsen 2011).

6.1.2 Psykologiske effektar

Positive mentale effektar frå t.d. naturbruk- og oppleving, det å vere i natur eller å ha utsikt til natur mm. er dokumentert – gjennom lang tid og innafør ulike fagdisiplinar. Annerstedt (2011) har i doktorgraden sin i miljøpsykologi både diskutert breidde og innhald i miljøpsykologilitteraturen og gjort eigne studiar – først og fremst i eit folkehelseperspektiv. Ho avleier frå litteraturgjennomgangen kor viktig det er å ha eit sterkt folkehelseperspektiv til det å sikre skogar og andre grønne miljø, særleg i og rundt byar og vekstområde – både pga. direkte gunstig mental effekt på folk, som arena for fysisk utfalding og fordi slike område reinsar lufta og verkar generelt positivt på det fysiske bymiljøet. Når det gjeld si eiga forskning er ho forsiktig i konklusjonen, men meiner å ha påvist sterke indikasjonar på at det å «utsetje seg for natur»

aktiverer det parasympatiske nervesystemet i mennesket, som er ein del av det autonome nervesystemet – det som fungerer i kraft av seg sjølv og er aktivt når kroppen er i kvile. Det verkar til både å redusere puls og blodtrykk. Dette er på sett og vis nervesystemet som «bremsar» kroppen. I høve til temaet natur og folkehelse konkludere ho med at både politikk og handling må ta leveområda og bumiljøa meir på alvor og sikre tilgang til naturen.

Annerstedt koplar seg til ein lang fagtradisjon, med forankring i miljøpsykologien, som sidan 1970-talet har studert og konkludert med det ytre miljøets og særleg naturens gunstige innverknad på menneskeleg velferd, og restaurerende effekt på «mental trøyttheit» (mental fatigue) og konsentrasjonsevna (attention restoration theory), representert ved t.d. Ulrich (1979), Kaplan and Kaplan (1989), Kaplan (1995); og i Norden kanskje særleg Korpela and Hartig (1996) og Laumann (2004).

Bischoff m.fl. (2007) har laga ein norsk gjennomgang av friluftsliv og helse (her: primært livskvalitet, mental helse og terapi), og med eit sterkare kvalitativt og kulturforankra fokus. Difor søkte dei primært etter norske arbeid, men utvida til Sverige og Danmark, utan særleg stort tilslag. Dei ville både kartlegge den norske «marknaden», men like viktig: «...så vel friluftsliv som helse er begrep som er kulturelt betinget, og vi tror at det ikke uten videre vil være hensiktsmessig å hente forskning fra andre land hvor friluftslivs- og helsebegrepet er til dels ganske annerledes enn det skandinaviske» (s. 12). Etter ein gjennomgang av (meir eller mindre grundige) forskingsarbeid, offentlege dokument og presentasjon av behandlande institusjonar, summerer forfattarane tilstanden og gjev eit ganske dystert bilete av kunnskapssituasjon og kunnskapsbehovet: Det er stort behov for ny (norsk) forskning om effektar og nytteverdi av (kva slag?) friluftsliv, og det er lite å lære/henta frå verda utanfor, også metodisk og teoretisk. Den viktigaste lærdomen og impulsen frå rapporten er etter mi meining poenget med å utvide perspektivet frå den epidemiologiske helsetilnærminga til det «demokratiske helsebegrepet», forankra i Fugelli (2003) si poengtering av fridom, tryggleik, verdighet og det å høyre til, og til den mangfaldige og individuelle, fenomenologiske tilnærminga til friluftsliv som møtet mellom menneske og natur, i ein kulturell kontekst, gjennom ei form for friluftsliv. Eg meiner likevel forfattarane undervurderer det store potensialet som Breikvik & Rafoss (2012) har påvist i å få fleire inaktive aktive gjennom «enkel turgåing i naturen» (også kalt friluftsliv), og med ein sannsynleg mental gevinst via sjølve gåturen og/eller gjennom møtet med naturen. Men også dette føreset ein motivasjon, ei interesse og ei individuell vilje til endring for at «turen» skal bli ein realitet (Martinsen 2011).

Næss and Hansen (2012) har analysert to store nasjonale datasett og undersøkt i kva grad tilknytning til og bruk av natur faktisk gjev eit lykkelegare liv. Dei påviser at aktive brukarar og «elskarar» av natur ofte er meir nøgde med livet og har meir positive og færre negative kjensler. I panelanalysen deira (dvs. same gruppe spurt i to omgangar, i 2002/03 og i 2007/08) fann dei at blant dei som hadde blitt meir glad i naturen løpet av denne tida, også har blitt meir nøgde med eige liv og fått fleire positive kjensler. For dei som har byrja bruke naturen meir, så gjev det berre utslag i form av at dei har fått færre negative kjensler. Kva så med klassedele og klassevariablane? Jo, utdanningsnivå er viktigare enn inntektsnivå, i forhold til at auka bruk av natur også skal gjere folk meir tilfredse med livet. I den endå større tverrsnittsanalysen (berre i 2007/08) viste det seg at det var ein positiv samanheng mellom naturvariablane (kjærleik, sakn og bruk) og grad av opplevd livskvalitet. Og eit interessant tillegg: Desse samanhengane ligg fast uavhengig av kjønn, alder, utdanning, inntekt og samlivsstatus; altså uavhengig av sosial-økonomisk status så er det positiv samanheng! Men dei kan ikkje konkludere med kva som kom fyrst for dei ulike gruppene: høg livskvalitet eller sterke kjensler for natur/naturbruk.

Elles er det veldig relevant også å vise til Miljøverndepartementet eigen rapport frå 2008: «Naturopplevelse, friluftsliv og vår psykiske helse (Miljøverndepartementet 2008). Rapport fra det nordiske miljøprosjektet «Friluftsliv og psykisk helse». Den gjev både ein kunnskapsgjennomgang og ei drøfting av tiltak, utfordringar og kunnskapsbehov.

6.1.3 Det sosiale i friluftslivet

I Groruddalen bur det om lag 30 prosent ikkje-vestlege innvandrarakar (Figari m.fl. 2009). Å gå tur i ute- og nærmiljøet reknar dei intervjuar kvinnene frå desse miljøa som den viktigaste aktiviteten deira, utanom heimlege plikter. Og dette er ein svært viktig måte for dei å møtast og vere i lag på. Men det er i liten grad skogen (Østmarka) som er målet for turane; det er heller IKEA og andre sentra eller bustadområde. Det blir også poengtert at slike turar er ein viktig måte å kome seg vekk frå det heimlege og huslege arbeidet som elles dominerer kvardagen. Dette blir gjerne forstått som ein «unorsk» måte å gå tur på, for det «typisk norske» er vel å gå aleine og i alle fall å gå i naturen? Kapittel 4 diskuterer dette norske kulturelle særpreget og konkluderer med at variasjon er (stadig meir) typisk norsk enn éin særprega praksis. Slik også med det sosiale. Det er ingen tvil om at det sosiale står sterkt i mange tradisjonelle friluftslivsaktiviteter (t.d. elgjakt), og det er også sikkert at mange historielag og trimgrupper er forankra i det sosiale rundt det gå tur eller oppsøkje historiske stader ilag. Sannsynlegvis er det hyppigaste sosiale særpreget i norsk friluftsliv dette heilt uformelle og individuelle – at turglade har funne kvarandre og går i lag, fordi det er triveleg, ein hjelper kvarandre over dørstokkmila, og det kjennest tryggare å gjennomføre turen.

Historia om korleis Tjukkas-gjengen kom i gang i Moss 3. januar 2012 er historia om korleis fire venner starta å gå (Thøgersen 2013). Dette var etter at Jan Ellefsen hadde slutta å røyke og starta «kroppbygging» (=oppfeiting), og så: ein 700 meter kollaps-joggetur 2. januar – altså dagen før. Fjorten dagar seinare var desse fire blitt til 50, og Tjukkas-gjengen var eit faktum ... som no har dei spreidd seg til... tja: i 2013 var dei 25 000 medlemmar og 322 avdelingar – kalla «chapter» (også i Tyrkia, Canada, USA og Offshore). «Dette er en frivillig gruppe hvor alle tjukkakasene selv må ta ansvar for egen helse og vise treningsinitiativ på bakgrunn av egne ønsker og mål» (s. 10). Ja, ta ansvar for eiga helse, men dette er jo eit fantastisk døme på godt initiativ, god samhandling, «heldige» omstende – og ikkje minst: eit behov. Her er det ei sosial framdrift, men etter kvart ikkje forankra i kjennskap og vennskap: «Vi håper mange slenger seg med, og alle er velkomne, UANSETT form!» Det sosiale er altså ein premiss for at folk skal kome i gang. I vårt arbeid med NÆRTUR-prosjektet i Moss vart det også uttrykt at «Tjukkas-gjengen er ikke for alle» - underforstått: Enkelte opplever «gjengen» som ei samling av dei litt «tøffe» og ikkje den heilt rette turgjengen for dei. Og nett så utfordrande er det å arbeide for og med nyrekruttering til turgåing og fysisk aktivitet: det sosiale er ofte avgjerande viktig, men det må vere med «rett gjeng» som utløyser eller blir assosiert med ei kjensle av fellesskap og tryggleik.

Kjensle av tryggleik er eit viktig stikkord, men kva som utløyser den utrygge kjensla kan variere. Den (opplevde) sosiale ramma rundt turen og turområdet er vesentleg, og det er også forska på kvifor enkelte parkar og turområde er hyppig besøkte medan andre ikkje er så populære. Og det har ikkje bare med lokalisering, lett tilgang og det fysiske miljøet i parken å gjere. Broyles m.fl. (2011) har studert korleis det sosiale miljøet i 27 parkar i New Orleans vart opplevd i høve til å stimulere til fysisk aktivitet eller ikkje. Dei konkluderer med at parkar med såkalla høg sosial kapital (mykje samhandling mellom brukarane, tilsynelatande tillit mm) var meir bruka og utløyste høgare fysisk aktivitet enn parkar med låg sosial kapital. Jansson m.fl. (2013) har gjort ein litteraturgjennomgang om kva slag vegetasjon og struktur i bynære skogar og parkar, som blir opplevd som mest trygge. Og som forventast så er gjennomsluktige og oversiktlege skogar/parkar med lite buskar og undervegetasjon opplevd som mest trygge. Men det finst også litteraturoversiktar som konkluderer med at opplevd tryggleik ikkje er så viktig: Humpel m.fl. (2002) re-analyserte 19 studiar for å sjå kva miljøvariablar som såg ut til å verke sterkest inn på viljen til å vere fysisk aktiv. Og dei seier at lett tilgang, estetikk og høvet for å drive med ulike fysiske aktivitetar, er viktigare enn opplevd tryggleik og at det er godvêr. Krenichyn (2004) har sett spesielt på samanhengen mellom kvinners oppleving av tryggleik og omfanget av eigen fysisk aktivitet i ein bypark i Brooklyn. Gjennom djupintervju fann ho at kjensle av eigen tryggleik og opplevinga av andres vilje til omsorg (ethics of care) i parken var avgjerande for bruken og stabiliteten i bruken av parken.

6.2 Brei forståing av folkehelse, av fysisk aktivitet og av friluftsliv

Det er viktig – også i denne samanheng – å poengtere at helse, for den einskilde, er snakk om sjølvvurderte kvalitetar ved eige liv. Fugelli (2003) har poengtert det viktige i å passe seg for éin normativ mal på det gode og sunne liv. Men det er vanskeleg å sjå for seg individuelt gode liv over tid, utan innslag av kroppsbruk og fysisk aktivitet. Og behovet er, som poengtert av Sallis m.fl. 2006 i samandraget sitt, «...multilevel interventions based on ecological models and targeting individuals, social environments, physical environments, and policies (that) must be implemented to achieve population change in physical activity». Endringane må knytast til transportsektor, arbeidsliv og daglegliv, inkludert fritid og ev. friluftsliv.

I ein artikkel i *The Lancet* understrekar Bhugra and Minas (2007) det store ansvaret som kviler på dagens byplanleggarar og ingeniørar i høve til å betre helsetilstanden i samfunnet, ikkje minst i byar. Dei viser til den enorme helsegevinsten som kom med godt plan- og ingeniørarbeid i form av reint drikkevatt i rør og lukka kloakksystem for 150 år sidan. Dei etterlyser liknande grep i byplanlegging og ingeniørkunst i dag når biltrafikk, støy og forureining har erstatta flytande kloakk og smitteberande vatn, og når livsstilssjukdommar som overvekt, astma og diabetes har erstatta smittesjukdommar. Av omsyn til folkehelse og trivsel treng vi eit fysisk miljø som inviterer til gåing, sykling, og uformell sosial samhandling i uterommet (såkalla «physical affordance»). For som Helsedirektoratet (2014:7) skriv: «Dagens samfunn er organisert på en måte som i stor grad motvirker en fysisk aktiv livsstil». Og som eit apropos til dette: Vaage (2008) har samanlikna Noreg med andre europeiske land når det gjeld omfanget av fysisk aktivitet i kvardagen. Gjennom den europeiske HETUS-databasen viser han at nordmenn er blant dei minst fysisk aktive i heile Europa. Omfanget av idrett og friluftsliv i Noreg er om lag som i andre land, men samfunnsutbygginga med konsekvensar for persontransporten i kvardagen gjer at nordmenn nesten ikkje er aktive til fots eller på sykkel lenger.

6.3 Deltaking i friluftslivet – barrierar, motivasjon og handling

I førebyggjande folkehelsearbeid er dei inaktive ei svært viktig målgruppe, men den er vanskeleg å nå, vanskeleg å aktivere. Breivik & Rafoss (2012) seier³ at det sannsynlegvis er lettare å få dei som alt er aktive til å bli meir aktive, enn å klare å aktivere dei inaktive. Men dei seier også at aktiverings-potensialet sannsynlegvis er ganske stort når det gjeld enkelt turfriluftsliv og uorganisert trening, sidan desse aktivitetane ser ut til å skilje minst mellom lågare og høgare sosiale klasser når det gjeld faktisk deltaking, i motsetnad til andre aktivitetstilbod. For i hovudsak er det eit systematisk sosioøkonomisk skilje mellom dei som er mykje fysisk aktive (høgare klasser) og dei som er lite fysisk aktive. Det er vidare slik at dei som ikkje er i arbeid trenar minst og at dei som arbeider mest (over 40 timar i veka) også trenar mest (Breivik & Rafoss 2012). Kvifor er det slik? Kva er det som sperrar og hemmar dei inaktive slik at dei t.d. ikkje går i nærmiljøet?

Breivik & Rafoss (op cit.) fortset resonnementet med at det truleg er meir mangel på motivasjon og interesse for å bli aktive, enn faktiske hinder som er problemet for dei inaktive. Her kan ein t.d. sjå for seg at dei inaktive er i ein fase der dei meir eller mindre erkjenner eigen situasjon (jfr. historia om Jan Ellefsen og Tjukkasgjengen), har kanskje eit medvit om behovet for endring, og sannsynlegvis ein ambivalens i høve til dette (Martinsen 2011). I forhold til det mest grunnleggjande: at dei inaktive skal bli aktive, så er dette er ein heilt kritisk viktig fase. Og den kan vere vanskeleg å «angripe», både fagleg og gjennom tiltak. Historia om tjukkas-gjengen er eit viktig og godt case. Prochaska m.fl. (1992) og andre har også arbeidd fagleg med slike endringsfasar, både for å forstå og for å lære og for at «samfunnet» skal bli i stand til å omsetje politiske ambisjonar til handling og tiltak: kvar skjer i før-vurderingsfasen, i sjølv vurderingsfasen, når ein faktisk bestemmer seg, i sjølv handlingfasen, og etterpå: i

³ Rapporten deira bygger på gjennomgang av talmateriale frå den landsrepresentative undersøkinga *Norsk Monitor* som har blitt gjennomført av MMI kvart andre år sidan 1985.

vedlikehaldsfasen. Og som ei ramme rundt desse stega kan ein både legge ein behandlingssituasjon for ein pasient, men også fasane for den enkelte som frivillig vurderer om ein skal slenge seg på Tjukkas-gjengen, eller ikkje, eller rett og slett starte og gå på eiga hand, slik Jan Ellefsen – Tjukkasgjengens far – eigentleg hadde tenkt seg det.

6.4 Korleis realisere folkehelsepotensialet i friluftslivet?

Zettersten (2007) samanstilte ein rapport med «Argument för friluftsliv» for Friluftsrådet og Naturvårdsverket i Sverige. Han summerer gjennomgangen sin i ei kjernesetning: *«Det finns en uppsjö av argument för friluftsliv, men de är inte kända eller använda i tillräcklig omfattning i den löpande samhällsplaneringen»*. Dette er også essensen i dette kapitlet. Ei utfordring er å gjere dei gode argumenta kjende (denne rapporten skal hjelpe litt), ei større utfordring er å bruke kunnskapen som grunnlag for god handling. Det dreiar seg delvis om vilje til å realisere gode mål gjennom økonomisk prioritering og aktiv handling, men eit stykke på veg handlar det også om å utvikle kunnskap om kva verkemiddel som faktisk er gode, kva som ser ut til å virke godt på ulike målgrupper. Og utfordringane er truleg størst i høve dei som «treng det mest» - dei som ikkje er fysisk aktive. Dette er også sentrale problemstillingar i det pågåande prosjektet NÆRTUR – finansiert av Folkehelseprogrammet i Forskningsrådet

Breivik & Rafoss (2012:88f) konkluderer sine analysar med at den norske vaksne befolkninga faktisk har blitt meir fysisk aktiv på fritida i perioden 1985-2011, og fleire tilfredsstillende helsenorma om mengde fysisk aktivitet: 65 prosent trenar 1-4 gonger i veka og 14 prosent 5 gonger i veka. Men dei viser like fullt til at den europeiske tidbruksundersøkinga (HETUS) plasserer Noreg nedst i Europa, i samla dagleg fysisk aktivitet knytt til transport, turar, trening og idrett. Vidare har dei sannsynlegvis rett i at det truleg vil vere *«...Jettere å få de moderat aktive til å bli meir aktive, enn å få den femtedelen som er totalt inaktiv, til å begynne med fysisk aktivitet»*. Men det er her dei meiner friluftslivet kjem inn, når dei seier at det er *«...langt mer å hente (i form av aktiv deltaking) via friluftsliv og egenorganisert aktivitet, enn ved videre utbygging av for eksempel fotballbaner som dekker bare 10 prosent av befolkningens aktivitetsbehov, stort sett menns»*. Dei vektlegg at idretten gjer ein stor jobb for born og unge, men etter fylte 14-15 år er det ikkje idretten som «gjev» folk flest fysisk aktivitet. Som ei oppsummering så ber forfattarane om ei meir målretta satsing på å bruke t.d. spelemiddel som eit verkemiddel i folkehelsearbeidet, og då må det bli meir prioritering av anleggstypar som t.d. turstiar og ljosløyper. Merkeprosjektet som Gjensidigestiftelsen gjennomfører i samarbeid med DNT og Fylkeskommunar fram til 2016 er eit godt døme på slik satsing.

Også aktivitetsrapporten frå Helsedirektoratet (2014:13) framhevar turgåing og friluftslivet: *«Gåing er vanligste aktivitetsform i alle aldersgrupper. Folk flest trener uorganisert. Friluftsliv i ulike former er den mest alminnelige aktivitetsarenaen for fysisk aktivitet i Norge. Barnehager, skoler og frivillige organisasjoner er viktige i arbeidet med å fremme friluftsliv for alle. Bedre tilrettelegging for friluftsliv i nærmiljøet forventes å være et godt grep for å stimulere til økt fysisk aktivitet i befolkningen»*

Hausten 2013 la Miljøverndepartementet fram ein «Nasjonal strategi for et aktivt friluftsliv. En satsing på friluftsliv i hverdagen; 2014-2020». Dette er også ein gjennomgang av friluftslivsgodane, folkehelsepotensialet og behovet for satsingar lokalt og i nærmiljøet. Strategien har ein brei gjennomgang av aktuelle tiltak og tematiske prioriteringar, forankra i dei nasjonale måla for friluftslivet - som har lege fast lenge. Friluftslivet som verkemiddel i folkehelsearbeidet er spesielt lyft fram, med referanse til Folkehelsemeldinga (Meld. St. 34 (2012 – 2013)): Tilrettelegging i nærmiljøet, prioritering av enkle, men gode turhøve (lågterskeltilbod). Ein peikar også på behovet for å samordne innsats og verkemiddel mellom ulike sektorar og ulike departement. Ein har særleg retta merksemda mot byar og tettstader, sidan 4 av 5 nordmenn bur ein slik stad *«... og effekten av tiltakene anses derfor som størst der»* (s. 3). Ein poengterer det statlege ansvaret for å vere med å realisere folkehelsepotensialet i friluftslivet, men understrekar at dei konkrete handlingane må skje lokalt. Her vil vi berre minne om at det er ein del folkehelseutfordringar som

ikkje ser ut til å ha størst fotfeste i byar og tettbygde strøk, t.d. inaktivitet og overvekt (Hovengen m.fl. 2014). Når det gjeld kommunal planlegging og satsingar i nærmiljøet viser vi primært til kapittel 8: Friluftsliv og arealforvaltning.

7 Barn og unge

Margrete Skår

Barn og unge er framtida og dermed framtidas friluftslivs-utøvere. Det er godt forskningsmessig belagt at naturkontakt i barndom er viktig for senere motivasjon og utøvelse av friluftsliv i voksen alder (se bl.a. Thompson et al 2008; Stanley et al 2012). Samtidig er barndom og ungdomstid en viktig del av nåtid i alle samfunn, og friluftsliv i barndom og ungdomstid er derfor et viktig fenomen i seg selv. De siste tiårene har globalisering og urbanisering gjort at friluftslivet har fått et annet og mer mangfoldig innhold enn tidligere. Ikke minst ungdom er de første til å prøve ut aktiviteter, endre på gamle og skape nye. Også mange barn får nå muligheten til å være med på aktiviteter i natur som var ukjente noen tiår tilbake. Samtidig er det ikke tvil om at velkjente friluftslivsaktiviteter som turgåing, skigåing, uteleik og bading fortsatt er en viktig del av manges barndom og også ungdomstid. Men valgmulighetene er blitt langt flere for mange. Også voksne prøver ut nye aktiviteter og gjør sitt friluftsliv mer allsidig, og sammenhenger mellom barndommens friluftsliv og voksen utøvelse er derfor sannsynligvis ikke like tydelige som før. Valgmulighetene er også med på å skape sosiale skillelinjer i friluftslivet mellom de som har en aktiv fritid og de som ikke har det. Skillelinjer oppstår også mellom barn og unge som tar stor eller mindre del i friluftsliv, fordi det er en viktig eller mindre viktig del av deres tid i barnehage, skole, SFO og organiserte aktiviteter.

Et meget viktig kjennetegn ved barn og unges friluftsliv i dag er at mange aktiviteter utendørs tar opp i seg elementer fra det mer tradisjonelle friluftslivet. Samtidig utøves friluftslivet med en mer formålsoverorientert hensikt enn før, og ofte over mer begrensede tidsrom. Uformell bruk av nærmiljønatur var tidligere en mer integrert del av barn og unges hverdag på tvers av alder, kjønn og sosial status. Mye tilsier at dagens mer aktivitetsorienterte og formålsstyrte hverdag også preger barn og unges friluftsliv. Det å delta blir et valg både voksne og barn gjør blant mange andre konkurrerende tilbud.

7.1 Ungdoms deltakelse i friluftsliv

7.1.1 Ungdom og friluftsliv på begynnelsen av 2000-tallet

Forrige stortingsmelding satte fokus på at særlig ungdommens friluftsliv var i ferd med å endres, og at individuelle motiver knyttet til spenning og mestring var blitt viktigere enn før.

Dei aktivitetane som viser størst nedgang i aldersgruppa 16–24 år er dei «gamle» friluftslivsaktivitetane, så som dagsturar på ski i skogen, bær- og soppturar og fiske i ferskvatn. Dei yngre synest å vere på veg bort frå eit tradisjonelt friluftsliv med vekt på hausting og naturoppleving og til eit meir moderne, prestasjonsorientert eller sportsleg prega friluftsliv og anna fritidsbruk av natur der dei som er ute nyttar naturen som arena for personleg utfolding. Aktivitetar som snøbrettkøyring, terrengsykling, moderne former for fjellklating og til ei viss grad heliskiing er på veg inn. Vi ser også at andre nye aktivitetar som rafting, juving, frikøyring og skisegling vinn oppslutnad sjølv om dei framleis er små. (Kapittel 3 side 24).

Et overbyggende og relevant perspektiv på friluftslivet slik det utøves i dag, er at det kjennetegnes av både individualisme og mer strukturelle, bevarende mønstre sosialt og kulturelt. Friluftslivet ivaretar tradisjoner. Samtidig oppstår nye aktiviteter eller aktiviteter med nytt format, og dette gir folk og kanskje ungdom spesielt, mulighet for å skape sin egen identitet. At ungdomsgenerasjonen er nyskapende er heller ikke noe nytt fenomen (Krange og Øia 2005), og at denne bidrar inn i nyskapende retninger i friluftslivet er også beskrevet tidligere (Breivik 1978).

Stortingsmeldingen fra 2001 reiste spørsmål ved hvor store deler av friluftslivet de nye og moderne aktivitetene ville omfatte i framtida, og at kanskje mediefokusert rundt enkelte aktiviteter var større enn hva mengden utøvere tilsa. Et tenkt scenario var at disse aktivitetene ville bli forbeholdt ressurssterke ungdomsgrupper, og at utprøving av nye aktiviteter hos folk flest kanskje vil handle om avgrensede tidsrom som ferier, mens hverdagsfriluftslivet fortsatt vil være mer tradisjonelt.

Identitetskonstruksjon er et komplekst felt, men et viktig utgangspunkt er å se at ulike faktorer samspiller, både over tid og samtidig. Ungdom i dag, som før, mottar mange og nye impulser (Krangle & Øia 2005). Fritid og friluftsliv har vært og er utvilsomt en identitetsskapende faktor blant ungdom. At man ikke har friluftsliv som hovedinteresse, betyr ikke at det er uten betydning for identitetsdannelse. Men de ulike valgmulighetene kan også gjøre at en aktivitet blir en livsstil gjennom en altoppslukende interesse. Når dette skjer i samspill med andre snakker en gjerne om at det oppstår sub-kulturer, med bl.a. egne språklige koder (Telseth 2005). Slike sub-kulturer har oppstått rundt flere av de nye friluftslivsaktivitetene. Selv om forholdsvis få deltar, knyttes de gjerne mot internasjonale aktører og blir på den måten større miljøer, og deltakerne kan være viktige idealer og rollemodeller også for andre. Forholdsvis få antall utøvere i en del moderne aktiviteter bør derfor ses i en større sammenheng.

Odden (2004) oppsummerte tilstanden i ungdommens friluftslivsdeltakelse basert på SSBs levekårsundersøksleser fram til 2001 og Ung i Norge undersøkelsene (Fauske & Øya 2003). Han sa at i 2001 var ungdommens friluftslivsdeltakelse mer lik de andre aldersgruppene, men at ungdommens deltakelse i friluftsliv samlet sett var i tilbakegang. Denne nedgangen var fortsatt begrenset, men likevel godt synlig. Noe av nedgangen i de tradisjonelle aktivitetene skyldtes helt klart den generelle nedgangen i friluftslivsutøvelsen, men noe skyldtes også en utveksling mellom friluftslivsaktivitetene. At nedgangen i samlet friluftslivsutøvelse blant ungdom ikke var større fram til 2001, begrunnet han i den høge oppslutningen om fotturer. Selv om deltakelsen i andre tradisjonelle aktiviteter som skiturer, fiske og bærplukking synker 20-30 prosent, vil ikke dette synes i den samla friluftslivsindeksen, så lenge de fleste likevel går fotturer. Skulle imidlertid også fotturaktiviteten begynne å synke for alvor, vil dette gi seg utslag på den totale deltakelsen.

Odden pekte i 2004 også på at friluftslivet var i ferd med å moderniseres (Bischoff & Odden 2002; Odden 2004; Vorkinn 2000), at aktivitetsmangfoldet hadde blitt større og at oppslutningen økte om flere moderne aktiviteter. Samtidig ble oppslutningen om flere av de tradisjonelle aktivitetene mindre. Både fiske, bærplukking og skiturer hadde hatt en nedgang på over 20 prosent de siste 30 årene, og med sterkest nedgang de siste åtte årene. Fram til 1993 så det ut til at nedgangen i det tradisjonelle friluftslivet hadde blitt kompensert ved en økning i sykkelturner, slik at den totale oppslutningen holdt seg oppe. Etter 1993 hadde imidlertid nedgangen i det tradisjonelle friluftslivet ført til at også den totale oppslutningen om friluftsliv gikk ned. Selv om Odden tegnet et litt bekymringsfullt bilde av ungdommens deltakelse i friluftsliv ved begynnelsen av 2000-tallet, og dermed en rekrutteringssvikt, poengterte han at det tradisjonelle friluftslivet fortsatt hadde stort omfang blant ungdommen. Noen tradisjonelle aktiviteter var også i vekst. Dette gjaldt for eksempel jakt, fjellsport og skiturer i fjellet.

Vi tar med noen av Odden sine tanker om ungdommens deltakelse i friluftsliv ved årtusenskiftet når vi nå vil se på hva som har skjedd i ettertid. Han pekte bl.a. på at selv om de moderne aktivitetene var populære og fortsatt ville få økende oppslutning, stiller disse aktivitetene såpass omfattende krav til utøverne at de nok ikke vil få bred oppslutning. Man kan derfor ikke regne med at det moderne friluftslivet vil kunne fange opp alle utøverne som det tradisjonelle mister, sa han. Han pekte også på at demografiske endringer må forventes å ha innvirkning på deltakelsen. Innvandrere har ikke samme involvering i friluftsliv som nordmenn (Strandbu 2000), så når andelen innvandrere i ungdomskullene øker (særlig i Oslo) vil den prosentvise oppslutningen om friluftsliv gå ned. I motsatt retning pekte han på at et økende velstands og utdanningsnivå normalt vil gi høyere deltakelse i friluftsliv, ettersom deltakelsen normalt øker med økende inntekt og lengden på skolegangen.

7.1.2 Hva har skjedd siden 2001?

Fra 2001 har deltakelsen til ungdom (16-24 år) i friluftsliv samlet sett vist en relativt klar tilbakegang (-6 %; se **tabell 7.1**). Trenden som Odden beskrev i 2001 har altså fortsatt. I et DN-notat (Odden 2012, side 8) oppsummerer og forklarer han nedgangen slik:

I 2007 undersøkelsen så det ut til at ungdommens mangeårige frafall fra det tradisjonelle friluftslivet hadde stoppet opp. For flere av disse aktivitetene ble det også registrert en liten oppgang siden 2001 som så ut til å være et foreløpig bunnivå. Det ble også registrert liten tilbakegang i oppslutningen om flere av de nye aktivitetene, som kunne tolkes som et tegn på at toppen er nådd for flere av disse aktivitetene.

Resultatene fra 2011 undersøkelsen tyder på at disse nye utviklingstrekkene ikke var starten på en ny trend, men heller var et forbigående fenomen. Mellom 2007 og 2001 har det vært en signifikant nedgang i oppslutningen om fotturer, bær og soppturer, fisketurer, utendørs bading og sykkelturner. Den eneste av de store tradisjonelle aktivitetene som ikke viste tilbakegang var skiturene, men her hadde vi da uvanlig gode snøforhold denne vinteren. Den markerte nedgangen i oppslutning om disse aktivitetene har også resultert i at ungdommens deltakelse i friluftsliv samlet sett falt fra 98 prosent i 2007 til 91 prosent i 2011.

Tabell 7.1. Prosentvis deltakelse i aldersgruppen 16-24 år (deltatt en eller flere ganger siste 12 måneder) 2001-2011. Tallene baserer seg på DN-notat (Odden 2012).

	2001	2004	2007	2011	Differanse 2001-2011	Totalt
Friluftsliv samlet	97	97	98	91	-6	Nedgang
Fotturer totalt	75	79	83	79	+4	Økt
Fjell i alt	49	49	59	60	+11	Økt
Skog i alt	64	71	76	77	+13	Økt
Fjell < 3 timer	41	41	48	45	+4	Økt
Fjell >3 timer	35	32	36	47	+12	Økt
Skog < 3 timer	61	68	73	72	+11	Økt
Skog > 3 timer	25	30	39	53	+28	Økt
Spaserturer				Mangler		
Sykkelturer	47	47	48	42	-5	Nedgang
Skiturer	46	44	49	51	+5	Økning
Båtturer uten motor	26	30	32	32	+1	Stabilt
Motorbåt/seilbåt	49	55	53	51	-2	Stabilt
Fisketurer	53	51	50	46	-7	Nedgang
Bær- og soppturer	19	25	28	22	+3	Stabilt
Utendørs bading	81	91	82	76	-5	Nedgang
Jakt	12	7	11	10	-2	Stabilt
Alpint	48	48	42	46	-2	Stabilt
Skøyter	16	13	9	16	0	Stabilt
Rideturer	8	11	13	10	+2	Stabilt
Nye aktiviteter						
Terrengsykling	15	8	8	28	+13	Økende
Frikjøring i fjellet	10	12	7	18	+8	Økende
Brevandring, Juvvandring, Fjellklatring	10	13	7	Mangler	-3	Stabilt
Rafting, elvepadling	7	8	6	Mangler	-1	Stabilt
Skiseiling, hundespann	3	2	2	Mangler	-1	Stabilt

Fotturer

I ungdomsgruppa (16-24 år) har det vært vekst i oppslutningen for både fotturer på fjellet og i skogen mellom 2001 og 2011. Oppslutningen om alle former for fotturer har variert en del mellom de siste undersøkelsene, så det er vanskelig å peke på noen bestemt korttidstrend (Odden

2012). Det eneste unntaket er fotturer i fjellet som synes å være i vekst. Dette samsvarer godt med DNT sine observasjoner av økende interesse om fotturer i fjellet blant norsk ungdom. Mellom 2007 og 2011 er det en tydelig vekst for både fotturer i fjellet og kortere fotturer i skogen. Dette kan ha sammenheng med at kategorien «spaserturer» falt bort i 2011, og man kan regne med at mange i 2011 inkluderte spaserturer under kortere fotturer i skogen. Samtidig økte utvalgsstørrelsen betraktelig fra 2007 til 2011 (se kap. 2). Veksten i fjellturaktiviteten gjenspeiler trolig reelle forhold og er i samsvar med DNTs overnattingsstatistikk, mens aktiviteten i skogen altså kan skyldes metodiske endringer mellom de to undersøkelsene ifølge Odden (2012).

Generelt har ungdommens oppslutning om fotturer vært jevnt høy i hele perioden fra 1970 -2011. Som årsak til at nivået har holdt seg høyt peker Alf Odden (2004) på at flere mennesker generelt får mer fritid. Stadig flere unge går lenge på skole, noe som øker mulighetene til å drive friluftsliv. I tillegg pekes det på økt utdanningsnivå, som sannsynligvis virker positivt, ettersom deltakelsen øker med lengden på skolegangen. Det å gå fottur har også blitt alminneliggjort blant flere sosiale lag (Odden 2008). På den andre siden var det en synlig nedgang i fotturer i ungdomsgruppa rundt tusenårsskiftet. Dette baserer seg både på tall fra SSB og tall fra Ung i Norge undersøkelsene i 1992 og 2002 som tar for seg ungdom i aldergruppa 13-19 år (Fauske og Øia 2003; Odden 2004). I den sistnevnte registreres en nedgang i oppslutningen om fotturer i skog og mark fra 78 prosent i 1992 til 56 prosent i 2002. Odden (2004) forklarer dette med konkurranse fra mer passive fritidsaktiviteter, og at det også kan tenkes å være et konkurranseforhold mellom fotturen og noen av de nye friluftslivsaktivitetene. For eksempel foretrekker stadig flere å sykle både på fjellet og i skogen.

Sykkelturer i naturomgivelser

Det var sterk vekst i denne aktiviteten det siste tiåret fram mot 2001, etter at offroad sykkelene kom (Odden 2004). SSB sine tall fra 2001 -2011 viser stabilitet i deltakelsen i gruppa 16-24 år i denne perioden, men nedgang mellom 2007 og 2011 på 6 prosent. Odden (2012) peker på at en mulig forklaring på dette er at den sterke veksten i terrengsykling har ført til en reduksjon i oppslutningen om de vanlige sykkelturene.

Skiturer

Ungdommens deltakelse i skiturer ble nesten halvert mellom 1970 og 2011. Mellom 2001 og 2011 har imidlertid oppslutningen vært svakt økende, og de gode snøforholdene i 2011 vises godt igjen i tallene for skiturer i skog. På den annen side viser Odden (2004) at det ikke var noen sterk signifikant sammenheng mellom dager med skiføre per år og ungdommens deltakelse i skiturer for perioden 1970 til 2001. Derimot pekes det på sterk konkurranse mellom vanlige skiturer og bruk av alpinanlegg. Uten at vi har noe empirisk belegg for å forklare vekst i skigåing blant ungdom de siste årene, vil vi tro at et større treningsfokus har bidratt til at den tradisjonelle turgåinga på ski erstattes med skitrening for flere unge.

Bær og soppturer

Det har vært en velkjent reduksjon i deltakelsen i bær- og sopplukking, som går tilbake til 1974, og som omfatter alle aldersgrupper bortsett fra voksne over 55 år. Nedgangen i bær og sopplukkingen blir også ofte forklart med den økte velstandsutviklingen i den denne perioden (Aas & Aasætre 1992). Odden (2004) peker på at dette argumentet ikke holder for den eldre aldersgruppen, og mener at det er nærliggende å tro at ungdommen faktisk ikke har særlig lyst til å plukke bær. Bærplukking er trolig en aktivitet som framstår som litt kjedelig og likegyldig for mange unge, og taper følgelig i konkurransen med aktiviteter som har en annen status og symbolverdi. Likevel, aldersgruppen 16-24 år har hatt økt deltakelse i denne aktiviteten fra 2001-2007, men nedgang fra 2007-2011.

Fisketurer

Ungdommens deltakelse i fisketurer sank fra 1970 -2001 med nesten 20 prosent, fra 71 til 52 prosent (Odden 2004). Siden 2001 har oppslutningen blitt ytterligere redusert med til sammen 7 prosent. Fisketurer må derfor beskrives som en aktivitet med et betydelig rekrutteringsproblem. En mulig forklaring på nedgangen i deltakelse fram til 2001, er en generell reduksjon i oppslutningen om høstingsdimensjonen i norsk friluftsliv (Odden 2004). Fiskeaktiviteten i Norge har tydelige røtter både fra en sportsfisketradisjon og en mer matauk-orientert tradisjon. Dersom mataukfiskets økonomiske og kulturelle betydning svekkes vil dette også gi seg utslag i den totale deltakelsen, dersom sportsfiske ikke i stor nok grad appellerer til ungdom.

Bading utendørs

Det har vært en synkende deltakelse i utendørs bading for aldersgruppa 16-24 år, selv om deltakelsen har vært varierende ulike år.

Båtturer (kano/kajakk/robåt)

Deltakelse i båtturer (kano/kajakk/robåt) for aldersgruppa 16-24 år har vært stabil i perioden 2001-2011.

Båtturer (motor/seilbåt)

Deltakelse i båtturer (motor/seilbåt) har også vært stabil i perioden 2001-2011, men med noe varierende deltakelse og tendens til en svak nedgang.

Jakt

Deltakelse i jakt har også vært stabil i perioden 2001-2011, men med noe varierende deltakelse og tendens til en svak nedgang.

Alpint

Det har vært en svært sterk vekst totalt i bruken av alpinanlegg mellom 1970 og 2011. Denne veksten har imidlertid bremsset noe opp, og mellom 2001 og 2004 var oppslutningen stabil, men med en økning fra 2007 til 2011 i ungdomsgruppa.

Moderne aktiviteter

Blant ungdom er det registrert en markert økning i oppslutningen mellom 2004 og 2011 for både terrengsykling og offpiste kjøring i fjellet. At veksten er enda sterkere mellom 2007 og 2011, tyder på at metodeendringene gir betydelige utslag for disse aktivitetene. Dette utelukker imidlertid ikke at deler av den registrerte veksten kan skyldes reelle forhold (Odden 2012).

Rundt årtusenskiftet så man at aktiviteter som frikjøring, terrengsykling, skiseiling, rafting, elvepadling og fjellklatring hadde økende oppslutning blant ungdom (Odden 2004, St.meld. nr. 39 (2000-2001)). De to største aktivitetene, terrengsykling og offpiste (fri-)kjøring i fjellet, har siden hatt en stabil oppslutning blant ungdom, men med en markert økning fra 2007 til 2011. De andre aktivitetene har hatt ganske stabil oppslutning på 1-10 prosent fram til 2007. SSB 2011 hadde kun terrengsykling og offpiste kjøring i fjellet som svaralternativer. Odden sine spådommer 10 år tilbake i tid, ser altså ut til å ha blitt delvis innfridd;- «*Alt tyder også på at disse aktivitetene er i vekst og at oppslutningen vil stige en del de neste årene. Det er likevel lite trolig at noen av aktivitetene vil få en svært stor oppslutning, til det er aktivitetene for krevende både i forhold til tidsbruk, ferdigheter og investeringer i utstyr*» (Odden 2004). De siste årene har vi altså sett en økning i deltakelsen i terrengsykling, offpiste kjøring i fjellet og bruk av alpinanlegg blant ungdom. Dette tyder på at vi er tilbake på utviklingslinjen med fortsatt tilbakegang for de tradisjonelle

aktivitetene, og en videre vekst i oppslutningene om noen av de nyere formene for friluftsliv, ifølge Odden (2012).

7.1.3 Friluftslivsorganisasjonenes rolle

Mange studier viser nå at barn deltar i fritidsaktiviteter i stadig yngre alder, men at frafallet samtidig starter tidligere for flere (Helsedirektoratet 2012). En foreldreundersøkelse om barns bruk av nærmiljønatur (Skår m.fl. 2014) viser at barns naturkontakt nok begynner å avta fra 10-års alder. Årsaker til dette er selvfølgelig mange, men det pekes på at yngre barn i dag har mye naturkontakt gjennom barnehage og skole/SFO, og at mange foreldre også tar de yngre barna med ut. Når barna blir eldre, er det ikke like attraktivt å være ute i naturområdene på egenhånd.

Flere friluftslivsorganisasjoner har tilbud til ungdom for å stimulere til økt deltakelse i friluftsliv. DNT ung har rundt 50 lokale grupper over hele landet som arrangerer varierte turer og aktiviteter for og av ungdom, med sitt eget medlemsblad UT. DNT Ung sin hjemmeside presenterer en aktivitetsorientert friluftslivsorganisasjon, men der også tradisjonelle aktiviteter som fjellturer har en plass. Et inntrykk er at DNT Ung bidrar til å utvikle aktiviteter i naturen og gi det tradisjonelle friluftslivet et nytt format. En populær aktivitet er for eksempel «Multisport», der man i større arrangementer utendørs setter deltakernes styrke, utholdenhet, problemløsning og strategiske evner på prøve. DNT Ung sin egen beskrivelse av «Multisport» harmonerer godt med en karakteristikk av friluftsliv blant ungdom der mestring, opplevelser og individuelle verdier står i sentrum, en retning som ble antydnet i sist stortingsmelding i 2001; - «*Multisport har slått an blant friluftsfolk fordi det er en trend i tiden å ikke spesialisere seg kun på klatring, skikjøring, orientering eller sykling, men derimot være åpen og altetende på aktivitetsfronten. Dessuten byr problemløsning ute i naturen på mye spenning og overraskelser. Og det er en stor sjanse både for å lykkes og mislykkes.*» (<http://www.dntung.no/utmagasin/fjelltrend.php>).

4H Norge er en landsomfattende, ideell barne- og ungdomsorganisasjon som er livssynsnøytral og partipolitisk uavhengig. Organisasjonen har i dag 17 000 medlemmer og 700 klubber over hele landet. Aldersgruppen er 10-18 år, men barn fra og med 4 år kan være assosiert medlem gjennom såkalt «Kløvermedlemskap». Tradisjonelt har 4H hatt en sterk stilling i distrikts-Norge og vært knyttet til bygdenes forhold til naturen. Organisasjonens formål er å «utvikle en aktiv og samfunnsengasjert ungdom med ansvarsfølelse og respekt for natur og mennesker» (Tordsson & Rognli 2013).

Norges KFUK-KFUM er en av Norges største kristne barne- og ungdomsorganisasjoner. Organisasjonen har 12 000 medlemmer. Disse fordeler seg på 300 grupper, igjen fordelt på 20 kretser som dekker hele landet. Medlemmene er fra 6 år og oppover (Tordsson og Rognli 2013).

Norges Speider Forbund (NSF) er en barne- og ungdomsorganisasjon som består av om lag 20 000 medlemmer. Medlemmene er organisert i rundt 500 lokale speidergrupper fordelt på kretser og korps. Felles for alle gruppene er at de er mye ute i naturen. Friluftsliv er sentralt for speiderne, men speiding defineres ikke som en friluftaktivitet. I NSF benytter speiderne friluftsliv som en metode og naturen som en arena for læring og opplevelser. Kjerneverdiene i Norges speiderforbund er: friluftsliv, vennskap, opplevelser og samarbeid (Tordsson og Rognli 2013).

NJFF Ung startet opp i 2013 og er for ungdommer mellom 13 og 18 år. Ifølge hjemmesiden http://www.njff.no/portal/page/portal/njff/barn_og_ungdom vil de utvikle lokale jakt- og fiske-skoler, jaktskytterskoler, kurs og leire mm. I dag teller barne- og ungdomsmedlemmene 1/5 del av medlemmene til Norges jeger og fiskerforbund.

Bortsett fra DNT og NJFF, har de andre organisasjonene hatt nedgang i medlemstall, selv om nedgangen har stabilisert seg i bl.a. speideren (Tordsson og Rognli 2013). SSBs tidsbruksundersøkelser, viser at andel som driver med speiding eller 4H i aldersgruppen 9-12 år er 11 prosent (14 % gutter og 8 % jenter), mens det i aldersgruppen 13-15 år er 7 prosent (7 % gutter og 7 % jenter; Vaage 2012).

7.2 Barn og friluftsliv

I dette delkapittelet vil vi prøve å gi et bilde av barns deltakelse i friluftsliv i dag, og sette dette i sammenheng med rammebetingelser for barns bruk av natur. For å si noe om deltakelse i ulike friluftslivsaktiviteter baserer vi oss på SSB sine levekårsundersøkelser, som har hatt egne barneutvalg i 1997, 2004 og 2007. 1997-undersøkelsen hadde imidlertid så få respondenter og et avgrenset utvalg av aktiviteter, at vi velger å ikke benytte dette materialet her. Den pågående Norges forskningsråd-studien (NFR) Barn og natur som NINA leder, har benyttet det samme spørsmålsbatteriet som SSB i sin foreldreundersøkelse. Den gir derfor oppdaterte tall fra 2013. Barn i alderen 6-15 år var med i SSB sin tidsbruksundersøkelse i 2000 og 2010. Undersøkelsen gir viktig informasjon om barns tidsbruk generelt, også om deltakelse i idrett og friluftsliv.

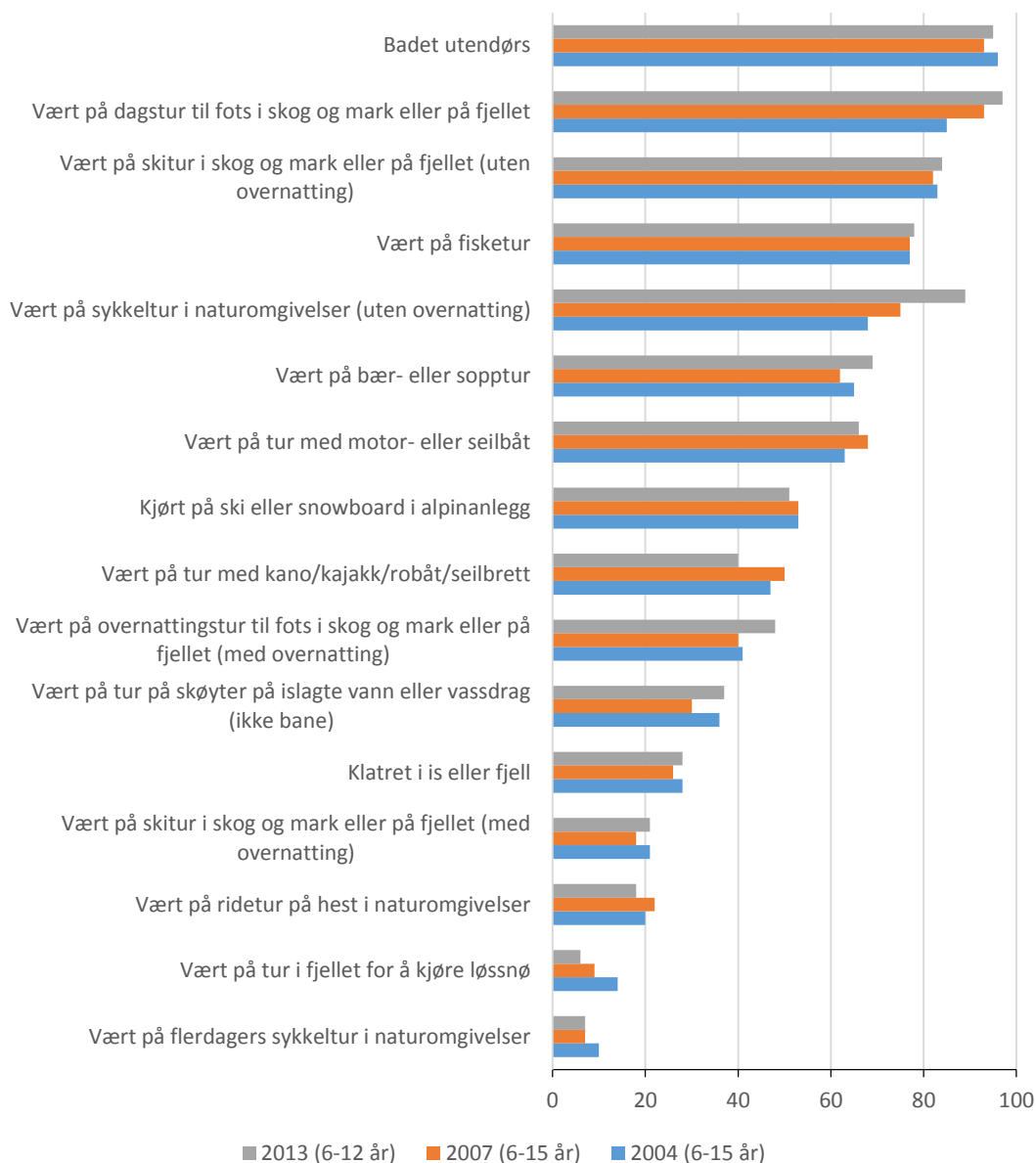
SSBs levekårsundersøkelser kartlegger barns deltakelse i friluftslivsaktiviteter som fotturer, fisketurer mm. Men barns friluftsliv handler om mye mer enn det, ikke minst om uformell lek med andre barn i bostedsnær natur. Barns bruk av nærmiljønatur på fritiden er hovedtema i den pågående NFR-studien «Barn og natur». Vi vil her formidle hovedfunn fra undersøkelsen som ble gjennomført i 2013 blant 3 160 foreldre til barn mellom 6 og 12 år, med vekt på hvor, hva og hvem som bruker nærmiljønaturen. Vi vil også formidle foreløpige funn fra kvalitative case-studier i denne studien.

Forrige stortingsmelding om friluftsliv hadde fokus på barn og unge, ikke minst fordi en ønsket å styrke rekrutteringen til friluftslivet, ut fra at friluftslivserfaringer i barndom er viktig for å etablere grunnlag for friluftsliv i voksen alder. Dette har også vært et tema i flere studier, hvor det er funnet positive korrelasjoner mellom naturerfaringer i barndom, bruksmønstre som voksne og holdninger til de plassene de oppsøkte som barn (Stanley m.fl. 2012; Thompson m.fl. 2008). Forskning viser også at opphold i natur har positive effekter for barn på andre måter, ikke minst for bedret helse og motorisk utvikling (Berg 2005; Fjørtoft 2000; Grahn m.fl. 1997; Martensson m.fl. 2014), kognitiv utvikling (Wells 2000) og økt livskvalitet (Faber Taylor & Kuo 2006; Faber Taylor m.fl. 2002; Kaplan 1985). Flere har undersøkt hvordan naturopphold også bidrar til å redusere stress hos barn (Faber Taylor & Kuo 2009; Wells & Evans 2003). Naturkontakt stimulerer barns kreativitet, og kontakt med natur i nærmiljøet er viktig for å utvikle stedsidentitet (Chawla 1991; Chawla 1992). Flere har den siste tiden også satt fokus på hvordan aktivitet i natur bidrar til risikostrenging (Sandseter 2012; Smith 1998)

7.2.1 Barns deltakelse i friluftslivsaktiviteter

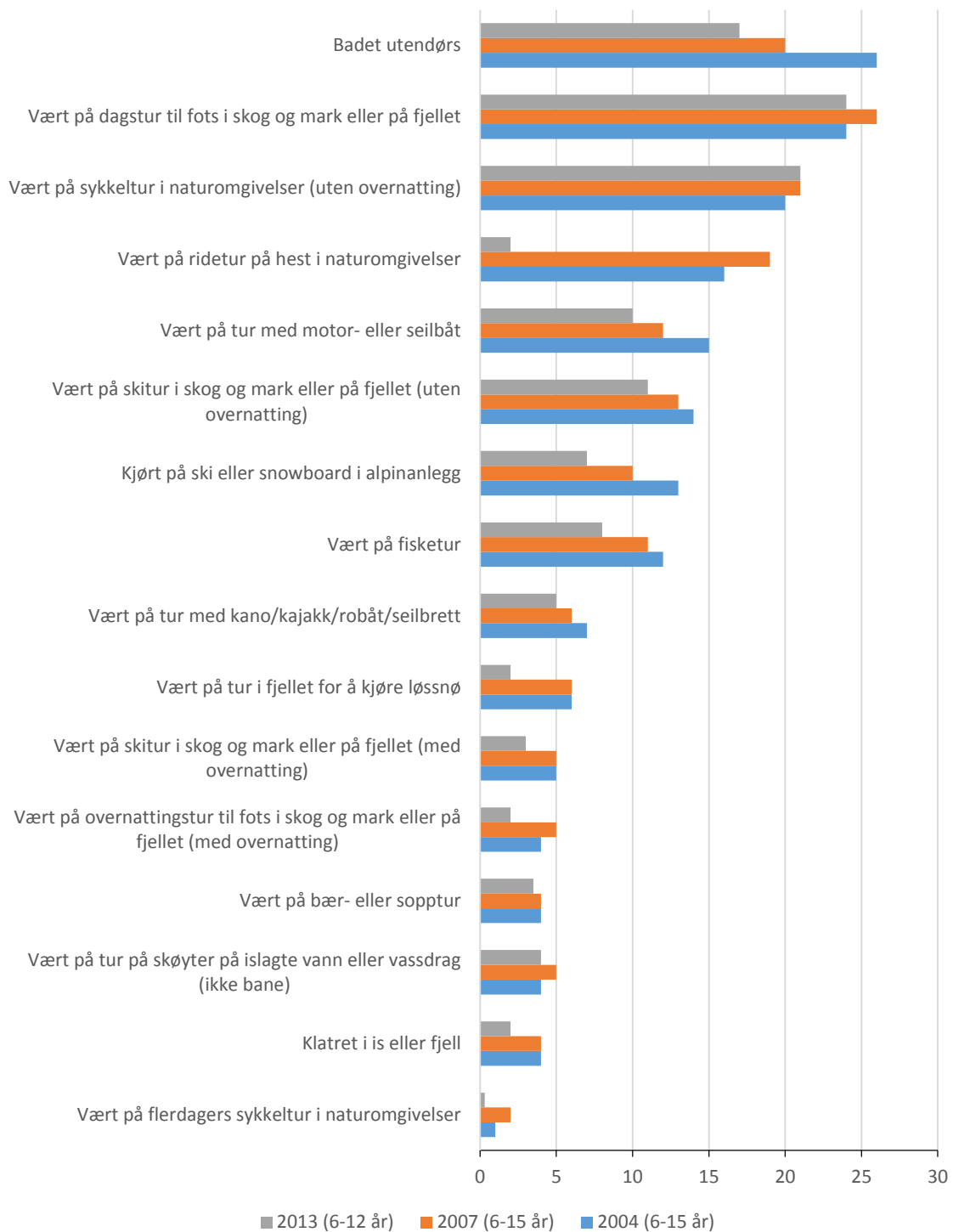
Barns deltakelse i friluftslivsaktiviteter ser ut til å ha vært stabil de siste ti år (**Figur 7.1**). For viktige aktiviteter som dagsturer i skog og fjell til fots og sykkelsturer i naturomgivelser har deltakelsen økt. Deltakelse viser hvorvidt en har deltatt en eller flere ganger i en aktivitet de siste 12 månedene. Ser en derimot på hvor ofte barn har deltatt i ulike aktiviteter (**Figur 7.2**), kan det antydes en trend der hyppigheten er avtakende. Dagsturer på sykkel i naturomgivelser er et unntak, der barn deltar like ofte i 2011 som tidligere. For eksempel har antall dagsturer til fots i skog og mark eller på fjellet ligget på ca. 25 turer i gjennomsnitt siste 12 måneder i denne perioden. Hvis en tar utgangspunkt i 6 barmarksmåneder, tilsvarer det en tur i uka. Tar vi utgangspunkt i 8 barmarksmåneder tilsvarer det 3 turer pr måned. Hvorvidt dette er nok, mye eller lite friluftslivsaktivitet, er jo opp til den enkelte å vurdere. Tar vi høyde for at en del av disse turene foregår i skoletida, er det klart at 25 turer i løpet av et år ikke utgjør et veldig høyt aktivitetsnivå. Ser vi for eksempel på fotturer i skog og mark og i fjellet, har barn en lavere deltakelse i forhold til den voksne befolkningen. I 2007 var gjennomsnittlig antall fotturer 48 turer for voksne (se kapittel. 2), mens den for barn var 26 turer.

Barns deltakelse i friluftslivsaktiviteter 2004-2013

Figur 7.1. Barns deltakelse i friluftslivsaktiviteter 2004-2013 i prosent (deltatt en eller flere ganger siste 12 måneder). Tallene for 2004 (N=637) og 2007 (N= 1067) baserer seg på DN-notat (Odden 2012), som baserer seg på SSBs levekårsundersøkelser. Tallene for 2013 (N=2179) baserer seg på NFR-studien «Barn og natur» (Skår m.fl. 2014). I begge materialene er ekstremverdier >200 tatt ut.

Antall ganger barn har deltatt i friluftslivsaktiviteter 2004-2013

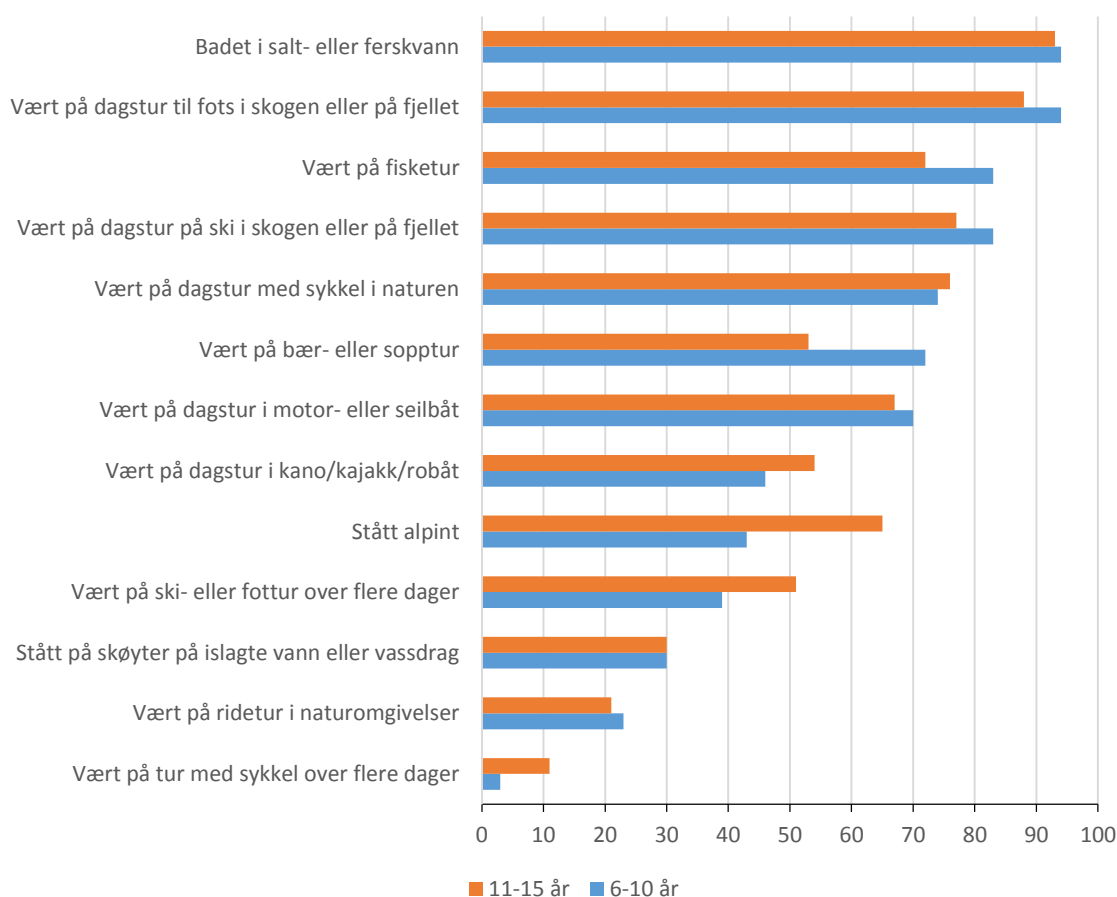
Figur 7.2. Antall ganger barn har deltatt i friluftslivsaktiviteter 2004-2013. Tallene for 2004 (N=637) og 2007 (N= 1067) baserer seg på DN-notat (Odden 2012), som baserer seg på SSBs levekårsundersøkelser. Tallene for 2013 (N=2179) baserer seg på NFR-studien «Barn og natur» (Skår m.fl. 2014). I begge materialene er ekstremverdier >200 tatt ut.

Skår m.fl. (2014) viser at foreldrebakgrunn slår tydeligere ut i forhold til deltakelse i friluftslivsaktiviteter enn i forhold til aktivitet i nærmiljøet. Foreldre med høyest inntektsnivå har barn som oftere deltar i overnattingsturer i skog og mark, turer med motor- eller seilbåt, bading utendørs, skiturer og bruk av alpinanlegg enn barn av foreldre med lavere inntektsnivå. Foreldre med høyest utdanningsnivå har i tillegg også barn som hyppigere deltar i turer med kano eller kajakk, samt på bær- eller soppturer.

Et interessant funn er at foreldre med lavere utdannings- og inntektsnivå er mer enige i at barnet oppholder seg mye i natur- og grøntområder gjennom skole og SFO, enn foreldre med høyere utdannings- og inntektsnivå. Samtidig ser vi at flere foreldre til barn mellom 10-12 år er enig i at mye naturkontakt foregår på skole og SFO, enn for den yngste aldersgruppen. En relevant målsetting kan derfor være å inkludere naturkontakt i skolen i større grad for den eldste aldersgruppen.

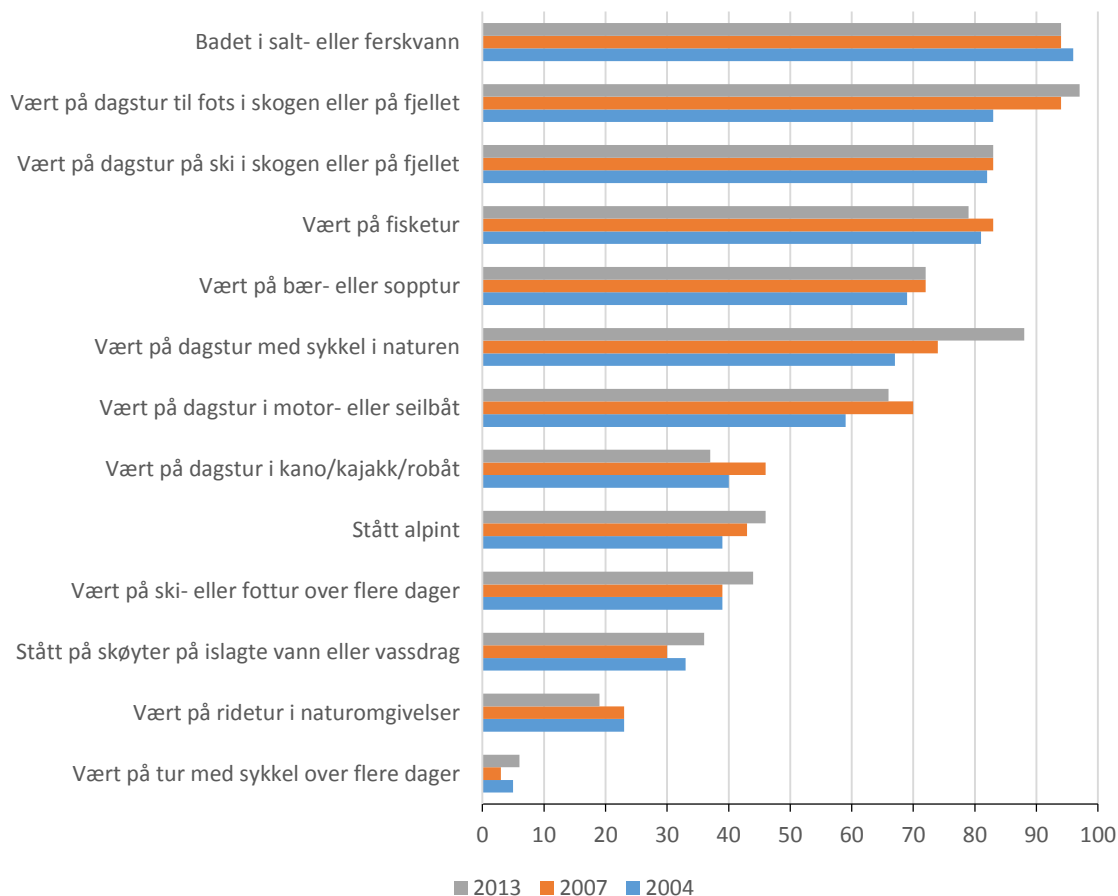
Tallene fra SSBs levekårsundersøkelse 2007 viser at yngre barn har større deltakelse i mange friluftslivsaktiviteter, enn eldre barn (**Figur 7.3**). Dette gjelder alle aktiviteter bortsett fra overnattingsturer, sykkelsturer i naturomgivelser og alpint. Økning i deltakelse fra 2004 til 2007 i fotturer skyldes først og fremst at de yngre barna har økt sin deltakelse (**Figur 7.4**).

Barns deltakelse i friluftslivsaktiviteter i 2007
6-10 år og 11-15 år

Figur 7.3. Barns deltakelse i friluftslivsaktiviteter i 2007 i prosent (deltatt en eller flere ganger siste 12 måneder). Tallene baserer seg på SSBs levekårsundersøkelse 2007.

Deltakelse friluftslivsaktiviteter 2004-2013, 6-10 år

Figur 7.4. Deltakelse i friluftslivsaktiviteter 6-10 år 2004, 2007 og 2013 i prosent (deltatt en eller flere ganger siste 12 måneder). Tallene baserer seg på SSBs leveårsundersøkelser 2004 og 2007 og NFR studien «Barn og natur» 2013.

7.2.2 Endringer i barns friluftsliv

Siden leveårs- og tidsbruksundersøkelsene ikke har inkludert barn før de siste 15 årene, finnes det lite tallmateriale som viser utviklingstrekk over lengre tid. Samtidig er det mange ting som tyder på at barn er mindre ute i natur i dag, på andre måter, og i andre sammenhenger enn før. En studie basert på livsløpsintervjuer med voksne i alderen 18-72 år viser noen sentrale endringstrekk (Skår & Krogh 2009). Voksne som vokste opp fra 1950- til 70-tallet husker en barndom der naturen var en opplagt ramme rundt hverdagslige aktiviteter, som plikter, arbeid, idrett, lek, sosialt samvær og når de selv måtte komme seg til og fra ulike gjøremål. På den måten var naturen «noe som bare var der» og som var en integrert del av hverdagslivet. I tillegg var det å komme seg ut i naturen viktig avkopling og matauk i mange familier, slik at gode sosiale minner ofte forbindes med det å være ute for de som vokste opp da.

Fra 1980 skjedde det vesentlige endringer i barns bruk av nærmiljønaturen. Flere mødre begynte i arbeid, og barna begynte i stedet i barnehager. Etter hvert har skoledagen blitt lengre, og SFO har erstattet mye av leiken i nabolaget (Lidén 1999). Barn begynte å delta hyppigere i fritidsaktiviteter, og etter hvert har stadig yngre barn blitt deltagere i organiserte fritidsaktiviteter. Skår og Krogh (2009) oppsummerer at nærmiljønaturen som en uformell sosial møteplass for barn på tvers av alder, kjønn og sosial status, ser ut til å ha blitt erstattet av mindre fri-tid, større deltakelse

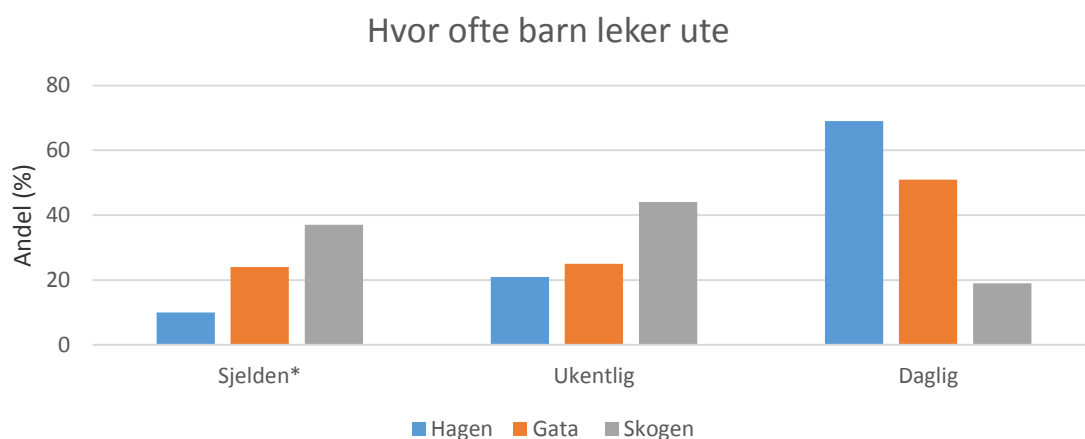
i organiserte fritidsaktiviteter, mer tid i institusjonene og i økende konkurranse med større plass inne og populære inneaktiviteter. Leken har i stor grad forsvunnet fra gata, barna sitter mye inne foran PCen eller TVen, de må bruke mye tid på lekser og skolearbeid, og de driver mye av aktiviteten sin i tidsbegrensede organiserte former (Meirik 1997). Mye tyder også på at ikke bare den hverdagslige bruken av nærmiljønaturen har endret seg for barn, men at også den tradisjonelle søndagsturen står for fall.

Dette er i tråd med Vaage (2012) som oppsummerer funnene fra tidsbruksundersøkelsene på denne måten: «Barn i alderen 9-15 år har fått noe mindre fritid og bruker noe mer tid på utdanning i 2010 enn i 2000, særlig gjelder det for guttene. Færre barn i denne aldersgruppen leser blad, aviser og bøker, de hører mindre på radio, og de har mindre sosialt samvær. Mer tid brukes derimot ved dataskjermene. Fire av ti barn opplever at de har for mye å gjøre i løpet av dagen. Og de ønsker seg mer tid til å være sammen med venner».

7.2.3 Barns bruk av nærmiljønatur

Mange voksne har et nostalgisk forhold til «barndommens grønne dal» og det er en økende bekymring også i Norge for at barn leker mindre ute i naturen. Skår m.fl. (2014) viser at 70 prosent av de voksne mener at barnet burde vært litt mer ute i naturen og kun 15 prosent er fornøyd med nivået på naturkontakt slik det er i dag. Hvor mye er egentlig barn ute i nærmiljønaturen? Vi vil her presentere også upubliserte funn fra den nasjonale NFR-studien «Barn og natur», som NINA/TNS Gallup gjennomførte blant 3 160 foreldre i 2013.

Skår m.fl. (2014) viser at tross god tilgang til naturområder, er norske barn mye oftere ute i områder med høy opparbeidingsgrad (parker, hager, gatetun, stille veier og lekeplasser), enn i mer naturpregete områder. En femtedel av barna leker i store eller små skogsområder omtrent daglig om sommeren, da er også lek på skolevegen medregnet. **Figur 7.5** viser at 44 prosent av barna oppholder seg i skogsområder ukentlig. Til sammenligning oppholder 51 prosent av barna seg i gatetun eller stille veger omtrent daglig, og 25 prosent ukentlig. Av de ulike uteområdene er hagen mest brukt. Dette viser at opphold i mer tilrettelagte områder nær hjemmet er en mye mer integrert del av barnas hverdagsliv enn det opphold i mer naturpregete områder er (se også **figur 7.6**).

Figur 7.5. Hvor ofte leker eller besøker barn ulike områder i fritiden (Skår m.fl. 2014). * Sjelden er max to ganger i måneden.

Bruken av naturområder om sommeren er mye mindre blant barn i tettbygde strøk i forhold til barn som bor i spredtbygde strøk, mens bruken av mer tilrettelagte/bebygde arealer er størst blant barn i tettbygde strøk. Dette viser at nærhet til ulike områder er et overgripende og viktig premiss for barns bruk av ulike områdetyper. Studien viser ikke tydelige forskjeller mellom kjønn

med hensyn til bruk av ulike områdetyper. Når det analyseres mot to hovedtyper av arealer (tilrettelagte/bebygde og naturområder) viser analysen at gutter bruker de tilrettelagte/bebygde områdene mer enn jenter. Yngre barn bruker naturområder mer enn eldre. Barn med foreldre over 45 år bruker naturområder mer enn barn med yngre foreldre, og barn av foreldre i gruppen 45+ har også økt bruk av tilrettelagte/bebygde arealer vinterstid. Dette slår muligens hull på myten om at eldre foreldre er mer bekymret og aktivitetsdempende i forhold til barna enn de yngre.

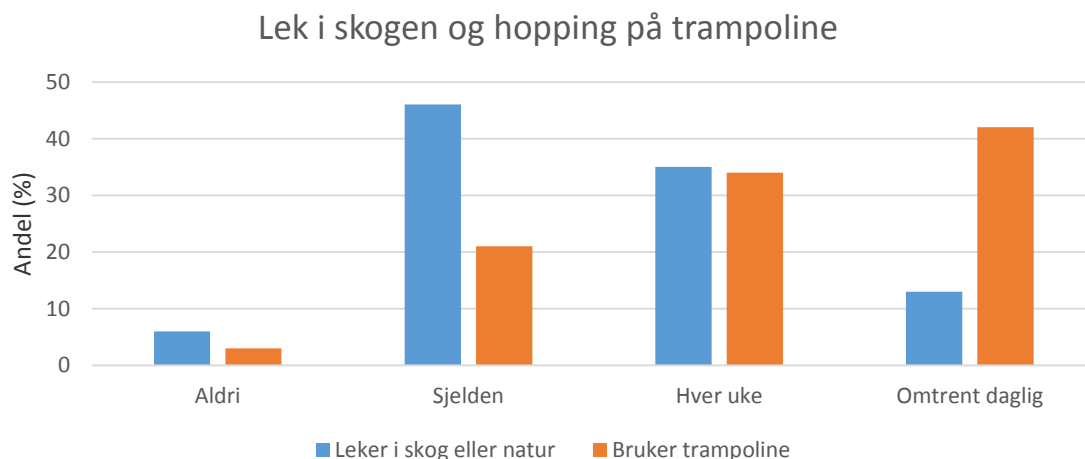
I studien ble foreldrene også spurt om hva barnet gjør ute i nærmiljøet på fritiden, og hvor ofte. **Tabell 7.2** viser at lek og opphold i skogen eller andre naturområder er den aktiviteten barn gjør sjeldnest, bortsett fra å luften hund. Om sommeren er det 53 prosent av barna som aldri eller sjelden (max 2 ganger i måneden) leker i skogen eller andre naturområder, om vinteren er det så mye som 70 prosent som aldri eller sjelden gjør dette på fritiden. Likevel, ser vi på ukentlig aktivitet så skiller ikke lek i skog og natur seg så mye fra andre aktiviteter hva angår hyppighet.

Tabell 7.2. Hva gjør barna ute i nærmiljøet i fritiden. Andel (%) av barns som aldri, sjelden, hver uke eller daglig deltar på ulike aktiviteter. Kilde: Skår m.fl. 2014.

Aktivitet	Sesong	Aldri	Sjelden	Hver uke	Omtrent daglig
Ski, aker eller snøaktiviteter	Vinter	0	29	54	17
Er ute på egenhånd uten at jeg vet helt sikkert hva barnet gjør	Sommer	13	17	35	35
Bruker trampoline	Vinter	16	27	40	17
	Sommer	3	21	34	42
	Vinter	81	16	2	1
Spiller fotball eller andre ballspill	Sommer	4	27	38	31
	Vinter	35	33	26	6
Leker eller oppholder seg i skogen eller andre naturområder.	Sommer	6	47	34	13
	Vinter	15	55	24	6
Sykler, skater o.l.	Sommer	1	8	33	58
	Vinter	53	35	9	3
Bruker lekeplass eller andre områder med lekeapparater	Sommer	4	29	38	29
	Vinter	15	48	25	12
Går tur med hund, egen eller lånt	Sommer	48	31	13	8
	Vinter	54	28	12	6
Leker utendørs (hopper paradis, strikk, treffer venner el.l.)	Sommer	1	7	32	60
	Vinter	6	24	42	28

Å leke i skog og natur er altså noe norske barn gjør av og til på fritiden, mens bruk av trampoline, sykling/skating og lek utendørs er de vanligste sommeraktivitetene (**Figur 7.6**). Sytti prosent går på ski, aker eller driver med andre snøaktiviteter ukentlig eller daglig, mens 30 prosent gjør det sjelden eller aldri.

Foreldreundersøkelsen viser at gutter spiller mer fotball og andre ballspill enn jenter, de leker eller oppholder seg mer i skogen eller andre naturområder og de sykler/skater mer. Dette gjelder hele året. Om sommeren er jentene de mest aktive i bruk av lekeplass, å gå tur med hunden og lek utendørs (hoppe paradis, strikk etc.). Gutter er mer ute enn jenter på egen hånd om vinteren. Undersøkelsen viser altså ikke tydelige forskjeller i aktivitetsmønstrene mellom kjønnene, men at gutter og jenter likevel gjør litt forskjellige ting i nærmiljøet.

Figur 7.6. Omfang av opphold og lek i skogen i forhold til å hoppe på trampoline (Skår m.fl. 2014).

Barn i ulike aldersgrupper gjør som forventet litt ulike ting i nærmiljøet. Et viktig funn er at de yngre leker eller oppholder seg i større grad enn de eldre ute i skogen eller andre naturområder. Det at de yngre er de mest aktive kan tyde på at foreldreaktivitet betyr mye for barns naturkontakt. Det er også interessant at trampolinen benyttes i like stor grad av yngre og eldre barn.

Virker foreldrebakgrunn inn på barns aktivitetsnivå i nærmiljøet? Faktorer som hvorvidt barnet bor i ett eller flere hjem, foreldrenes alder, foreldrenes inntekts- og utdanningsnivå, om de har fulltids- eller deltidsjobber, gir ikke tydelige mønstre i aktivitetsnivå. Studien viser likevel at barnas tilgang til lekeområder henger sammen med foreldrenes inntekt. I familier med mer enn 800 000 kroner bruttoinntekt i husstanden, har barn noe bedre tilgang til tilrettelagte lekeområder i nærmiljøet enn barn med foreldre med lavere inntektsnivå. Undersøkelsen viser også at barn som bor i ett hjem oppholder seg noe mer i natur- og grøntområder enn barn som bor i flere hjem.

Studien viser også signifikante forskjeller mellom barn bosatt i spredtbygd og tettbygd strøk, bortsett fra sykling/skating og lek utendørs. Barn som bor i spredtbygde strøk er i signifikant større grad mer aktive i de andre aktivitetene bortsett fra bruk av lekeplass, der er barn i urbane strøk mest aktive.

7.2.4 I hvilke sammenhenger oppholder barn seg i natur- og grøntområder

I NFR-studien «Barn og natur» ble foreldrene bedt om å ta stilling til hvorvidt barnet oppholder seg mye i natur- og grøntområder i ulike sammenhenger. **Tabell 7.3** viser at opphold i ferier og helger, i hage, park eller lekeplass rett utenfor bostedet og opphold på hytta for de som har tilgang til det, er de sammenhengene som slår sterkest ut. Barn oppholder seg mer ute med voksne til stede enn uten.

Analysen i forhold til kjønnsforskjeller slår kun ut i forhold til voksen tilstedeværelse, der gutter er mer ute enn jenter når de voksne ikke er til stede, mens jenter er mer ute enn gutter med voksne til stede.

I forhold til alder viser studien signifikante forskjeller på alle svaralternativer bortsett fra «Vi har tilgang til hytte...». 10-12 åringer er mer ute når de voksne ikke er til stede og omvendt, 6-9 åringer er mer ute med voksne til stede. Flere 6-9 åringer oppholder seg mye i natur- og grøntområder i ferier og i helgene enn de eldre barna, og de er mer aktive med «leker mye i hage, park eller lekeplass rett utenfor bostedet» ifølge foreldrene. Flere 6-9 åringer oppholder seg mye

i natur- og grøntområder gjennom skole, og også SFO, enn 10-12 åringer. Mens signifikant flere 10-12 åringer oppholder seg mye i natur- og grøntområder gjennom ulike organiserte aktiviteter på fritiden enn 6-9 åringer.

I forhold til foreldrebakgrunn så slår noen faktorer ut på noen svaralternativ. Barn som bor i ett hjem oppholder seg mer i natur- og grøntområder både med og uten voksen tilstedeværelse, enn barn som bor i flere hjem. De er også mer aktive i «Barnet leker mye i hage, park eller lekeplass rett utenfor bostedet» og «Tilgang til hytte» Barn med foreldre over 45 år er i større grad enig i at barnet «Oppholder seg mye i natur- og grøntområder uten voksne til stede» mens barn med foreldre under 45 år er mest enig i at barnet «oppholder seg mye i natur- og grøntområder med voksne til stede». Det siste kan henge sammen med foreldrenes alder ift. barnets alder.

Foreldre med lavere inntekt (<800 000 kr samlet bruttoinntekt) uttrykker i større grad at barnet oppholder seg mye i natur- og grøntområder gjennom skole enn foreldre med høyere inntekt. Barn med foreldre med høyere inntekt- og utdanningsnivå er i signifikant større grad enig i at barnet er mye ute i natur- og grøntområder i ferier og helger, og er også mer enig i at barnet er mye ute i natur- og grøntområder på hytta enn foreldre med lavere inntekt- og utdanningsnivå.

Denne studien har fokusert på barns naturkontakt i fritiden. Hvor mye norske barn oppholder seg ute i natur i skoletiden, finnes så vidt vi vet lite tallfestet kunnskap på (Tordsson & Rognli 2013). Dette er utvilsomt et viktig tema for videre undersøkelser. Det samme gjelder barnehage og SFO. (Lysklett m.fl. 2003) hevder at flere norske barnehager nå har en mer aktiv bruk av uteområder sammenlignet med tidligere. Men denne studien har, i likhet med mange andre, tatt utgangspunkt i naturbarnehager.

Tabell. 7.3. I hvilke sammenhenger oppholder barnet seg i natur- og grøntområder. Foreldrene har svart på en skala fra 1-5 der 1=helt uenig og 5=helt enig, n=1 615-3 130. Kilde: Skår m.fl. 2014.

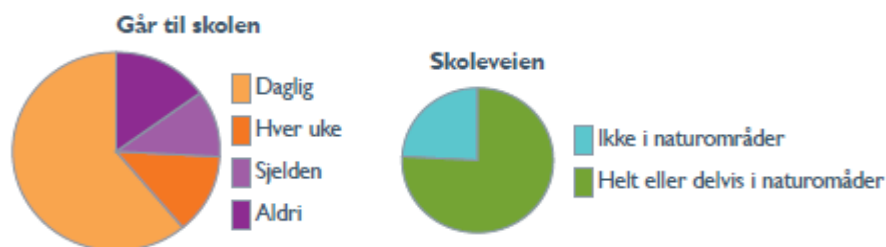
Påstand	1	2	3	4	5	Mean	N
Barnet oppholder seg mye i natur- og grøntområder i fritiden uten voksne til stede	10,8	19,4	29,2	25,1	15,6	3,15	3111
Barnet oppholder seg mye i natur- og grøntområder i fritiden med voksne til stede	1,7	10,0	31,9	34,2	22,1	3,65	3130
Barnet oppholder seg mye i natur- og grøntområder gjennom skole	2,0	11,5	31,6	33,1	21,7	3,61	3104
Barnet oppholder seg mye i natur- og grøntområder gjennom SFO	19,2	12,0	24,2	24,7	19,9	3,14	1615
Barnet oppholder seg mye i natur- og grøntområder gjennom ulike organiserte aktiviteter på fritiden, for eksempel gjennom speideren, 4H, Barnas Turlag eller ski-forening.	33,7	14,5	17,3	17,4	17,2	2,70	1918
Barnet oppholder seg mye i natur- og grøntområder i ferier og i helgene	1,3	4,9	18,3	35,0	40,5	4,08	3095
Barnet leker mye i hage, park eller lekeplass rett utenfor bostedet	2,9	7,4	16,6	30,5	42,6	4,03	3043
Vi har tilgang til hytte og barnet oppholder seg mye i natur- og grøntområder der	14,4	7,4	13,2	19,3	45,8	3,75	2295

7.2.5 Egen transport til ulike gjøremål – potensielle naturmøter

En type naturkontakt som ikke er viet så mye oppmerksomhet tidligere, er skolevei og andre transportetapper. Mer enn 60 prosent av skolebarna går daglig til skolen, ifølge foreldreundersøkelsen (Skår m.fl. 2014). For tre av fire ligger skoleveien helt eller delvis i naturomgivelser. Omlag 20 prosent av barna sykler eller går aldri eller sjeldnere enn hver måned til skole. For fritidsaktiviteter er det tilsvarende tallet 40 prosent. Transportetapper, enten til fots eller på sykkel, utgjør dermed en betydelig del av barnas naturkontakt i hverdagen. De viktigste forklaringene på hvorfor barna ikke går eller sykler er at veien er for lang, og at trafikksituasjonen er for dårlig. Foreldrene anser tidsklemma og mangel på noen å gå sammen med som mindre viktig. Studien viser at flere gutter enn jenter går eller sykler til organiserte fritidsaktiviteter og til andre gjøremål, ellers er det ikke signifikante forskjeller mellom kjønn. Bortsett fra barnehage er det flere 10-12 åringer som går eller sykler selv til alle gjøremål enn 6-9 åringer.

I analyser mot foreldrebakgrunn er det flere faktorer som slår ut. Foreldres alder slår for eksempel ut på alle svaralternativer bortsett fra transport til barnehage. Foreldre over 45 år har barn som går og sykler oftest. Det samme gjelder foreldres inntekt, der foreldre med høyere gjennomsnittsinntekt (>800 000 kr samlet bruttoinntekt) har barn som går og sykler oftest. Dette gjelder også utdanningsnivå. Når begge foreldre jobber fulltid, går eller sykler barna oftere enn når en eller begge jobber deltid (bortsett fra transport til barnehage). Barn som bor i tettbygde strøk er mest aktive på alle svarkategorier

Økt bruk av nærmiljøet og naturområder gjennom egentransport til skole, aktiviteter og ulike gjøremål kan ha et stort potensial for å øke omfanget av barnas naturerfaringer og naturkontakt. I tillegg vil økt egentransport ha en stor helsemessig gevinst. Det forutsetter at transportetappene er trygge, og at voksne legger til rette for og stimulerer til barnas egentransport. Barn i spredtbygde strøk går og sykler mindre til alle aktiviteter enn barn i tettbygde strøk. For denne gruppen kan trafikktryggende tiltak, avkortning av busstransport, bedre trafikkopplæring mm. være tiltak for å øke barnas egentransport. For barn som bor i tettbygde strøk med kortere transportvei, bør fokus på trygge transportetapper ivaretas i takt med økende urbanisering og fortetting (Skår m.fl. 2014).

Figur 7.7. Hvor ofte går barn til skolen, og ligger skoleveien i naturområder? (Skår m.fl. 2014).

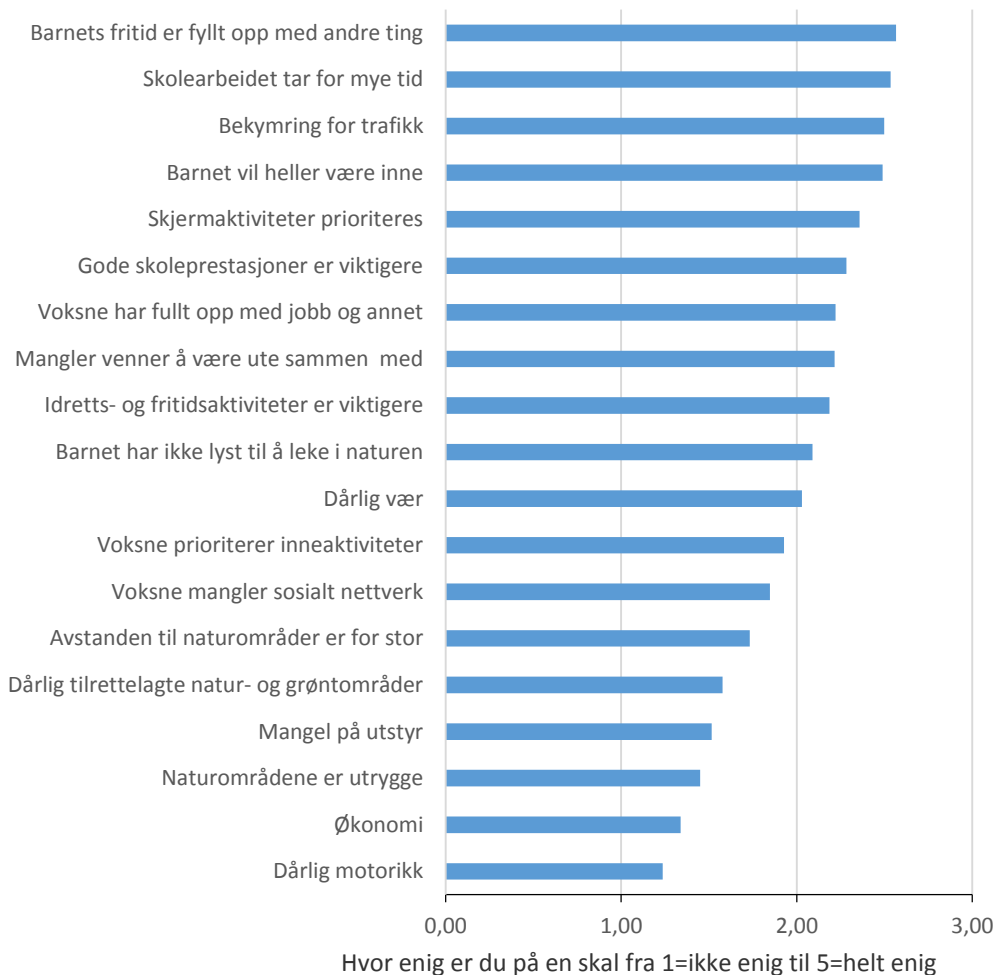
7.2.6 Foreldres opplevelse av barrierer for at barn bruker natur

I undersøkelsen har vi også spurt spesifikt om hvilke hindre foreldre synes er viktige og mindre viktige for barnets bruk av natur- og grøntområder. Ifølge foreldrene er de viktigste hindrene knyttet til tidsklemme på grunn av mye fritidsaktiviteter og skolearbeid, og at man prioriterer å gjøre andre ting. Bekymring for trafikk er det tredje viktigste hindret, ifølge foreldrene (Figur 7.8).

Undersøkelsen viser altså at trafikksituasjonen utgjør et viktig hinder for barnas bruk av nærmiljøet. Når vi analyserer bruk av arealer og deltakelse i ulike aktiviteter er det gjennomgående et høyere aktivitetsnivå blant de barna som har foreldre som vurderer trafikksituasjonen som god, i forhold til de som vurderer den som dårlig. Foreldre som vurderer trafikksituasjonen som ganske god eller svært god, har barn som bruker både naturområdene og nærmiljøet generelt mer. Denne gruppen har også barn som deltar mer i alle aktiviteter enn de som vurderer trafikksituasjonen som dårlig. De har også barn som går og sykler mer til ulike gjøremål. Unntaket er bruk

av parker og lekeplasser, noe som viser at tilgang til trygge og tilrettelagte lekeområder er desto viktigere når trafikksituasjonen er usikker.

Opplevde hinder for å besøke natur- og grøntområder

Figur 7.8. Opplevde hindre for å besøke natur- og grøntområder (Skår m.fl. 2014).

Et mer indirekte hinder for at barn skal bruke nærmiljøet og nærmiljønaturen, er normer for hvorvidt barna kan oppholde seg utendørs på egenhånd. I tillegg til at voksnes bekymring for trafikk, «mørkemenn», bekymring for skader, behov for kontroll mm. kan innvirke på hvor mye og hvordan barn er aktive ute, påvirker det sannsynligvis også barnas motivasjon for å være ute. Foreldreundersøkelsen viser at 6-9 åringer er mer ute med voksne til stede, enn uten voksne til stede, og at 10-12 åringer er mest ute på egenhånd. I dag er dette naturlig, men går vi noen få tiår tilbake var det ikke slik (Lidén 1999). Da var nabolaget utgangspunktet for lek og samvær, og de større barna ble bedt om å passe på de yngre. I **figur 7.8** ser vi at foreldrene vurderer «naturområdene er utrygge» som et lite viktig hinder. Likevel, i intervjuer med foreldre og barn i de kvalitative delene av studien hører vi for eksempel at mange barn er lite eller aldri ute i mørket hvis ikke det er voksne med.

Foreldresurveyen viser at 35 prosent av barna er ute på egenhånd ukentlig om sommeren uten at den voksne vet hva barnet gjør, det samme gjelder å være ute på egenhånd daglig (**Tabell 7.1**). Det vil si at 30 prosent av barna er ute på egenhånd max 2 ganger pr måned om sommeren.

Om vinteren er 35 prosent av barna ute på egenhånd ukentlig uten at den voksne vet hva barnet gjør, mens 17 prosent er det daglig. Det vil si at 43 prosent av barna er ute på egenhånd max 2 ganger i måneden, ifølge foreldrene.

Jenter og gutter er like mye ute på egenhånd om sommeren, mens flere gutter enn jenter er det på vinteren. Barn med foreldre over 45 år er mer ute på egenhånd, og foreldre som vurderer trafikksituasjonen som god har barn som oppholder seg mer utendørs på egenhånd. Barn i spredtbygde strøk er mer ute på egenhånd enn barn i tettbygde strøk, og barn som jevnlig er aktive i organiserte fritidsaktiviteter utendørs er også mest ute på egenhånd. De som ikke deltar i organiserte fritidsaktiviteter er de som er minst ute på egenhånd.

7.2.7 Egenstyrt lek i natur – et glemt gode blant mange gjøremål?

Flere etterspør den egenstyrte leiken ute i natur og gjør rede for kvaliteter ved den (Fasting 2013). Ifølge Tordsson (2002) står naturen i en særstilling fordi den i liten grad er formet etter menneskelige hensikter. Den rommer ikke instruksjoner for handling, men gir et mangfold av muligheter. På den måten tas naturen i bruk av barn ut fra barnets ståsted, personlighet og erfaringer, og barn «gjør naturen til sin egen» (Chawla 1991).

Vår erfaring fra kvalitative deler av «Barn og natur» studien er at absolutt alle barn kan ha glede av å være ute i natur, om bare aktiviteten tilpasses barnet. Dette er et noe annet utgangspunkt enn å tenke at grunnleggende kvalifikasjoner i utøvelse av friluftsliv er nødvendig for at barn skal ha glede seg i natur, og for at naturkontakt skal bidra til økt livskvalitet. Det er ikke dermed sagt at mestring, læring og kvalifikasjoner ikke bidrar til naturglede for barn. Men mye tyder på at voksne i dag overfører sin gjøremålsorientering til barn, og at dette også i mange sammenhenger gjelder naturkontakt og friluftsliv. Da blir det «å bare være» ute, i beste hensikt erstattet med en idé om at barn må underholdes, aktiviseres, mestre eller lære noe. I de kvalitative case-studiene uttrykker barna ofte at «Jeg liker å leke med andre barn ute i naturen» når vi spør hva de synes om å være ute. Flere barn uttrykker også at de liker å være ute uten at de voksne skal bestemme så mye over hva de skal gjøre. Et feltarbeid i Barnas Turlag oppsummerer med at foreldrenes tilstedeværelse kan virke hemmende på det sosiale samspillet mellom barn, og at dette samspillet gjennom lek, på lekens egne premisser, er viktig for en tettere naturkontakt (Skår og Gundersen under utarb.). Når voksne inntar en mer tilbaketrukket rolle, oppstår lek og samspill mellom barn lettere. Da tas også naturen rundt i bruk på en mer aktiv måte. Nok tid på ett sted for å bli kjent med hverandre og stedet, er viktige faktorer for at barn skal ta naturen i bruk på egne premisser. Omvendt, når voksne legger til rette for mange aktiviteter, på forskjellige steder og med mange til stede, fungerer naturen mer som en ramme rundt aktivitetene, og den kroppslige og sanselige naturkontakten uteblir.

Gjennom bevisste voksne, både foreldre, pedagoger og andre, er det fullt mulig å la barn oppleve natur i skjæringspunktet mellom naturen selv og egne premisser. «Barn og Natur» studien viser at voksne med fordel kan trekke seg litt tilbake og motivere til at barn selv tar naturen i bruk, på sin måte og i ulike sammenhenger. Da må nærområdene være attraktive, trygge og tilgjengelige. Når barn blir spurt om hvordan de vil at utemiljøet deres helst skal være, svarer de ofte at de vil ha gode lekeplasser med gode muligheter for utfoldelse (Sandseter 2000). De vil gjerne ha grønt gress, trær, busker, kontakt med dyr og avstand fra trafikk (Nilsen 1999). Men tross god tilgjengelighet, har vi gjennom foreldresurveyen altså sett at det ikke nødvendigvis betyr at naturen tas i bruk. Mjaavatn (1999) viser at mange av barna i sin studie klaget over mangel på egnede arenaer for lek. De ønsket seg åpne plasser for ballaktivitet, og friarealer hvor de kunne klatre, bygge hytte, ake og drive skilek.

Mange foreldre i studien «Barn og natur» uttrykker at de gjerne skulle vært mer ute sammen med barna, og også gjerne sett barna oftere i egenstyrt lek utendørs. Egen og barnas tidsklemme er en viktig hindring, i tillegg til at mange foreldre opplever dårlig motivasjon i forhold til å være ute. Det er velkjent at dataskjerm og TV er harde konkurrenter. Likevel, flere foreldre som in-

tervjes i Barnas Turlag sine arrangementer uttrykker at de er overrasket over å se hvor «selvgående» barna sine er hvis de får tid på egenhånd under arrangementene. Mange typer lek oppstår, og gjerne mellom voksenstyrte aktiviteter. Da tas naturen på stedet i bruk på mange måter.

Tidsklemma er som sagt det viktigste hindret for at barn skal oppsøke naturområder i nærmiljøet, i tillegg til bekymring for trafikk ifølge Skår m.fl. (2014). På den annen side viser den samme undersøkelsen at barn som jevnlig deltar i utendørs organiserte fritidsaktiviteter er de som også bruker nærmiljøet mest, mens de som ikke er med i organiserte fritidsaktiviteter er de som bruker nærmiljøet minst. Dette tyder på at aktivitet avler aktivitet og omvendt, og at de som er vant med å være mye utendørs i organiserte sammenhenger er mer motivert for å være utendørs på egenhånd.

Tidsbruksundersøkelsene viser at barn ønsker seg mer fritid, og de ønsker å være mer sammen med venner (Vaage 2012). Når barn som føler de har liten tid blir spurt om hva de heller ville brukt tida på i tidsbruksundersøkelsen, er mer tid med venner spesielt viktig for jenter, mens mer tid på fysisk aktivitet og andre fritidsaktiviteter er viktig særlig for de yngste guttene. Mer tid med familien er mindre viktig for begge kjønn, og minst viktig for 13-15 åringene. Nesten ingen ønsket å bruke mer tid til husarbeid, hagearbeid, hus og hytte (Vaage 2012). Det å være mer ute i natur var som vi forstår ingen svarkategori i tidsbruksundersøkelsen, men vi ser det som et interessant felt for videre undersøkelser.

7.2.8 Hva bruker barn tida på?

Tidsbruksundersøkelsen fra 2010 viser at 40 prosent av barna drev med idrett eller friluftsliv per døgn i 2010 (Vaage 2012). Idrett er den aktiviteten som størst andel deltok i, og dette gjelder uansett kjønn og ulike aldersgrupper (**Tabell 7.4**). Andelen sank likevel med alder, og guttene var mer aktive enn jentene. Mest aktive var gutter i alderen 9-12 år, med 82 prosent. De minst aktive finner vi blant jenter i alderen 13-15 år, med 64 prosent. En tredel av 9-12-åringene deltok i kulturaktiviteter som korps, kor, teater, dans og lignende i 2010. Blant 13-15-åringene var tallet litt lavere. Jenter var mer aktive enn gutter. Deltakelse i Speideren eller 4H har en lavere andel enn de to forgående aktivitetene. Denne typen aktiviteter synker også med alderen. Blant de yngste er det guttene som er mest aktive. I gruppen 13-15 år er det en nokså jevn fordeling mellom gutter og jenter.

Tabell 7.4. Andel som driver med ulike aktiviteter på fritiden. Kilde: SSB Tidsbruksundersøkelsen 2010.

	9-12 år			13-15 år		
	Alle	Gutter	Jenter	Alle	Gutter	Jenter
Idrett	77	82	72	67	70	64
Speideren eller 4H	11	14	8	7	7	7
Korps, kor, teater, dans eller lignende	30	22	38	27	14	41
Aktiviteter knyttet til fritids- eller ungdomsklubb	.	.	.	33	30	36
Andre fritidsaktiviteter eller hobbyer	47	52	42	39	44	34

Omtrent halvparten av dem som drev med idrett/friluftsliv per døgn, brukte tid på konkurranseidrett eller trening. På dette feltet var guttene mer aktive enn jentene. De som brukte tid på denne formen for fritidsaktiviteter, brukte en god del av fritiden sin til dette. I aldersgruppen 9-12 år var tiden 1 time og 38 minutter, blant 13-15-åringene var tiden 1 time og 50 minutter.

Andelen som brukte tid pr døgn på underholdnings- og kulturtilbud i 2010, var i underkant av 10 prosent i begge aldersgruppene. Det var ikke store forskjeller mellom kjønnene. Mens 5 prosent av 9-12-åringene var aktive innenfor sang eller musikk per døgn i 2010, var andelen 10 prosent blant 13-15-åringene. Det var ikke noen helt klare forskjeller mellom jentene og guttene i noen av aldersgruppene (Vaage 2012).

Vår survey blant foreldre i studien «Barn og natur» viser at ca. 80 prosent av barna deltar i organiserte fritidsaktiviteter. Surveyen skiller mellom utendørs og innendørs organiserte fritidsaktiviteter. Surveyen viser at flere gutter enn jenter deltar i utendørs organiserte fritidsaktiviteter, mens det er omvendt i innendørs organiserte fritidsaktiviteter. Det er ingen aldersforskjeller i deltakelse innendørs, mens flere av de eldre barna (10-12 år) deltar utendørs. Barn i tettbygde strøk deltar oftest i innendørs aktiviteter, mens barn i spredtbygde strøk deltar oftest i utendørs aktiviteter. I forhold til foreldrebakgrunn er barn med foreldre med høyere inntekts og utdanningsnivå mest aktive både innendørs og utendørs, og dette gjelder også barn med foreldre der begge jobber fulltid og der barnet bor i ett hjem.

I tillegg til en organisert fritid er norske barn svært aktive brukere av dataspill. I 2010 var andelen per døgn 40 prosent blant 9-12-åringer og 33 prosent blant 13-15-åringer. Dette var omtrent samme andeler som i 2000 (Vaage 2012).

Tabell 7.5 viser at det blant 9-12-åringene heller ikke var så stor endring i tiden brukt til dataspill fra 2000 til 2010 (37 minutter mot 42 minutter). Derimot doblet nesten tiden til dataspill seg for 13-15-åringer i denne perioden, slik at gjennomsnittstiden for denne aldersgruppen i 2010 var mer enn 1 time per døgn. Det er blant guttene vi finner den største økningen. For de 53 prosentene av gutter som spilte dataspill en gjennomsnittsdag, var gjennomsnittstiden som ble brukt på dette, hele 3 timer og 23 minutter. Jentenes tid til dataspill har derimot vært nokså beskjeden både i 2000 og 2010. Også tiden som brukes på annen Internett-/databruk, har økt fra 2000 til 2010, særlig blant 13-15-åringene – og spesielt blant jentene. Jenter brukte i gjennomsnitt over en time på dette per døgn i 2010.

Tabell. 7.5. Tid brukt til dataspill og annen Internett-/databruk, alle og etter alder og kjønn i 2000 og 2010. Timer og minutter. Kilde: SSB Tidsbruksundersøkelsen 2010.

	9-12 år			13-15 år		
	Alle	Gutter	Jenter	Alle	Gutter	Jenter
2000						
Dataspill	0,37	0,53	0,19	0,33	0,53	0,11
Annen Internett-/databruk	0,05	0,06	0,04	0,15	0,18	0,10
2010						
Dataspill	0,42	1,00	0,25	1,02	1,47	0,10
Annen Internett-/databruk	0,24	0,19	0,29	0,58	0,49	1,07

Disse dataene kan ses i sammenheng med funnene fra foreldreundersøkelsen, som viser at de som ikke er med i organiserte fritidsaktiviteter også er de som bruker nærmiljøet minst (Skår m.fl. 2014). Muligens tyder dataene samlet sett på at de som er lite aktive utendørs, både gjennom organiserte utendørs aktiviteter og på egenhånd, heller bruker mye tid på skjerm. Samtidig uttrykker foreldre (Skår m.fl. 2014) og barn (Vaage 2012) at tidsklemme gjør at barn får lite fritid, og ønsker seg mer tid til venner. Gitt en målsetting om at barn bør være mer i natur, bør det kanskje arbeides med å gjøre barn mindre aktive, både i organiserte fritidsaktiviteter og i forhold til skjermbruk.

Dette uttrykkes også i andre sammenhenger, ikke minst i forhold til en bekymring for at barn er i ferd med å bli mindre fysisk aktive. Mer og mer organisert og systematisk trening preger barnekulturen i dag, hevder Duesund (1997), og barnas fritid går med til mye annet enn det å være

fysisk aktiv og bevege seg. Barn trenger tid og anledning til å utfolde seg fysisk (Sandseter (Sandseter 2000)). Å mestre egen kropp gir økt velvære og økt selvtillit og i barneårene skjer mye læring gjennom aktiv bruk av kroppen. Den største trusselen mot barns fysiske helse i dag er den manglende tilretteleggingen for slike aktiviteter i barnehager, skoler og nærmiljø ifølge Meirik (1997). Sandseter (2000) oppsummerer MMIs data om småbarns (3-7 år) deltakelse og involvering i idrett og egenorganisert fysisk aktivitet, med tall fra 1997 og 1998. I Småbarnsundersøkelsen svarte 65 prosent at de drev med aktivitet gjennom spesialidrett/barneidrett. Midjo and Wigen (1997) fant at hele 70 prosent av 7-9 åringene drev organisert aktivitet 1-3 ganger i uken. Sandseter (2000) peker på organisert fritid, institusjonalisering (mangel på lekekamerater på dagtid fordi mange barn er i barnehage) og skjermbruk som viktige hindrende faktorer for mer fri fysisk utfoldelse utendørs blant småbarn, noe som er ønsket blant 45 prosent av foreldrene. I en studie utført av Nilsen (1999) svarte 38 prosent av foreldrene til barn i fra 1.-7. klasse at organiserte idrettsaktiviteter gjorde barna for slitne til at de orket å drive andre og frie fysiske aktiviteter ellers i fritiden. Voksne kan ved å utarbeide idrettstilbud til stadig yngre barn, skape en konkurrent til barnas egenorganiserte aktivitet, hevder Ingebrigtsen (1998). Andre mener at slike tilbud kan stå som en motvekt til en passiv innetilværelse med TV og data, og samtidig gi gode sosiale utfordringer som trengs for å utvikle seg til et sosialt individ (Lidén 1999). Det er nok mye rett i begge deler, oppsummerer Sandseter (2000).

Av den egenorganiserte fysiske aktiviteten er det utelek sommer og vinter som er mest utbredt blant småbarn, mens fotturer og skiturer i skog og mark er de vanligste aktivitetene i naturomgivelser. Rundt halvparten av barna er fysisk aktive gjennom barnehagen. Fysisk aktivitet gjennom organisert idrett hadde en formidabel stigning fra 1997 til 1998, ifølge Sandseter (2000).

Tordsson and Rognli (2013) har gått igjennom en rekke undersøkelser som berører barns bruk av natur og fysisk aktivitetsnivå. De oppsummerer slik: «Disse studiene gir oss et sprikende bilde av barns aktivitetsnivå. Helsedirektoratet (2012) tenner varsellampene og betegner flere funn som urovekkende. På den annen side hevder Folkehelseinstituttet (2011) at 7-åringer tilbringer så mye tid utendørs etter skoletid, at en kan undre over hvordan barna også har tid til å delta i organiserte aktiviteter og bruke tid på skjermaktiviteter, som andre undersøkelser hevder at de bruker sin tid på».

8 Friluftsliv og arealforvaltning

Odd Inge Vistad, Margrete Skår og Vegard Gundersen

Kommunen er det viktigste forvaltningsnivået når det gjelder å sette overordnede føringer og nasjonale mål ut i livet. Kommunen er også den viktigste myndigheten når det gjelder arealplanlegging, og dessuten: det er jo der folk bor. I dette kapittelet vil vi se nærmere på friluftslivets plass i arealplanleggingen, med fokus på kommunal planlegging- og forvaltning.

8.1 Friluftslivets uklare posisjon i kommunal forvaltning

Som vi tidligere har sett er det nå fokus på nærmiljø og hverdagsfriluftsliv i nasjonal friluftslivspolitik (Miljøverndepartementet 2013). Men opplever folk i kommunene at det blir satsa på friluftsliv i nærmiljøet deres? Hvorvidt dette skjer er i stor grad et kommunalt anliggende, og som kommunene løser på ulike måter. I tillegg er nærfriluftslivets vilkår i stor grad avhengig av ildsjeler og frivilliges innsats.

I et kritisk blikk på norsk friluftslivsforvaltning hevder Meland (2006) at det er en tydelig avstand mellom idealer, målsettinger og strategier på nasjonalt nivå og virkeligheten ute i den lokale forvaltningen, og at felles for begge forvaltningsnivåene er en uoversiktlig friluftslivsforvaltning med uklare og varierende ansvarsforhold. En case-studie fra Kristiansand og Bodø om lokal forvaltning av urbane friluftsområder underbygger beskrivelsen av den lokale friluftslivsforvaltningen som uklar. Ofte handler det ikke om hvem som *har* ansvar, men hvem som *tar* ansvar (Skår & Krogh 2009). Dette er også noe vi erfarer fra andre studier som angår temaet friluftsliv og kommunal forvaltning, bl.a. i den nevnte pågående folkehelsestudien NÆRTUR der vi for tiden nær-studerer tre kommuner og deres arbeid med å stimulere fysisk aktivitet og særlig gåing i nærmiljøene. Uten at vi kjenner til studier som tar for seg friluftslivets posisjon på regionalt forvaltningsnivå (fylkeskommune og fylkesmannsembetet), tilsier erfaringene fra bl.a. studien i Kristiansand og Bodø at friluftslivet også her har en uklar og varierende posisjon, og hvor det er et potensial i å kople friluftslivsarbeidet på regionalt nivå med det kommunale planarbeidet i større grad.

Fra 1980-tallet har viktige oppgaver på miljøområdet, deriblant friluftsliv, blitt overført fra statlig eller fylkeskommunal forvaltning til kommunene. MIK-reformen fra 1986-1992, frafall om krav om egen fylkesfriluftsnemd i 1993 og stimulering til interkommunale friluftsråd er eksempler på delegering av myndighet som angår friluftslivet (Skår m.fl. 2009). I tillegg til motivering for friluftsliv er sikring av areal blitt et viktig kommunalt ansvar. Dette framkom også i forrige stortingsmelding om friluftsliv:

For å ta vare på høvet til friluftsliv i byar og tettstader er det naudsynt å gå vidare med kartleggingsmetoden «Grøn plakat» utvikla i miljøbyprosjektet, jf. kapittel 7.2. I den samanheng må ein gjennom offentleg kjøp eller servituttavtale sikre areal som kan nyttast når kartlegginga syner at det er behov for det, t.d. til delar av samanhengande turvegdrag, til viktige nærområde o.l. Dette er vesentleg for å unngå endå meir fragmentering og reduksjon i omfang og kvalitet av grøntstrukturen og for å sikre samanheng mellom grøntstrukturen og omkringliggjande markaområde og kulturlandskap. Kommunane må ta hovudansvaret for å sikre areal i grøntstrukturen. Staten kan likevel medverke i prosjekt som set fokus på nasjonale mål.

Ifølge Brox (2001) hviler friluftslivet i stor grad på allemannsretten, og vil derfor ofte ha en svak rettslig stilling i forbindelse med utbyggingssaker. Nettsida www.miljokommune.no som er miljøforvaltningas veiledning til kommunene («Veiviser i kommunal planlegging og miljøforvaltning»), underbygger også dette: En omtaler de mange mulighetene for å legge til rette for friluftsliv gjennom f.eks. planlegging, men friluftslivet er først og fremst en sektorinteresse som ivaretas gjennom Friluftsloven. Dessuten er det mulighet for å søke om statlig sikring av friluftslivsområder av stor betydning. I lys av dette kan et viktig spørsmål være hvem som egentlig ivaretar friluftslivsinteressene lokalt, for at nasjonale målsettinger om nærfriluftslivet skal virkeliggjøres?

Skår m.fl. (2009) peker på at arbeidet med friluftsliv ofte er spredt på ulike ansvarsområder i det kommunale byråkratiet og risikerer å være et haleheng på andre og viktige forvaltningsområder. Erfaringer fra studien i Bodø og Kristiansand nevnt over viser at det ofte er tilfellet også i de frivillige, lokale organisasjonene. Når idrettslag, kulturminneforeninger, historielag, naturvernforeninger, jakt- og fiskeforeninger og hytteforeninger arbeider for sine interesser, kan dette bidra til styrking av friluftslivsinteressene. Men av og til er en faktisk på kollisjonskurs. Heller ikke er det selvsagt at lokale organisasjoner prioriterer å levere høringsuttalelser i plan- og utbyggingssaker selv om viktige områder for friluftsliv berøres. Dette er et spørsmål om prioritering, kompetanse, engasjement og ressurser. Et lite lokallag som egentlig ønsker å satse på praktisk friluftslivsarbeid, som å arrangere turer eller bygge gapahuker, ser kanskje ikke den store nytten av tidkrevende høringsrunder og lobbyvirksomhet. Resultatet kan bli sporadisk deltakelse og dermed svak innflytelse i kommunal planlegging og forvaltning.

Den praktiske innsatsen som frivillige gjør for friluftslivet er mange steder svært betydningsfull, også dette belyst i det pågående NÆRTUR-prosjektet. Men over tid har frivillig innsats også en ustabil karakter, fordi den nødvendigvis er avhengig av ressurspersoner og personlig engasjement. Uavklarte ansvarsforhold mellom frivillighet og det offentlige gjør at mange gode prosjekter, som å rydde nye stier, kanskje ikke får tilstrekkelig varig karakter gjennom vedlikehold og skjøtsel over tid. I den nye satsingen på folkehelse, inkludert fysisk aktivitet, er det en veldig nær lenke til arbeidet med friluftsliv, ikke minst gjennom den stadig økte oppmerksomheten mot (stimulering og tilrettelegging for) friluftsliv i nærmiljøet som et nøkkelområde for å få folk til å bli mer fysisk aktive (Breivik & Rafoss 2012; Helsedirektoratet 2014). Her ligger det en stor mulighet for å aktivere friluftslivet som både folkehelsestema, trivselstema og ikke minst arealbruksinteresse i kommunene.

Når det gjelder nettopp posisjonen til friluftslivet som arealbruksinteresse i kommunal planlegging, er det relevant å vise til doktorgradsarbeidet til Forsberg (2012) fra Sverige. Hun har bl.a. kombinert en næranalyse av utvalgte kommuner og spørreundersøkelser til alle svenske kommuner. Både allmennheten og statlige myndigheter har store forventninger om at kommunene skal gi gode muligheter for sine innbyggere til å drive friluftsliv – særlig i nærmiljøet. Den lokale retorikken og ambisjonen er også ofte at kommunene tillegger friluftslivet stor vekt og bruker det aktivt i markedsføringen av kommunen som godt bosted med gode muligheter for trivsel og god helse gjennom natur og friluftsliv. Dette er også synlig i overordna plandokument, men i den juridisk bindende planleggingen er det oftest utbyggingssinteressene som vinner. Kommunene grunngir gjerne dette med at «det finns så mye natur» og at friluftslivet kan utøves andre steder. Forsberg tilskriver allemannsretten mye av ansvaret for slike resonnement. Dette kan kalles «allemannsrettens bakside». Hun konkluderer bl.a. med at friluftslivet er avhengig av sterke «företrädare» for å få gjennomslag i kommunal planlegging, og som vist ovenfor: dette er også den norske situasjonen.

En viktig aktør i det kommunale friluftslivsarbeidet er de interkommunale friluftsrådene. Disse har ingen formell posisjon i forhold til lovverket, men er blitt en sentral aktør i den praktiske forvaltningen, spesielt av sikrede friluftsområder. Noen friluftsråd prioriterer et tett samarbeid med kommune og kommunal planlegging, mens andre friluftsråd holder seg til praktisk arbeid og tilrettelegging for friluftsliv. Mange steder er kommunens administrasjon og politikere representert. Dette muliggjør et tett samarbeid, og kan dermed gi friluftsrådet mulighet for å påvirke

kommunenes friluftslivsarbeid og visa versa. Skår m.fl. (2009) reiser spørsmålet om friluftsrådene kanskje er for lite selvstendige med hensyn til å gi faglige innspill til kommunens arealplanlegging og forvaltning, særlig av kritisk karakter.

Ut fra en karakteristikk av friluftslivets posisjon som uklar på kommunalt nivå, bør det være relevant å reise spørsmål om en i videre målsettinger knyttet til planlegging og forvaltning av friluftsliv ikke bare skal ta mål av seg om å øke samarbeidet og samordningen mellom mange ulike aktører, men i større grad peke ut hvor ansvaret for friluftslivsfeltet i det offentlige rom bør ligge? En slik orientering trenger ikke stå i motsetning til det viktige frivillige arbeidet som gjøres på friluftslivsfeltet. Avgrensing av ansvar for friluftsliv må selvfølgelig ses i sammenheng med økonomiske og faglige ressurser. Samtidig som kommunene har fått økt ansvar for friluftslivsforvaltning, har man gått fra en situasjon der de fleste kommunene hadde miljøfaglig kompetanse i administrasjonen til en situasjon der svært mange kommuner har lite kapasitet og kompetanse til å følge opp temaer som naturforvaltning, friluftsliv og motorferdsel i utmark (Andersen m.fl. 2013).

8.2 Forvaltningsmodeller for håndtering av friluftslivets arealbruk

8.2.1 Differensiert og sonebasert arealforvaltning

Helt siden Shafer (1969) skrev artikkelen «The average camper who doesn't exist» har man vært klar over hvor forskjellige friluftsbrukerne er på en rekke faktorer som er målt i friluftslivsforskningen, for eksempel med hensyn på motivasjon, preferanser, aktiviteter og holdninger. Det er et spekter av ulike brukere av natur som varierer med mange miljømessige, sosiale, kulturelle og forvaltningsmessige faktorer. En vanlig gradient er forholdet til urørthet og tilrettelegging: der noen brukere ønsker sterk tilrettelegging og lett tilgang til informasjon og infrastruktur, vil det være andre som ikke ønsker tilrettelegging i det hele tatt. Det finnes en rekke forvaltningsmodeller og sonebaserte modeller med formål om å skape et godt tilbud for rekreasjon i naturområder, og der man verken ønsker å ødelegge naturgrunnlaget eller naturopplevelsen (Gundersen m.fl. 2011). Modeller for differensiert forvaltning søker å finne gode forvaltningsløsninger for brukere og natur, og bygger ofte på kunnskap om følgende tre dimensjoner:

- Den fysiske dimensjonen; dvs. selve naturgrunnlaget, samt alle menneskeskapte fysiske endringer som følge av ressursutnyttelse, bruk og tilrettelegging.
- Den sosiale dimensjon; dvs. brukerne av området, hvilke aktiviteter de utøver, og hvordan de påvirker hverandre gjennom type aktivitet og antall besøkende.
- Den forvaltningsmessige dimensjon; dvs. de adferdsregulerende tiltak som gjøres via juridiske og informative virkemidler, eller via fysisk tilrettelegging og manipulering av det fysiske miljøet.

All forvaltning skal være kunnskapsbasert. Med dokumentasjon av endringer i friluftslivet mot større mangfold, økende spesialisering og aktiviteter som krever større grad av tilrettelegging, med fokus på by- og tettstednære områder, og med nye brukergrupper som for eksempel snøskuter, vil en sonebasert og differensiert forvaltning kunne balansere folks opplevelsesverdier og naturverdier på en bedre måte.

Vi gir her et eksempel på en sonebasert modell fra Osloområdet. I «lov om naturområder i Oslo og nærliggende kommuner» (markaloven) § 11 «Særskilt vern av friluftslivsområder» åpnes det opp for å verne skog for friluftsliv, og det er med utgangspunkt i lovforarbeidene, Ot.prp. nr. 23 (2008-2009), utarbeidet metodikk for å registrere og prioritere mellom områdene (Gundersen m.fl. 2011). Loven tar utgangspunkt i befolkningens bruk og opplevelse av skog, og i lovforarbeidene er det presisert hvilken type bruk og naturopplevelse verneområdene skal ha. Områdene skal blant annet ha et «urørt og naturlig preg», ha et særpreg og være «spennende og trolsk» og områdene skal ha stor grad av «stillhet og fravær av støy». Vern av denne type arealer i Osloområdet henvender seg til en helt spesiell type av brukere som ønsker å være i urørte omgivelser, der man kan finne stillhet og ro, og ha følelsen av å være «langt vekke» og oppleve faktorer som tidløshet, mystikk og det å være alene. Vanligvis er dette områder som er vernet etter natur-

mangfoldloven, og som ofte er beliggende langt fra der folk bor og i vanskelig tilgjengelige områder. Ved å opprette denne type skog nær byen der folk bor og med lett tilgang, får langt flere muligheten til å oppsøke områdene og også nye brukergrupper som for eksempel barn og ungdom kan benytte seg av tilbudet. I Osloområdet vil det være et spekter av andre tilbud til brukerne som varierer langs en tilretteleggingsgradienten. Et eksempel i motsatt ende av gradienten vil være servicepregete områder med p-plasser, kafeer, aktivitetstilbud og sportsanlegg. «*Særskilt vern av friluftslivsområder*» er et eksempel på differensiert forvaltning av arealer viktig for friluftsliv og der forvaltning av arealene henvender seg til en bestemt brukergruppe.

8.2.2 Målstyrte og adaptive forvaltningsmodeller

Det er også utviklet en rekke forvaltningsmodeller for målstyrte eller adaptive prosesser (Gundersen m.fl. 2011), og det er flere slike prosesser på gang i verneområder (se f. eks. Kaltenborn 2012) og i villreinområder (se f. eks. Strand m.fl. 2013). I en adaptiv prosess tar man utgangspunkt i et problem man skal løse. Enkelt sagt handler dette om å prøve ut ulike forvaltningsløsninger i samhandling med involverte aktører, og følge videre utvikling for å sjekke om målene nås. Vi definerer målstyrt forvaltning som en dynamisk styringsprosess som integrerer de to aspektene bruk og vern, og som involverer spekteret av rettmessige interessenter i forvaltningsplanarbeidet. Hensikten med adaptive forvaltningsmodeller er at de er fleksible og robuste, og dette vil i stor grad være avhengig av konfliktnivå mellom aktørene og kunnskap om fenomenet (sosio-økologisk system) man setter fokus på. Adaptive prosesser passer best i de tilfeller det er stor usikkerhet rundt økologiske effekter, men hvor det samtidig er relativt lite konflikter blant aktørene.

I en adaptiv forvaltningsmodell bør alle verne- og forvaltningsmål; økologiske, kulturelle og sosiale, være spesifiserte og skreddersydde til det aktuelle området. Dette bør gjelde både på overordnet nivå, og på et så lavt geografisk nivå som nødvendig for å kunne realisere målene. I praksis er dette et verdispørsmål, der nivåer for hva som er akseptabelt bruk eller ikke i et område er resultat av forhandlinger og kompromisser. Grunnlaget for vurdering og eventuelle tiltak skal være stedsspesifikk kunnskap om lokale miljøkvaliteter, bruk, sårbarhet, påvirkning og trusler, alt sett i forhold til de definerte forvaltningsmålene. Kunnskap bør oppdateres jevnlig ved hjelp av registreringer («overvåking») og ved anvendelse av målbare økologiske og sosiale indikatorer. Gode måleindikatorer bør identifiseres og valgte nivåer (f.eks. øvre eller nedre grenseverdier for akseptabel påvirkning/endring) utarbeides. Dette vil gi et godt grunnlag til å vurdere om det er behov for forvaltningsinnsats og eventuelt hvilke type forvaltningstiltak som bør iverksettes. Et forvaltningsmål er ikke nødvendigvis en statisk tilstand/begrep, men at påvirkningen skal skje innenfor visse rammer.

I en målstyrt prosess ligger det en forutsetning om at ethvert område er et sosialt-økologisk system. Dette gjelder uansett hvilken posisjon ulike former for bruk har i dag, og uavhengig av om bruk skal prioriteres eller ikke, eller om det er prioritert i verne- og forvaltningsmålene. Med begrepet sosialt-økologisk system mener vi en gjensidig, toveis påvirkning mellom de som på ulikt vis bruker områdene og den økologiske tilstanden. Både der det er slik at bruken påvirker den økologiske tilstanden på ulike nivåer, og der den økologiske tilstanden påvirker bruk og naturopplevelse. Et godt eksempel her er slitasje på vegetasjon som følge av ferdsel, og som er lite ønsket både i økologisk og opplevelsesmessig sammenheng.

Det vil ofte være et uttalt mål at forvaltningen mange steder skal bli bedre i stand til å balansere muligheten for bruk (jfr. næringsutvikling i verneområder, bygdeutvikling), forstått som friluftsliv/naturopplevelse/verdiskaping, parallelt med sikring av biologiske/økologiske verdier. Det finnes mye overordnet kunnskap om miljøeffekter av ulik bruk og ferdsel, men graden av reell konflikt er avhengig av lokale forhold, bruken på stedet og de verneverdiene som finnes lokalt på stedet. Ofte kan konflikter dempes eller elimineres gjennom stedstilpassa tiltak. I dette ligger det at forvaltningen bør konsentrere kunnskapsoppbyggingen og innsatsen om de forhold og områder som *en faktisk kan få gjort noe med*, enten det er snakk om sårbare miljølokaliteter, utviklingsområder, mulige konfliktområder eller prioriterte «fokusområder».

8.3 Sikring av friluftslivsarealer

Viktige virkemidler for friluftslivet på kommunalt nivå er i tillegg til utarbeidelse av planer og arealplanarbeid, sikring og oppkjøp av arealer, ulike avtaler med private grunneiere og frivillige aktører og vern av områder etter naturvernloven og kulturminneloven. I tillegg kommer virkemidler som ikke primært har som formål å ivareta områder for friluftsliv, eksempelvis registreringer av viktige natur- og kulturverdier som kan forhindre utbygging av aktuelle friluftslivsarealer (Skår m.fl. 2009). I nasjonal handlingsplan for statlig sikring og tilrettelegging av friluftslivsområder (Miljøverndepartementet 2013) heter det at staten fortsatt skal medvirke til sikring og tilrettelegging av friluftslivsområder, og at statlig sikring i mange tilfeller er det best egnede virkemidlet for arealsikring fordi det åpner for varig tilrettelagt bruk av området. Kommunene eller interkommunale friluftsråd skal fortsatt ha driftsansvar og dekke driftskostnadene for områdene.

Kartlegging, registrering og inntegning på plankart er en viktig forutsetning for å kunne sikre grønne areal for allmenn bruk i folks nærmiljø, og for å unngå punktering av sammenhengende grønnstruktur. Miljødirektoratet (2014) har nå revidert sin veileder for dette arbeidet. Kartlegging og verdsetting av friluftslivsområder er en metode som er løftet fram i Nasjonal strategi for et aktivt friluftsliv og Nasjonal handlingsplan for statlig sikring og tilrettelegging av friluftslivsområder (Miljøverndepartementet 2013). Det er et mål at flest mulig av landets kommuner skal ha kartlagt og verdsatt sine viktigste friluftsområder innen 2018.

Bruken av privatretslige avtaler i forhold til å sikre både arealer og god kvalitet på arealene er økende. Slike avtaler er i dag vanlig i forhold til skiløype- og stitraséer, og det er en forutsetning for å utløse kompensasjon fra for eksempel Gjensidigestiftelsen. Andre forhold kan være å sikre bestemte arealer for friluftslivet, eller å bevare/utvikle en kvalitet ved opplevelsesmiljøet, for eksempel en friluftslivsvennlig hogst. I de tilfeller sikring av areal eller utvikling av kvaliteten for friluftslivet medfører en ulempe eller et tap for grunneier, kan han med rett kreve en økonomisk kompensasjon. I dag er det i liten grad utviklet statlige virkemidler for en slik ordning.

I tråd med departementets fokus på friluftsliv i og ved byer og tettsteder, legges det opp til at sikring av areal i større grad enn i dag skal innrettes mot viktige friluftslivsområder i nærmiljøet (Miljøverndepartementet 2013). Et nytt aspekt som er viktig for nærfriluftslivet er at statlig sikring i større grad enn tidligere skal brukes til sikring av nøkkelområder, bl.a. for å beholde sammenhengende grøntstrukturer både i og utenfor byer og tettsteder, og også på arealer med bebyggelse (Miljøverndepartementet 2013).

8.4 Lokale områder med regional eller nasjonal interesse

De overordna prioriteringene for friluftslivspolitikken har de senere år mest retta seg mot pressområder og byer, og primært mot nærmiljø og tilgjengelighet. Det er mange gode argumenter for dette, ikke minst det overordna strategiske målet: «*Alle skal ha høve til å drive friluftsliv som helsefremjande, trivselsskapande og miljøvennleg aktivitet i nærmiljøet og i naturen elles*» (St.meld. nr. 39 (2000-2001)). Men det er viktig å ikke glemme «*...og i naturen elles*», og særlig når det gjelder et par naturtyper som er særdeles viktige for visse friluftslivsformer: Kyst- og strandsonen og Fjellet. Begge naturtyper må regnes som klassiske naturtyper for friluftslivet, men på ganske ulike vis.

8.4.2 Strandsona

Strandsona er en naturtype som er avgrenset i kraft av sin linjekarakter. Det er overgangen mellom land og sjø som lager selve attraksjonen, både som landskapstype og som arena for ulike friluftslivsaktiviteter. Riktignok er kysten langstrakt, men den sør-norske kystlinjen er og vil alltid være, en veldig begrenset ressurs, først og fremst fordi den har store kvaliteter og høy

(økonomisk) verdi også for andre og tyngre areal(-bruks)interesser. Dette gjelder særlig som tomter for hus og hytter, for infrastruktur som veg og jernbane, som næringsarealer og fordi den ofte har store naturvernkvalliteter. Hyttebygging i den sør-norske strandsonen starta tidlig, og var en hovedgrunn for at Oslofjorden friluftsråd ble opprettet allerede i 1933 – for å arbeide for at allmennheten skulle beholde muligheten for tilgang, bruk og opplevelse av strendene. Senere har det vært mange juridiske og forvaltningsmessige tiltak for å begrense utbyggingen i «100-metersbeltet», og fra 1965 med fullt byggeforbud. Likevel – viser tall fra SSB – har nedbyggingen fortsatt også inn på 2000-tallet. Her er det viktig at de nasjonale føringene for å hindre videre utbygging i den sør-norske strandsonen (Oslofjorden og Sørlandskysten) opprettholdes. I 2011 ble det innført statlige planretningslinjer for differensiert forvaltning av strandsona som tar hensyn til nettopp ulikhetene i bruks- og byggepress langs kysten (Skjeggedal m.fl. 2011).

NINA gjennomførte et forskningsprosjekt for NFR i perioden 2009-2012 i samarbeid med SSB og Østlandsforskning, der vi studerte forholdet mellom tilgangsbehovet og lysten til å oppsøke strandkanten blant allmenheten, og behovet for privatlivets fred for de som har hus eller hytte i den samme strandsonen. Funnene ble vurdert i forhold til hva myndighetene har gjort og kan gjøre for eventuelt å bedre brukssituasjonen og dempe konfliktene i slike utbygde strandsoner. Eller har disse sonene helt mista attraktiviteten sin for allmennheten? Myndighetene har lagt mest innsats i å understreke den frie ferdselsretten, så lenge vi er i «utmark», og fjerne ulovlige ferdselshindre (gjerder, murer, plattinger mm). Vi har påvist at også den bebygde strandsonen (hus og hytter) kan være attraktiv for bruk og ferdsel, men den «fysiske grensa på stedet» mellom hvor det er lovlig å ferdes (i utmark) og ulovlig (i innmark) er både juridisk og intuitivt uklar. Dessuten ble det påvist at det er utfordrende, frustrerende, og dels ubehagelig både for dagsgjester (med tilgangsbehov) og for de som har hus/hytte i strandsonen (med behov for fred og privatliv) ikke å vite hva som er lovlig/ulovlig. Gjennom intervjuer med 30 informanter kom det fram at respekten for privatlivets fred står enda sterkere (også blant dagsgjestene, ikke bare blant hus- og hytteiere), enn respekten for den frie ferdselsretten.

Studien viste at det er behov for å klargjøre på stedet, ved hjelp av tydelige skilt, markeringer på berget o.l. hvor det er juridisk lovlig å ferdes i strandsonen. Det er også behov for å klargjøre hva som er gode lokale strandtiltak for å lette bruk/ferdsel og dempe konflikter: Bedre informasjon på stedet og enkel fysisk tilrettelegging/markering er viktige stikkord (Skår m.fl. 2011; Wold m.fl. 2012).

I tillegg til arbeidet for å hindre ny utbygging, så må kommunene også aktivt stimulere (gjennom lokale tiltak) til lovlig ferdsel i strandsonen. I kommuneplanens arealdel framstår gjerne 100-metersbeltet som LNF-område der ny utbygging er ulovlig for ikke å forverre mulighetene for allmennheten. Men i praksis (for allmennheten) framstår gjerne den samme strandsonen som fullt utbygd og utilgjengelig for besøk (selv om det formelt sett er lov å ferdes der) – se Skjeggedal m.fl. (2011) som drøfter flere planmessige utfordringer for strandsonen i forhold til den nye plan- og bygningsloven fra 2008.

8.4.3 Fjellområdene

Fjellområdene har vært våre klassiske friluftslivsområder fra midten av 1800-tallet. Framveksten av fjellfriluftslivet (DNT ble f.eks. etablert i 1868) gikk parallelt med selve dannelsen av en norsk identitet, identifisering av «det ekte norske», nasjonalromantikken med vill natur, fjellbonden, seterkultur, folkemusikk og folkediktning blir hjulpet fram av kunstnere, det gryr i en norsk naturvitenskap, og vi ble etter hvert «oppdaget» av den dannede verden. «*Har nasjon – trenger kultur!*» – slik betegner etnolog Berggreen (1989) situasjonen, og fjellfriluftslivet ble en del av denne kulturen (se også Slagstad 2008). Vi skal ikke dvele mye ved historien, bare slå fast at den har stått «fjellstøtt» nesten helt ut mot fjæresteinene i vest, og langt mot nord. Og fjellfriluftslivet og fjellet ble tidlig grunnlaget for mye av naturturismen.

Det er særlig én grunn til å trekke fram fjellet og friluftslivet i forbindelse med kommunal planlegging i 2014, og det er de pågående prosessene der Klima- og miljødepartementet ønsker å gi kommunene muligheter til å etablere rekreasjonsløyper for snøskuterkjøring. Sommeren/høsten 2014 er et lovendringsforslag ute på høring, og forslaget går ut på at kommunene skal få etablere slike løyper (som unntak fra det generelle motorferdselsforbudet i utmark) etter en planleggingsprosess forankret i formelle krav i Plan- og bygningsloven. Siden en er i høringsfasen, er det liten grunn til å spekulere rundt detaljer i forslaget. Sett på bakgrunn av det som har skjedd i form av partipolitiske maktforskyvninger de siste årene, og i motorferdselspolitikken generelt de siste 15 år, så er det ikke usannsynlig at det vil komme en lovendring med mulighet til å etablere rekreasjonsløyper.

Dette er ikke godt nytt sett fra friluftslivets side. Vi sier ikke dette ut fra et ideologisk ståsted, men basert på forskning på forholdet mellom motorferdsel og friluftsliv, bl.a. en NFR-finansiert studie (2001-2004) som dokumenterte reelle konflikter mellom friluftsliv (primært skigåing) og snøskuterkjøring (Vistad & Skår 2005, Vittersø m.fl. 2004). Studien viste at konflikten mellom skuter og skigåing er reell og også en asymmetrisk konflikt: Skigåere opplever (særlig) motorstøy, men også bensinlukt og møtet med skuter som klart negativt, mens skuterbrukerne ikke opplever skifolket som noe stort problem. Skifolket vil også ha separate områder for skigåing og skuterkjøring; for skuterfolket er ikke det så viktig. Også NINAs arbeid med å evaluere forsøk med ny forvaltningsordning for motorferdsel i utmark inkludert rekreasjonsløyper, viste hvor vanskelig det var å etablere skuterløyper med tilstrekkelig hensyntagen til friluftslivet (Skår & Østdahl 2005). Evalueringen viste også andre store utfordringer i å utarbeide løypeplaner i tråd med nasjonal miljøpolitikk. Seks av åtte planutkast i forsøket møtte innsigelse fra fylkesmannens miljøvernavdeling og/eller reindriftsforvaltningen. Kontakt med aktuelle sektororganer og fylkeskommunen forut for og underveis i planprosess var også mangelfull, ifølge evalueringen (Skår & Østdahl 2005).

Evalueringen av forrige forsøksordning viste også at interesser knyttet til friluftsliv, hytteliv og lokalsamfunn i mindre grad ble hørt i de kommunale planprosessene, mens snøskuterinteresser, verneinteresser og næringsinteresser i større grad nådde fram (Skår & Østdahl 2005). Snøskuterinteressene har et bedre lokalt organisasjonsapparat i ryggen, mens friluftslivsinteressene ofte er dårlig organisert på lokalt nivå. I stedet for et stabilt organisasjonsapparat er friluftslivsinteressene avhengig av entusiaster og ressurspersoner. Som tidligere nevnt viser studier av kommunal forvaltning av friluftsliv at friluftslivet har en uklar plassering i det kommunale plan- og forvaltningsapparatet (Meland 2006, Skår & Østdahl 2003). Ofte er ansvaret for friluftsliv kun et delansvar blant mange andre ansvarsområder, og det kan fungere som et haleheng i forhold til andre interesser (for eksempel naturverninteresser). Det kan altså ses på som et demokratisk problem at ulike interesser knyttet til motorferdsel i utmark er ulikt representert på lokalt nivå, og kan gjøre det utfordrende å ta hensyn til virkninger for friluftsliv og folkehelse (fysisk aktivitet) i tilstrekkelig grad.

Et annet aspekt er, som vi tidligere også har vært inne på, at større lokal myndighet på miljøområdet (bl.a. MK-reformen) dessverre har blitt etterfulgt av reduserte økonomiske ressurser og også mindre fagkompetanse på miljøområdet i det kommunale plan- og forvaltningssystemet. Bl.a. er de øremerkede midlene fjernet, og man har gått fra en situasjon der de fleste kommunene hadde miljøfaglig kompetanse i administrasjonen, til en situasjon der svært mange kommuner har lite kapasitet og kompetanse til å følge opp temaer som naturforvaltning, friluftsliv og motorferdsel i utmark (Andersen m.fl. 2013).

Vi har nå gjennom flere kapitler påvist at friluftsliv- og folkehelseverdiene i norsk utmark er store og de er i stor grad også knyttet til støyfri natur. Søken etter fred- og ro er alltid blant de viktigste motivene for friluftsliv (Odden 2008). Støyfrie soner og dermed forbudssoner i forhold til motorisert ferdsel var lagt inn som en konklusjon fra MoSa-prosjektet (Motorferdsel og samfunn)⁴, at

⁴ 2005 initierte miljøvernminister Hareide det breie nasjonale prosjektet Motorferdsel og samfunn (MoSa) som ein reaksjon på den stadig aukande og kontroversielle motorferdsla i utmark, der fag, næring, det offentlege og organisasjonar møttest i meningsutveksling. Her la NINA fram eit fagleg

dersom en ville åpne for rekreasjonsløyper så måtte rikspolitiske retningslinjer pålegge kommunene å ta hensyn til nasjonalt viktige friluftsområder. Dette er argumenter for å ha kartlagt og verdsatt viktige friluftslivsområder før rekreasjonsløyper tillates. Hittil har kommunale budsjetter til bl.a. tilrettelegging for friluftsliv og folkehelsetiltak vært små, og mange viktige tiltak for allmennheten har vært avhengig av frivilliges innsats. I forrige stortingsmelding for friluftsliv var det et mål at alle norske kommuner skulle ha kartlagt og verdsatt sine friluftsområder innen 2006 – det ble ikke nådd. I den nye strategien for et aktivt friluftsliv (Miljøverndepartementet 2013) er dette målet utsatt/forlenga til 2018. Dette kartleggingsarbeidet er kommet kort i mange kommuner, nettopp fordi kommunene mangler ressurser og ofte også kompetanse til å gjennomføre arbeidet på en tilfredsstillende måte.

I denne sammenheng er det relevant å vise til Sverige som har hatt mulighet til rekreasjonskjøring med snøskuter, helt siden Terrängkörningslagen (1975) ble innført. Den gang var det 28 500 skutere i Sverige; i dag er det mer enn 285 000. I disse dager vurderer det svenske Miljødepartement og Naturvårdsverket (2014) om en bør stramme inn på bl.a. muligheten for skuterkjøring med bakgrunn i miljøkvalitetsmålet «Storlagen fjällmiljö», som en vil prøve å nå innen 2020. Bakgrunnen og ambisjonen er dette: *«Sammantaget bidrar föreslagna åtgärder och styrmedel till att stärka fjällområdets förutsättningar för biologisk mångfald, bevara områdets upplevelsevärden och ett varsamt nyttjande av naturresurser, så att fjällområdets ekosystemtjänster bevaras eller stärks. För människor som vistas i fjällområdet innebär förslagen att svenska fjällvärlden även fortsättningsvis kan upplevas som storlagen och förhållandevis fri från störningar»* (s. 9). Dette er altså fjellkvaliteter som vi langt på veg har i Norge i dag, men som vi fort kan miste om ikke myndighetene nå er påpasselige. Det svenske forslaget om innstramming har utløst sterke reaksjoner i SNOFED (Sveriges snøskoterägares riksorganisasjon) (<http://www.snofed.se/default.asp?pageid=59204#.VBg5V02KBol>). Dette er som forventet og viser hvor utfordrende det er å stramme inn på noe som oppleves som en etablert rettighet – her: rekreasjonskjøring med snøskuter.

Et annet viktig punkt i denne sammenheng er hensynet til folkehelse. En ting er at snøskuterkjøring fører med seg forholdsvis mye ulykker og er i seg selv en belastning på kroppen, særlig rygg og ledd (Vistad m.fl. 2007). I tillegg kommer den reduserte folkehelseeffekten dersom folk avstår fra å drive med friluftsliv / skigåing i naturen fordi det har blitt mindre attraktivt (pga. støy mm), eller fordi noen går over fra tur-/skigåing til snøskuterkjøring. Men det er vanskelig å si om dette er konstruerte problemstillinger eller reelle utfordringer. Uansett: økt snøskuterkjøring vil ikke gi en positiv gevinst i form av bedre fysisk form, men det er sannsynlig at det vil gi økt trivsel for de «motorglade» (se Vistad & Skår 2005).

grunnlag (effektar av motorferdsel) og det vart drøfta utfordringar, verdiar og moglege vegval (presentert i to rapportar i 2006), men mandatet var ikkje å gje ei klar tilråding om vegen vidare.

9 Oppsummering og anbefalinger

Margrete Skår, Hogne Øian, Odd Inge Vistad, Oddgeir Andersen, Vegard Gundersen og Børre K. Dervo

9.1 Endringer i deltakelse siden 2001

9.1.1 Noe reduksjon i den totale friluftslivsutøvelsen

Vi har i denne rapporten konsentrert oss om perioden siden sist stortingsmelding, altså årene fra 2001 – 2011. Det kan slås fast at nordmenn fortsatt er svært aktive friluftslivsutøvere. Fortsatt er spaserturer, fotturer og skiturer det dominerende. Samtidig har friluftslivet blitt enda mer mangfoldig ved at flere aktiviteter har kommet til, og ved at mange deltar i flere aktiviteter. Nittito prosent av den norske befolkningen over 16 år deltok i 2011 i en eller annen form for friluftsliv, det vil si deltatt en eller flere ganger siste 12 måneder.

Selv om den totale deltakelsen har falt med 4 prosent, har deltakelsen i de aller fleste aktivitetene økt eller vært stabil. Den totale friluftslivsutøvelsen forteller hvor stor andel av utvalget (SSBs levekårsundersøkelser) som har krysset av på en eller flere aktiviteter, mens deltakelse i ulike aktiviteter representerer andelen av utvalget som har deltatt i hver aktivitet. Bare plukking av bær og sopp har hatt en reduksjon i deltakelsen.

Aktivitetsnivået er høyt i 2011, med en gjennomsnittlig utøvelse på 108 dager pr aktiv voksne utøver mellom 16 og 74 år. Det gir en økning på 18 ganger sammenlignet med 2001. Økningen i hyppighet var spesielt stor fra 2007 til 2011, og skyldes sannsynligvis endret metode for data-innsamling hos SSB i 2011. Følgelig er tallene usikre på flere områder, spesielt for utøvelsesfrekvensen. Dette gjør dermed beskrivelsen av utviklingen i norsk friluftsliv usikker, spesielt for de siste årene. Metodeendringene er gjort nærmere rede for i vedlegg 1.

9.1.2 Deltakelse i ulike aktiviteter

Stabil deltakelse i fotturene totalt sett: Fotturene er i 2011 fortsatt den største friluftslivsaktiviteten. Oppslutningen har vært relativt stabil mellom 2001 og 2011 totalt sett, det vil si rundt 80 prosent deltakelse. Når vi ser på deltakelse i fjellturer for seg og skogturer for seg, så endrer bildet seg litt, med en økning på 9 prosent i begge kategoriene. De lengste turene har hatt sterkest vekst i deltakelse, og denne veksten var spesielt stor fra 2007 til 2011, og spesielt stor for lange turer i skogen. Metodeendringer er sannsynlig årsak til den sterke veksten, selv om veksten i fjellturer er i tråd med DNT sin positive overnatningsstatistikk. På grunn av metodeendringer er det vanskelig å si noe sikkert om deltakelse i fotturer nå.

En lignende økning ses på utøvelsesfrekvensen for fotturer pr aktiv utøver, med en økning på 26 ganger per år totalt sett. Når det gjelder den sterke økningen i utøvelsesfrekvensen fra 2007 til 2011 og spesielt i deltakelse i skogsturer, skyldes dette sannsynligvis metodeendringer.

For ungdomsgruppa 16-24 år har det vært en nedgang i deltakelsen i fotturer totalt sett på 5 prosent. Men ser vi på fjellturer for seg og skogsturer for seg, har det vært en økning på henholdsvis 11 og 13 prosent. Også for ungdommen er det de lengste turene som har hatt sterkest vekst i deltakelse. Dette kan skyldes metodeendringer fra 2007-2011, men er også i tråd med DNT sine positive tall på deltakelse i ungdomsorganisasjonen DNT Ung. Generelt i perioden har deltakelsen i ulike fotturer variert en del i perioden 2001-2011, slik at det er vanskelig å peke på en spesiell trend.

For aldersgruppa 55-74 år har deltakelsen i perioden 2001-2011 vært jevnt høy totalt sett, og økende når vi ser på fjellturer og skogsturer for seg. Også her er tallene usikre på grunn av metodeendringer.

Spaserturer som friluftsliv: Spaserturer er en svært viktig aktivitet for folkehelsa, ikke minst i et nærmiljøperspektiv. Andelen som går på spasertur har også vært stabil rundt 80 prosent deltakelse fra 2001-2007.

Det at spaserturer ikke nødvendigvis foregår i skog og mark eller på fjellet, har gjort at aktiviteten mange steder har vært underfokuset i friluftslivssammenheng. I et bredt friluftslivsperspektiv er spaserturen åpenbart viktig. For de fleste innebærer den en form for naturopplevelse, fordi de fleste nærmiljøer har elementer av natur som parker, hager, friområder eller gangveier i eller langs skog, elver og vann. At spaserturen ikke regnes som «friluftsliv» er kanskje årsaken til at SSB har valgt å utelate aktiviteten fra sin levekårsundersøkelse i 2011. Dette byr på metodiske utfordringer, fordi mye av økningen i fotturdeltakelsen nok skyldes en forskyvning fra spaserturer og over til fotturer i skog og fjell. Men det gjør også at statistikk som kunnskapsgrunnlag om norsk friluftsliv blir mangelfull.

Vi anbefaler at kategorien spaserturer tas inn igjen i levekårsundersøkelsene, men med klarere avgrensning mot fotturer i skog og mark eller på fjellet. Dette kan for eksempel gjøres ved å avgrense spaserturkategorien til «spaserturer i nærmiljøet i gangavstand hjemmefra». På den måten vil forståelsen av og kunnskapen om deltakelse i norsk friluftsliv få en nødvendig bredde.

Sykling i natur: populært, spesialisert, men ikke alltid så ofte: Deltakelsen i sykkelturer i naturomgivelser økte sterkt på 1990-tallet, men har vært stabil i befolkningen totalt sett mellom 2001 og 2011. Det var likevel en sterk vekst i utøvelsesfrekvens mellom 2007 og 2011. Dette kan delvis skyldes endring i innsamlingsmetodikk, men kan også bero på reelle forhold. Størst økning finner vi for terrengsykling (13 %). Deltakelsen blant ungdom har vært høy i perioden, med en deltakelse mellom 42 og 48 prosent. Deltakelsen sank med 6 prosent fra 2007 til 2011, og kan skyldes at terrengsykling har overtatt for annen sykling i natur for mange i ungdomsgruppa. For aldersgruppa 55-74 år har deltakelsen vært stabil men høy mellom 2001 og 2011, med 33-35 prosent deltakelse.

En tydelig tendens er at stadig flere sykler i naturen, både til fjells og i naturen ellers. Når det gjelder svarkategorien «sykkelturer i naturomgivelser» har menn og kvinner hatt ganske lik deltakelse i perioden. Andelen som deltok i 2011 var også forholdsvis lik mellom ulike aldersgrupper, og lå på mellom 41 prosent og 51 prosent deltakelse. For den eldste aldersgruppen (65-74 år) var deltakelsen på 27 prosent.

Terrengsyklingen er blitt mer spesialisert, og markedet tilbyr mange ulike typer sykler til ulike typer bruk og til alle årstider. Andelen som deltar i terrengsykling har fordoblet seg i befolkningen totalt sett, fra 13 prosent deltakelse i 2001 til 26 prosent deltakelse i 2011. Forskjellen i deltakelse mellom ulike aldersgrupper var også her ganske liten i 2011. Dessverre finner vi ikke tilgjengelige data som viser forskjeller mellom kjønn, men vi kan anta at terrengsyklingen er mer dominert av menn.

For ungdomsgruppa 16-24 år har deltakelsen i terrengsykling variert mellom 8 prosent og 28 prosent deltakelse i perioden, med en ekstrem vekst på 20 prosent fra 2007 til 2014. Kommende års undersøkelser vil forhåpentligvis gi svar på om denne veksten er reell eller om den skyldes metodeendringer.

Ser vi på utøvelsesfrekvens eller hyppighet, er ikke denne så høy for terrengsyklistene. Den har ligget på ca. 14 turer i befolkningen totalt, omtrent det samme som gjennomsnittlig antall skiturer, jakturer, fisketurer, båtturer og badeturer. Gjennomsnittlig antall sykkelturer i naturomgivelser er betydelig høyere, og har variert mellom 23-32 ganger i perioden. Mange har altså kjøpt seg

terrengsykkel siden sist stortingsmelding, men kanskje blir den sjeldnere brukt enn andre tursykler. Innkjøp av dyre sykler og sykkelutstyr må ses i sammenheng med generell velstandsutvikling.

Båtlivet i vekst: Det har vært en markert vekst i alle typer båtturer fra 2001 til 2011. For motorisert båtliv og seilbåt sin del kan dette ha sammenheng med generell velstandsøkning, men deltakelsen har likevel variert mye i perioden.

Deltakelsen i ro og padleturer har også variert i perioden, men med en generell økning i befolkningen totalt sett. En generell økning i deltakelsen kan ses i sammenheng med at kajakken har blitt en del av det mer differensierte friluftslivet, der aktiviteter som inkluderer mestring og naturopplevelse har fått økt popularitet. Mange deltar i flere aktiviteter enn før, og det er god grunn til å anta at padling av kajakk for mange fungerer som en tilleggsaktivitet til flere andre aktiviteter. Ungdomsgruppa har ikke hatt like stor vekst i deltakelse, og deltakelsen i motor og seilbåttur har gått ned.

Fortsatt økning i alpint, men mindre vekst enn før: Den sterke veksten i bruk av alpinanlegg fram mot 2001 ser ut til å ha bremsset noe opp, selv om veksten likevel har vært på 4 prosent for hele befolkningen mellom 2001 og 2011. Deltakelsen blant ungdom gått tilbake med 2 prosent i perioden.

Stabil deltakelse i skigåing: Deltakelsen i skiturer i befolkningen samlet sett har vært relativt stabil i perioden 2001-2011. Også her var det en betydelig vekst fra 2007 til 2011, noe som både kan skyldes snørike vintre over store deler av landet, og/eller metodeendringer. Også utøvelsesfrekvensen har vært stabil i perioden, men med sterk vekst fra 2007 til 2011.

For ungdomsgruppa har deltakelsen i skigåing 2001-2011, i motsetning til perioden før 2001, vært stabil. For aldersgruppa 55-74 år har deltakelsen totalt sett gått ned med 4 prosent i perioden. Deltakelsen i skiturer på fjellet har gått ned, mens deltakelsen i skiturer i skogen har gått opp.

Derimot har deltakelsen i offpiste kjøring i fjellet økt med 8 prosent for ungdomsgruppa, også her med sterkest vekst mellom 2007 og 2011. Deltakelse i andre moderne aktiviteter; fjellklatring, elvepadling, brevandring, juving, rafting og kiting har variert mellom 1 og 10 prosent mellom 2001 og 2007. I 2011 var disse aktivitetene ikke lenger med som svarkategori i SSBs levekårsundersøkelser. I befolkningen totalt sett varierte deltakelsen i disse aktivitetene mellom 1 og 3 prosent fra 2001-2007.

Deltakelsen i jakt og fiske har også vært stabil i perioden. Det samme gjelder utendørs bading, men med større variasjon i forhold til sommerværet. Skøyteturer og rideturer har også hatt en ganske stabil oppslutning.

Aktiviteter i nedgang: Deltakelse i bær- og soppturer viser nedgang siden sist stortingsmelding, men med mindre nedgang senere år.

9.2 Hvem deltar?

I St.meld. nr. 39, 2000-2001 understrekes det at en friluftspolitik bør:

- Stimulere og legge til rette for et mangfoldig friluftsliv
- Motvirke en negativ utvikling når det gjelder barn og unges deltakelse, prioritere tilrettelegging for utøvelse av friluftsliv i nærmiljøer
- Motvirke utviklingen av sosiale skillelinjer når det gjelder deltakelse i friluftsliv
- Bidra til å videreutvikle sykling som viktig friluftslivsaktivitet og transportalternativ
- Stimulere til at høsting av naturressurser fortsatt vil inngå i folks friluftsliv

Sammenligner vi situasjonen ved siste århundreskiftet og i dag har friluftslivet uten tvil blitt mer mangfoldig ved at flere aktiviteter har kommet til. Dessuten har friluftsliv i nærmiljø blitt vanligere, ikke minst i tettbygde strøk og byer. Når det gjelder de andre punktene er bildet noe mer uklart. Mens sykling og turgåing holder seg relativt stabilt når man ser befolkningen under ett, er det færre som deltar i høstingsaktiviteter, barn- og unges deltakelse er fortsatt synkende og de sosiale forskjeller knyttet til utdanning og inntekt ser ikke ut til å ha blitt mindre. Det er en klar sammenheng mellom deltakelse i friluftsliv og graden av utdanning og størrelse på husholdningsinntekt for nær sagt alle typer aktiviteter. Det er nærliggende å anta at denne sammenhengen ikke er like tydelig når det gjelder spaserturer, men her har vi ikke funnet tilgjengelig statistikk som belyser sammenhenger. Folk med innvandrerbakgrunn er sterkt underrepresentert i friluftslivet, noe som kan ha sammenheng med lav utdanning og inntekt, samtidig som både sosiale og kulturelle barrierer for deltakelse kan være betydelige.

Generelt er deltakelsen høyest i de små og mellomstore byene. Dette kan ha delvis henge sammen med at tilrettelagte lavterskeltilbud er flere og lettere tilgjengelige i denne typen områder, samtidig som enkel tilgang til varierte grønt- og naturområder er god. Også her kan forskjeller når det gjelder inntekt og utdanning spille. I gjennomsnitt har folk på i spredtbygde strøk lavere utdanning og inntekt enn landsgjennomsnittet.

I mange av de mest sentrale friluftslivsaktivitetene er deltakelsen relativt høy i alle aldersgrupper, mens ungdommer faller fra i de tradisjonelle aktivitetene. Samtidig dominerer de yngre aldersgruppene i de fleste nye aktivitetene. Deltakelsen har jevnet seg ut blant kjønn, selv om menn dominerer når det gjelder lengre fot- og skiturer, fiske og i særlig grad jakt. Kvinner går oftere kortere turer i nærområdet.

9.3 Hva påvirker friluftslivet?

Siste stortingsmelding pekte på at sentrale samfunnsendringer vil avspeiles i utviklingen i friluftslivet både når det gjelder omfang og innhold. Ikke minst ble det framholdt at globalisering og moderniseringsprosesser vil sette sitt preg på friluftslivet ved at mangfold og individualisering blir markant. Dersom vi ser utviklingen fra 2001 til 2011 under ett er det ganske klart at individualiseringen har blitt sterkere ettersom flere deltar i mange slags aktiviteter og prøver ut nye ting, samtidig som spektret av aktiviteter har blitt større. Samtidig er skiturer og fotturer fortsatt dominerende. Disse aktivitetene foregår for en stor del på samme måte som tidligere. En forskjell er at flere reiser i forbindelse med disse og andre friluftslivsaktiviteter. Denne endringen har trolig med flere ting å gjøre. Ikke bare har hyttene blitt flere, de brukes også oftere enn tidligere. Økningen i reiseaktiviteten har ganske sikkert også med utvikling av informasjonsteknologi å gjøre. Når internett har fått en helt annen plass enn det hadde i 2001, er det mye enklere enn tidligere å finne fram til reisemål i forbindelse med friluftslivsutøvelse. En annen viktig årsak er at folk har mere penger å bruke på reiseaktivitet. Velstandsøkningen må også tas med i betraktning når vi ser at nye og til dels kostbare aktiviteter (som f.eks. terrengsykling) har økt betraktelig de siste årene. Det er også verdt å merke seg at terrengsykling er en av de friluftslivsaktivitetene som har blitt forbundet med høy sosial status. Trolig har det siste også sammenheng med at det finnes en gråsoner mellom friluftsliv og trening, som har blitt mer omfattende i takt med at det å ha en sunn og veltrent kropp i økende grad forbindes med sosial status.

Som allerede antydnet er den generelle velstandsøkningen en viktig samfunnsendring når vi ser på utviklingen i friluftslivet i perioden etter 2001. Høyere inntekt, mer fleksibel arbeidstid og sterke forbrukeridentiteter påvirker hvordan folk benytter seg av fritiden, og bidrar til at flere søker bestemte opplevelser i forbindelse med friluftsliv. At naturbasert reiseliv er i sterk vekst, må sees i sammenheng med en slik utvikling. Samtidig er det usikkert hvordan dette påvirker det generelle friluftslivsmønsteret. Etterspørselen etter tilrettelegging for friluftsliv øker imidlertid, noe som i sin tur kan avspeile at folk ønsker å prøve nye ting, samtidig som et høyt aktivitetsnivå i fritiden krever effektiv organisering av friluftslivet.

En annen samfunnsendring som bør framheves er veksten i kommersialisering og teknologisering. Sammen med den generelle velstandsøkningen har det bidratt til at friluftslivet er blitt enda mer spesialisert og differensiert, særlig blant de yngre. Samtidig har disse aspektene ved samfunnsutviklingen også ført til at friluftsliv har fått større konkurranse av helt andre typer fritidsaktiviteter. Hva det siste har å si for utvikling innen friluftsliv er ikke helt entydig. En del kan tyde på at folk som har en aktiv og variert fritid også er blant de ivrigste friluftslivsutøverne. Tidsbruksundersøkelsene viser ikke overraskende at tidsbruk på internett har økt betraktelig. Det ser likevel ut til at det er andre aktiviteter enn friluftsliv og idrett som har gått tilbake på bekostning av internettbruk. Ungdommers tidsbruk på friluftsliv og idrett har økt siden 2001 og det er gutter som står for denne økningen.

Utviklingen i friluftslivet avspeiler seg i en generell samfunnsutvikling ved at deltakelsen har jevnet seg ytterligere ut når vi sammenligner kjønn, selv om forskjellene mellom kvinner og menn fortsatt er til dels betydelige. F.eks. dominerer menn også i dag når det gjelder lengre fot- og skitur, fiske og i særlig grad jakt. Når kvinner oftere går kortere turer i nærområdet, reflekterer det trolig at kvinners tid fortsatt er mer bundet opp i organisering av familie og hjem enn det menn er.

Viktige demografiske endringer som påvirker friluftslivet knytter seg både til at stadig mindre andeler av befolkningen bor i spredtbygde strøk, at større andeler av befolkningen er eldre, at ungdomstida for en del varer lenger enn tidligere og at vi har fått flere innvandrere fra ulike deler av verden. Disse faktorene setter på ulike måter preg på utviklingen i friluftslivet. At større andeler er eldre, vil kunne påvirke det gjennomsnittlige deltakingsmønsteret i familien. Samtidig er eldre mer aktive i enkelte aktiviteter enn tidligere, som f.eks. padling. Det siste avspeiler trolig at eldre gjennomgående holder seg aktive og friskere lenger enn før.

Et sentralt utviklingstrekk siden 2001 er at bruken av fritidsboliger har endret seg. Ikke bare har antallet fritidsboliger økt betraktelig. Gjennomgående blir de også brukt hyppigere enn tidligere, og lokaliseringen er mer sentralisert til områder med preg av skidestinasjoner. Det er grunn til å anta at dette er med på å opprettholde deltakelse i deler av friluftslivet, ikke minst blant den delen av befolkningen som har høy inntekt og utdanning.

I store trekk har samfunnsutviklingen vært tilsvarende som den norske i Sverige og Finland og vi finner mye av de samme utviklingsmønstrene når det gjelder friluftslivet i disse landene.

9.4 Friluftsliv og folkehelse

Berre om lag kvar femte nordmann er tilstrekkeleg fysisk aktiv til å tilfredsstille den offisielle norma på to og ein halv time fysisk aktivitet i veka (for vaksne). Barn og unge bør vere aktive ein time kvar dag. På den andre sida: Litt fysisk aktivitet er mykje betre enn ingen aktivitet, og den store fienden er stillesitting. Folkehelselova, som kom i 2011, legg mykje ansvar på kommunenivået, men legg også opp til at alle nivå og alle etatar må samarbeid for å betre helsa blant folk flest. «Helse i alt vi gjør» er ei overordna føring. Folkehelse omfattar fleire helserelaterte tema, først og fremst ernæring, overvekt, alkohol, tobakk, psykisk helse, forureining, skader og ulykker, fysisk aktivitet mm. Helsedirektoratet definerer 'Folkehelse' som folkets helsetilstand og korleis helsa fordelar seg i ein befolkning. Ei hovudutfordring er den skeive sosiale helseprofilen: God helse er langt på veg eit overklassefenomen. Samfunnet må ta eit større ansvar for å betre og jamne ut helsetilstanden, og ein aktivitetspolitikk må inn i transportsektoren, friluftslivs- og rekreasjonssektoren, arbeidsliv og skule, og i det private hushaldet.

Friluftsliv har eit potensial for å betre folkehelsa, både i form av å gje meir fysisk aktivitet og gjennom opphald i natur – baa delar har dokumentert gunstig psykisk effekt. Godane av friluftsliv er godt dokumenterte, både dei fysiologiske, dei psykologiske og for somme: dei sosiale. Og alt dette relaterer seg til individuell helse og slik sett også til folkehelse. Kjernepunktet i kapitlet er at det ikkje er eit stort behov for å dokumentere godane av friluftsliv; dette er dokumentert. Det

viktige og dels vanskelege er å peike på gode verkemiddel for å få realisert folkehelsepotensialet i friluftslivet, slik at folk blir meir friluftslivsaktive.

Kapitlet presenterer både fysiologiske, psykologiske og sosiale godar av friluftslivet. Ikkje alle friluftslivsfolk er opptatt av dei sosiale sidene ved friluftslivet – dette kan også vere veldig individuelle aktivitetar. For andre er det sosiale den heilt fundamentale sida, både ut frå trivsel og fordi det kjennest tryggare. Slik sett er ofte det sosiale ein viktig veg inn i å bli friluftslivsutøvar, og vi nemner dømet med Tjukkas-gjengen – som starta i Moss i 2012.

Undersøkingar tyder på at vekstpotensialet for å få folk til å bli meir fysisk aktive, og i sosialt utjamnande retning, ligg i sjølvorganiserte lågterskel-aktivitetar i nærmiljøet – også kalla friluftsliv (primært turgåing) i nærmiljøet. Dei same undersøkingane tyder også på at det er meir mangel på motivasjon og interesse for å bli aktive, enn faktiske hinder som er problemet. Den kanskje største utfordringa er inn mot bevisstgjerings og motivasjon av dei som treng det mest. Dei det gjeld (som er for lite aktive) må gjennom ulike fasar fram mot endring: kva skjer i før-vurderingsfasen, i sjølve vurderingsfasen, når ein faktisk bestemmer seg for å gjere noko aktivt, i sjølve handlingsfasen, og etterpå: i vedlikehaldsfasen. Og kva rolle kan «samfunnet» spele i høve til slike motiverings- og endringsprosessar?

Det samfunnet (dvs. kommunen i samarbeid med eldsjeler og ymse lag og foreiningar) i alle fall kan gjere er å legge til rette for trygg, variert og attraktiv bruk og oppleving av nærmiljøet, og sjå til at innbyggjarane får kunnskap (v.h.a. informasjon, kart, skilting mm) om kva høve som finst for t.d. turgåing i nærmiljøet deira. Frå statlege og fylkeskommunale kjelder bør det gjevast fagleg og økonomisk stønad til slikt basalt førebyggjande helsearbeid. Dessutan må kommunane sjå slike nærmiljøtiltak inn i ei strategisk satsing mot å utvikle ein meir aktiv gå- og sykkeltrafikk som dekkjer daglege funksjonar for born, ungdom, vaksne og eldre – ikkje berre for turgåing.

9.5 Nærmiljøet i fokus

Det er nå et stort fokus på nærmiljø, hverdagsfriluftsliv og folkehelse i nasjonal friluftslivspolitik (Miljøverndepartementet 2013). Nærmiljøet var også i fokus i forrige stortingsmelding, og det ble argumentert med at «ei satsing på å sikre og utvikle attraktive areal i nærmiljøet er naudsynt for å følgje opp målsetjinga om friluftsliv for alle». Dette baserer seg på at nærfriluftslivet fungerer som et lavterskeltilbud for mange i forhold til det å reise bort for å utøve friluftsliv, og at satsing på nærfriluftsliv er viktig for å nå de som ikke er så aktive. Vi har pekt på at nærfriluftslivet er viktig også ut fra mer allmenne trekk ved vår levemåte i dagens samfunn. Tidsklemma er reell for mange, og nærfriluftslivet er en måte å oppleve natur på som er overkommelig å få til i hverdagen. Også de ivrigste og mest motiverte friluftslivsutøverne har glede av nærfriluftslivet inni mellom plikter og andre gjøremål.

Nærfriluftslivet er ikke frikoplet fra hverdagslivet ellers, men fungerer som en integrert del av menneskers daglige virke. Ofte som en avkopling fra daglige gjøremål, og/eller i kombinasjon med andre gjøremål. En genuin kvalitet ved nærfriluftslivet er også at utøvelsen ofte foregår på samme sted. Det å komme tilbake til et kjent sted er noe mange setter pris på. Det kan gi trygghet og ro, og kan også åpne for opplevelsen av små, men betydningsfulle nyanser. Et viktig aspekt ved gjentatt bruk av nærmiljønaturen ligger også i muligheten for å observere og oppleve hvordan naturen selv er i endring, gjennom årstidsvariasjoner i form av endring i farger, vegetasjon, dyreliv, temperatur, stemning osv. Mye tyder på at opplevelsene i nærmiljønaturen er svært betydningsfulle for mange. Dette viser at en ikke nødvendigvis trenger å reise langt bort for å tilegne seg naturopplevelser og kvaliteter ved miljøforandring, men at dette også kan skje i naturområder ikke langt hjemmefra.

Sett i lys av dette og i tråd med målene for bedret folkehelse, blir det å skape muligheter for lavterskel nærfriluftsliv i hverdagen viktig. Å ruste opp stier og gangveier i grønne omgivelser slik

at folk motiveres til å gå til jobb, skole, butikk og andre gjøremål, å legge til rette for treningsaktiviteter i naturomgivelser, skape trygge nærnaturområder, minske avstanden til naturområder fra bebyggelsen – alt dette er tiltak som er viktige for å motvirke de faktorene i manges hverdagsliv som gjør at nærfriluftsliv nedprioriteres.

Bedre tilrettelegging for nærfriluftsliv er viktig for grupper som barn og eldre, men kan også være et tiltak for å øke deltakelse blant folk med lavere inntekter som ikke har hytte og ikke råd til å reise mye eller skaffe seg diverse utstyr. Det samme gjelder i forhold til innvandrergupper som i større grad enn andre foretrekker å bruke grøntområder inne i byene.

Forrige stortingsmelding inneholdt en rekke tiltaksmål for økt satsing på nærfriluftsliv. Vi ser at mange av disse var gode tiltaksmål som bør videreføres i neste stortingsmelding hvis ikke implementeringen på kommunalt nivå er kommet langt nok.

9.6 Barn og unge

Fra 2001 – 2011 har deltakelsen til ungdom (16-24 år) i friluftsliv samlet sett vist en relativt klar tilbakegang med 6 prosent. I 2007 undersøkelsen så det ut til at ungdommens mangeårige fravall fra det tradisjonelle friluftslivet hadde stoppet opp. For flere av disse aktivitetene ble det også registrert en liten oppgang siden 2001 som så ut til å være et foreløpig bunnivå. Det ble også registrert en liten tilbakegang i oppslutningen om flere av de nye aktivitetene. Resultatene fra 2011 undersøkelsen tyder på at disse nye utviklingstrekkene i 2007, ikke var starten på en ny trend, men heller et forbigående fenomen. Mellom 2007 og 2011 har det vært en signifikant nedgang i oppslutningen om fotturer, bær og soppturer, fisketurer, utendørs bading og sykkelturner i ungdomsgruppa. Den eneste av de store tradisjonelle aktivitetene som ikke viste tilbakegang var skiturene. Den markerte nedgangen i deltakelse i de nevnte aktivitetene resulterte i at ungdommens deltakelse i friluftsliv samlet sett falt fra 97 prosent i 2007 til 91 prosent i 2011.

De siste årene har det vært en økning i deltakelsen i terrengsykling, offpiste kjøring i fjellet og bruk av alpinanlegg blant ungdom. Dette tyder på at vi er tilbake på utviklingslinjen med fortsatt tilbakegang for de tradisjonelle aktivitetene, og en videre vekst i oppslutningene om de nye formene for friluftsliv.

SSB inkluderte barn i sine levekårsundersøkelser i 1997, 2001, 2007 og 2011. På grunn av lite utvalg i 1997, har vi benyttet de påfølgende SSB-undersøkelsene. SSB hadde ikke barneutvalg i 2011-undersøkelsen, men en survey i studien «Barn og natur» fra 2013 inkluderte de samme friluftslivsaktivitetene som SSB undersøkelsene. Når det gjelder barn, så har deltakelsen i fotturer og sykkelturner i naturomgivelser vært økende, og deltakelsen i skiturer stabil i perioden 2001-2013. Få aktiviteter viser en nedgang. Ser vi derimot på hyppighet i deltakelse, indikerer undersøkelsene en nedgang. Det betyr at norske barn fortsatt deltar i mange friluftslivsaktiviteter, men kanskje ikke så ofte som før. Yngre barn (6-10 år) har større deltakelse enn eldre barn (11-15 år), bortsett fra i overnattingsturer, sykkelturner og alpint. Økningen i deltakelse i fotturer skyldes først og fremst høyere deltakelse blant de yngre barna. Vi har sett at norske barn har deltatt i friluftslivsaktiviteter på linje med resten av befolkningen de siste 10 år hvor det finnes data, men at frekvensen (hyppighet) er lavere enn blant de voksne, for eksempel i antall fotturer i skogen eller på fjellet. Mye tyder på at det er skjedd en forskyvning fra deltakelse i friluftslivsaktiviteter på fritiden til at friluftsliv i større grad enn før foregår gjennom barnehage, skole og SFO.

Barns friluftsliv handler i stor grad om bruk av bostedsnær natur. Eller er det ikke lenger slik? Studien «Barn og natur» (Skår m.fl. 2014) viser at det å leke ute i skog og andre naturområder er noe barn gjør mye sjeldnere enn det å oppholde seg i mer tilrettelagte områder i nærmiljøet. Studien viser at lek og opphold i naturområder er noe mange barn gjør av og til, og at det derfor ikke (lenger) er en integrert del av barns hverdagsliv. I samsvar med SSBs tall på deltakelse i friluftslivsaktiviteter, viser også nærmiljøstudien at det er de yngste barna som bruker naturområdene mest.

Nærmiljøstudien viser også at barn som deltar i utendørs organiserte fritidsaktiviteter er de som også bruker nærmiljøet mest, mens de som ikke er med i organiserte fritidsaktiviteter er de som bruker nærmiljøet minst. Studien viser at barns naturkontakt i dag i stor grad foregår med voksen tilstedeværelse, både i institusjonene, i organisert fritid eller sammen med voksne i familien. Det betyr at omfang og innhold i barns naturkontakt i stor grad avhenger av hva voksne legger til rette for, og hvorvidt voksne stimulerer og legger til rette for mer selvstyrt lek og aktivitet i natur. Kvalitative studier viser at når voksne inntar en mer tilbaketrukket rolle, oppstår lek og samspill mellom barn lettere. Da tas også naturen rundt i bruk på en mer aktiv måte. Nok tid på ett sted, til å bli kjent med hverandre og stedet, er viktige faktorer for at barn skal ta naturen i bruk på egne premisser. Omvendt, når voksne legger til rette for mange aktiviteter, på forskjellige steder og med mange til stede, fungerer naturen mer som en ramme rundt aktivitetene, og den kroppslige og sanselige naturkontakten uteblir.

9.7 Friluftsliv og arealforvaltning

Vi har i denne rapporten beskrevet friluftslivets posisjon på kommunalt nivå som uklar. Ofte er ansvaret for friluftsliv kun et delansvar blant mange andre ansvarsområder, og det kan fungere som et haleheng i forhold til andre interesser (for eksempel naturverninteresser). De frivilliges innsats er ofte betydelig, men ikke alltid godt nok koordinert med det offentlige ansvar. Næringsinteresser som skogbruk og jordbruk omfatter store og viktige arealer i nærmiljøet, og kan være en god bidragsyter og ofte legge premisser for å finne gode løsninger lokalt. Vi ser behovet for en avklaring av ansvar for friluftsliv i det kommunale forvaltningssystemet, og at dette i større grad må ses i sammenheng med økonomiske og faglige ressurser. Samtidig som kommunene har fått økt ansvar på miljøområdet, inkludert friluftsliv, har man gått fra en situasjon der de fleste kommunene hadde miljøfaglig kompetanse i administrasjonen til en situasjon der svært mange kommuner har lite kapasitet og mindre kompetanse til å følge opp temaer som naturforvaltning, friluftsliv og motorferdsel i utmark. Koblingen friluftsliv, fysisk aktivitet, nærmiljø og bedret folkehelse bør også være en essensiell vekker for kommunene om å styrke «frisklivskompetansen» sin.

Framveksten av nye aktiviteter har ført til at motsetninger og konflikter oppstår når brukere av ulike aktiviteter deler samme område. Dette stiller nye utfordringer til forvaltning av arealer gjennom tilretteleggingstiltak, bedret informasjon mm, ikke minst i folketette områder. En kan stille spørsmål ved om Friluftslovens prinsipp om å ta hensyn til andre brukere er tilstrekkelig for å unngå konflikter og ulykker. Viktige prinsipper for ulike forvaltningsmodeller kan imøtekomme utfordringer friluftslivet står ovenfor i dag. Friluftslivet kan i stor grad karakteriseres av et større mangfold enn før, økende grad av spesialisering og mange aktiviteter som krever større grad av tilrettelegging. Med økende fokus på by- og tettstednære områder, og med nye brukerinteresser som for eksempel forslaget om å innføre rekreasjonskjøring med snøskuter i utmarka, vil behovet for en sonebasert og differensiert forvaltning være nødvendig for å kunne balansere folks ulike bruks-, opplevels- og naturverdier på en bedre måte.

Det er også utviklet en rekke forvaltningsmodeller for målstyrte eller adaptive prosesser. Her tar man utgangspunkt i et problem eller en utfordring som man ønsker løst, f. eks. konflikter mellom ulike brukergrupper, forstyrrelser mot dyrelivet eller slitasje på vegetasjon. Et kjerneelement er å prøve ut ulike forvaltningsløsninger i samhandling med involverte aktører, og følge videre utvikling med data/kunnskap og sjekke om målene nås. I de tilfeller målene ikke er nådd, vil man måtte gjennomføre stadiene i prosessen på nytt, med justerte mål, nye forvaltningstiltak og ny overvåking. En målstyrt forvaltning er en dynamisk styringsprosess som integrerer bruk og vern, og som involverer spekteret av rettmessige interessenter i forvaltningsplanarbeidet. Hensikten med adaptive forvaltningsmodeller er at de er fleksible og robuste, og dette vil i stor grad være avhengig av konfliktnivå og kunnskap om fenomenet (sosio-økologisk system) man setter fokus på. Adaptive prosesser passer best i de tilfeller det er stor usikkerhet rundt økologiske effekter, men hvor det samtidig er relativt lite konflikter blant aktørene. Et mye utprøvd eksempel i slikt

henseende kan være forvaltning av villrein og effekter av ferdsel i fjellet, der det er mange muligheter for å manipulere med friluftslivets areal- og tidsbruk.

Som en utdyping av nærmiljøfokus har vi i dette kapittelet valgt også å si noe om to viktige arealtyper i friluftslivssammenheng, strandsona og fjellområdene. Det er særlig én grunn til å trekke fram fjellet og friluftslivet i 2014, og det er de pågående prosessene rundt å gi muligheter til å etablere rekreasjonsløyper for snøskuterkjøring gjennom planlegging etter plan- og bygningsloven. Det er hevet over enhver tvil at dette er en utfordring for friluftslivet, fordi opplevelse av stillhet og ro er en svært viktig motivasjonsfaktor for manges friluftslivsutøvelse, og fordi stillhet og ro bidrar til helse- og trivselsmessige effekter av naturopphold. I dette kapittelet har vi pekt på noen forskningsbelagte utfordringer i det å åpne for å etablere flere rekreasjonsløyper gjennom planlegging etter plan- og bygningsloven. Det at friluftslivet i det kommunale forvaltningssystemet har en uklar posisjon og er etterfulgt av avgrensede ressurser på miljøområdet, kan ses på som et demokratisk problem når helhetlige vurderinger mellom ulike interesser skal tas. Avgrensing og sikring av støyfrie friluftslivsområder er derfor spesielt viktig, men mangler fortsatt i mange norske kommuner.

Når det gjelder strandsona kan vi ikke se at friluftslivet står ovenfor særlig mindre utfordringer enn ved forrige stortingsmelding i 2001. Nedbyggingen går fortsatt sin gang, men med større offentlig fokus på sikring av områder for allmenn tilgang og med et større regionalt perspektiv i strandsoneforvaltningen. Vi har i dette kapittelet kort redegjort for noen viktige funn fra et relevant forskningsprosjekt fra strandsona, som belyser forholdet mellom allmenhetens behov for offentlig tilgang og ivaretagelse av privatlivets fred for de som eier eiendommer i strandsona. Studien viser at grensen mellom innmark og utmark framstår som uklar for brukerne, både juridisk og intuitivt der de ferdes. Det er derfor behov for å klargjøre på stedet hvor det er legitimt at folk ferdes og hvor det ikke er det. Dette kan gjøres ved hjelp av tydelige skilt, markeringer på berget, lave gjerder, at grunneieren gir positive signaler om ferdsel mm. Det er også behov for å klargjøre hva som er gode lokale strandtiltak for å lette bruk/ferdsel og dempe konflikter.

Studien fra strandsona viste altså at det ikke er nok å fjerne ulovlige stengsler, så lenge det ikke framstår som tydelig hvor det er lovlig å ferdes. Behovet for klargjøring av hvor det er legitimt å ferdes i strandsona baserer seg ikke bare på den juridiske avgrensningen av den private sonen gjennom friluftsloven, men den baserer seg minst like mye på den allmenne brukers respekt for «privatlivets fred». Studien viste at det er utfordrende, frustrerende, og dels ubehagelig for besøkende i en bebygd strandsona (og for beboere som ferdes utenfor egen eiendom) ikke å vite hva som er lovlig/ulovlig ferdsel. Gjennom intervjuer med 30 informanter kom det fram at respekten for privatlivets fred står enda sterkere enn respekten for den frie ferdselsretten.

9.8 Friluftsliv i framtida: trenger vi en ny fortelling?

Utviklingen av friluftslivspraksiser tenderer mot mer variasjon og ikke minst mot at friluftslivet i større grad blir preget av teknologisering og moderne vareforbruk. I en forstand kan man hevde at friluftslivet dermed dreier bort fra idealene om enkelhet som er sentralt i den nasjonale mytologien om norsk friluftsliv.

Samtidig er det slik at den nasjonale fortellingen om friluftsliv som kulturarv er av fleksibelt natur. Dette bør gjøre det mulig å passe inn f.eks. moderne hytteliv og aktiviteter som er preget mer av spenningssøken og kommersiell tilrettelegging, i tillegg til det ensomme og strabasiose møtet med vill natur.

Så lenge det i første rekke er middelklassen som fortsetter å opprettholde praksiser med lange fot- og skitur i skog- og fjell, vil definisjonen av friluftsliv som norsk kulturarv likevel kunne opprettholdes. Samtidig er det tegn på at denne fortellingen utfordres, ved at alt fra enkle ettermiddagsturer i nærområder til høyspesialisert sportsfiske forsøkes definert inn i bildet vi har av hva som er uttrykk for typisk, norske friluftslivstradisjoner.

Når naturen i økende grad blir arena for ulike måter å drive utendørsrekreasjon på, oppstår det også nye former for konflikter. Dette kan føre til at friluftsliv som nasjonal kulturarv utfordres på måter som ikke har vært vanlig hittil.

Kategorien «moderne friluftsliv» er en litt mangfoldig samling med aktiviteter som gjerne er karakterisert av (stadig) nytt og forbedret utstyr, actionpreg, spenning og utfordringer og ofte en viss fart. Og de synes særlig å ha appell hos ungdom. De har også en tendens til å dukke opp i nye landskap og situasjoner – i møte med mer tradisjonelle friluftslivsaktiviteter eller i møte med tradisjonelle landskaps- og verneinteresser. De har derfor en tendens til å bli kategorisert som kontroversielle. Men er de egentlig det? Dette er det viktig å ha en åpen diskusjon rundt: Det er ofte små aktiviteter (i antall utøvere), men kan være viktige rekrutteringsaktiviteter for ungdom. Behovet for en sonebasert og differensiert forvaltning bør ikke minst være viktig å vurdere i denne sammenheng, for å balansere folks ulike bruks-, opplevels- og naturverdier på en bedre måte.

9.9 Virkemidler for økt rekruttering

Mens positive effekter av opphold i natur er veldokumentert, ligger det en viktigere og kanskje vanskeligere utfordring i å peke på gode virkemidler for å få realisert folkehelsepotensialet i friluftslivet, og også for å rekruttere barn og unge til friluftsliv - i dag og som framtidens voksne.

Friluftsliv som folkehelse viser ikke bare til det fysiske, men også det psykisk helse og sosial integrering. Vektleggingen av den sosiale siden kan vise seg som svært viktig med tanke på å rekruttere de som fra før ikke har vært så aktive. Fenomenet «Tjukkas-gjengen» er et godt eksempel på det. Det samme gjelder tiltak som Wild-X som legger stor vekt på det sosiale i arbeidet med å involvere ungdommer med innvandrerbakgrunn og andre marginaliserte grupper i Oslo-området i friluftsliv.

Rapporten har samtidig pekt på at vekstpotensialet for å få folk til å bli mer fysisk aktive i stor grad ligger i selvorganiserte lavterskelaktiviteter i nærmiljøet. Dette handler ofte om turgåing, men kan også handle om annen trening og mosjon. Likevel vil en slik selvorganisering fordele at samfunnet (dvs. kommunen i samarbeid med ildsjeler, lag og foreninger) legger til rette for trygg, variert og attraktiv bruk og opplevelse av nærmiljøet. God informasjon, kart, skilting mm. er viktig for å gjøre innbyggerne oppmerksomme på hva som finnes av muligheter for bl.a. turgåing i nærmiljøet. For den ivrige friluftslivsutøver er denne kunnskapen ofte inne, for innflytteren, turisten eller den tidligere inaktive er det ikke nødvendigvis like åpenbart.

Faglig og økonomisk støtte til slikt basalt forebyggende helse- og friluftslivsarbeid er viktig, og det er viktig at dette er godt lokalt forankret. Rapporten har også pekt på behovet for en større ansvarsavklaring rundt friluftslivet i det kommunale forvaltningssystemet, som i dag ofte er uklar.

Nærfriluftslivet er ikke frikoplet fra hverdagslivet ellers, men fungerer som en integrert del av menneskers daglige virke. Ofte som en avkopling fra daglige gjøremål, og/eller i kombinasjon med andre gjøremål. I rapporten er det pekt på at nærfriluftslivet er viktig også ut fra mer allmenne trekk ved vår levemåte i dagens samfunn. Tidsklemma er reell for mange, og nærfriluftslivet er en måte å oppleve natur på som er overkommelig å få til i hverdagen. Også de ivrigste og mest motiverte friluftslivsutøverne har glede av nærfriluftslivet innimellom plikter og andre gjøremål.

Sett i lys av dette, og i tråd med målene for bedret folkehelse, blir det å skape muligheter for lavterskel nærfriluftsliv i hverdagen viktig. Å ruste opp stier og gangeveier i grønne omgivelser slik at folk motiveres til å gå til jobb, skole, butikk og andre gjøremål, å legge til rette for treningsaktiviteter i naturomgivelser, skape trygge nærnaturområder, minske avstanden til naturområder fra bebyggelsen – alt dette er viktige tiltak for å rekruttere til nærfriluftslivet.

Viktige virkemidler i nærmiljøet kan også være å stimulere til økt samhandling om å ta vare på og utvikle sitt eget nærmiljø, til skjøtsel og forvaltning av naturmiljøet for gode opplevelser. Det å stimulere til godt samarbeid mellom kommune, lokale lag og grunneiere er spesielt viktig mange steder, og i noen sammenhenger kan tiltaket ha så store ulemper/tap for grunneier at det medfører økonomisk kompensasjon. I dette ligger det også at det fortsatt er begrenset med kunnskap om effekter (helse, aktivitet, opplevelse) av tiltak (tilrettelegging, skjøtsel og annen forvaltning) man gjennomfører i det fysiske landskapet, og mer forskning etterspørres på dette området. Vi ser også en generell trend i mange undersøkelser at flere ønsker mer komfort på turen, av infrastruktur, informasjon og service.

Å rekruttere barn og unge til friluftsliv handler i stor grad om at de har gode naturopplevelser, slik at motivasjonen til å være mer ute øker. I rapporten er det gjort et poeng av å gi barn «naturglede», og pekt på at dette er en litt annen tenkning enn vektlegging av mestring, kompetanse og kunnskap. Studien «Barn og natur» viser at å legge til rette for godt sosialt samspill mellom barn ute i naturen gir tettere naturkontakt. I dagens gjøremålsorienterte samfunn kan et poeng i rekrutteringssammenheng være å lage *alternativer* til gjøremålsorienteringen gjennom «naturglede». Å være lenge på ett sted i naturen uten for mange til stede og med et fåtall planlagte aktiviteter og gjøremål, gjør at lek mellom barn lettere oppstår og dermed økt kroppslig kontakt med natur.

Mye tyder på at barn deltar i mange friluftslivsaktiviteter, men sjeldnere enn før. I et bredt friluftslivsperspektiv bør bruk av nærmiljønaturen være en viktig del av barns friluftsliv. I rekrutteringssammenheng kan det derfor ligge et potensial i å arbeide for at bruken av nærmiljønatur skal bli en mer integrert del av barns hverdagsliv enn den er i dag. Fokus på voksnes rolle, barns muligheter til egenstyrt lek ute, aktivitetsnivå i hverdagen, egentransport til ulike gjøremål og tilgjengelighet til attraktive og trygge naturområder er viktige faktorer i denne type rekrutteringsarbeid til barns nærfriluftsliv.

10 Referanser

- Aall, C. 2007. Miljøbelastninger fra norsk fritidsforbruk. Landskonferanse Friluftsliv - Kristiansand 30.5-1.6 2007, Trondheim. 108-112 ss. Proceedings.
- Abram, S. 2012. The normal cabin's revenge: Building Norwegian (holiday) home cultures. - *Home Cultures* 9 (3): 233-255.
- Alghasi, S., Eide, E. & Eriksen, T. H. r. 2012. Den Globale Drabantbyen. - Cappelen Dam Akademisk, Oslo.
- Andersen, O., Bay-Larsen, I., Øian, H. & Fangel, K. 2013. Naturmangfoldlovens virkninger i kommunene. En gjennomgang av kommunale erfaringer med loven. NINA rapport 964 63 s.
- Annerstedt, M. 2011. Nature and Public Health: Aspects of Promotion, Prevention, and Intervention. Doctoral Thesis. Faculty of Landscape Planning. - Swedish University of Agricultural Sciences - SLU, Alnarp. 86 s.
- Arnesen, T. & Skjeggedal, T. 2003. Rekreasjon og fritidshus. Spekulasjoner om å bo, utmark og urbanitet. - *PLAN 2*: 10-15.
- Ashworth, G. 2011. Preservation, conservation and heritage: approaches to the past in the present through the built environment. - *Asian Anthropology* 10 (1): 1-18.
- Askins, K. 2009. Crossing divides: Ethnicity and rurality. - *Journal of Rural Studies* 25 (4): 365-375.
- Bauman, Z. 2000. *Liquid Modernity*. - Polity Press, Cambridge.
- Bear, C. & Bull, J. 2011. Water matters: agency, flows, and frictions. - *Environment and Planning A* 43 (10): 2261-2266.
- Bell, S., Tyrväinen, L., Sievänen, T., Pröbstl, U. & Simpson, M. 2007. Outdoor recreation and nature tourism: a European perspective. - *Living Reviews in Landscape Research* 1 (2): 1-46.
- Berg, A. 2005. Friluftsbarnenhagen - En motorikkfabrikk? - *Barn* (2): 65-77.
- Berggreen, B. 1989. Da kulturen kom til Norge. - Aschehoug forlag, Oslo.
- Berker, T. & Gansmo, H. J. 2010. Sustainable urbanisation? Norwegian cabin culture in transition. - *Journal of Tourism and Cultural Change* 8 (3): 172-182.
- Bhugra, D. & Minas, I. H. 2007. The built environment and health. - *The Lancet* 370 (September 27): 1111-1113.
- Bischoff, A. & Odden, A. 2002. Nye Trender i norsk friluftsliv - utvanning eller forsterking av gamle mønstre og ideal. - I Lerkelund, H. E., red. Rapport fra forskningskonferansen "Forskning i Friluft": Øyer 19-20 november 2002», Oslo. Proceedings.
- Bischoff, A. & Odden, A. 2003. Nye trender i norsk friluftsliv.
- Bischoff, A., Marcussen, J. & Reiten, T. 2007. Friluftsliv og helse. En kunnskapsoversikt. Institutt for idrett og friluftslivsfag, Bø. 66 s.
- Bjerke, T., Andersen, O., Berg, S. K. & Krange, O. 2006. Friluftsliv i byen. NINA Rapport 191.
- Bodin, T. & Martinsen, E. W. 2004. Mood and self-efficacy during acute exercise in clinical depression. A randomized, controlled study. - *Journal of Sport & Exercise Psychology* 26 (4): 623-633.
- Bowler, D. E., Buyung-Ali, L. M., Knight, T. M. & Pullin, A. S. 2010. A systematic review of evidence for the added benefits to health of exposure to natural environments. - *BMC Public Health* 10: 456.
- Breivik, G. 1978. To tradisjoner i norsk friluftsliv. - I Breivik, G. & Løvmo, H., red. Friluftsliv fra Fridtjof Nansen til våre dager. Universitetsforlaget, Oslo.
- Breivik, G. & Rafoss, T. 2012. Fysisk aktivitet; omfang, tilrettelegging og sosial ulikhet - en oppdatering og revisjon. 96 s.

- Breivik, G., Svela Sand, T., Rafoss, K., J.O., T., Thorén, K. H., Bergaust, T. E. & Stokke, K. B. 2011. Fysisk aktivitet; omfang, tilrettelegging og sosial ulikhet. NIH, Oslo, Høgskolen i Finnmark, Alta., Universitet for Miljø- og Biovitenskap.
- Brown, K. 2014. Spaces of play, spaces of responsibility: Creating dichotomous geographies of outdoor citizenship. - *Geoforum* 55: 22-32.
- Brown, K. M. 2012. Sharing public space across difference: attunement and the contested burdens of choreographing encounter. - *Soc. Cult. Geogr* 13 (7): 801-820.
- Brox, O. 2001. Vår felles eiendom. Tar vi vare på allemannsretten? - Pax, Oslo.
- Broyles, S. T., Mowen, A. J., Theall, K. P., Gustat, J. & Rung, A. L. 2011. Integrating Social Capital into a Park-Use and Active-Living Framework. - *American Journal of Preventive Medicine* 40: 522-529.
- Buijs, A. E., Elands, B. H. & Langers, F. 2009. No wilderness for immigrants: cultural differences in images of nature and landscape preferences. - *Landscape and Urban Planning* 91 (3): 113-123.
- Castree, N. 2001. Social nature: Theory, practice, and politics. - I Castree, N. & Braun, B., red. *Social nature: Theory, practice, and politics*. Blackwell Publishers, Oxford, Malden, MA. s. 1.-21.
- Chawla, L. 1991. Ecstatic places. *Children's Environments Quarterly* 7 (4): 18-23.
- Chawla, L., red. 1992. Childhood place attachments. *Place Attachment*. Plenum Press NJ. 63-86 s.
- Chiesura, A. 2004. The role of urban parks for the sustainable city. - *Landscape and Urban Planning* 68: 129-138.
- Coley, R. L., Kuo, F. E. & Sullivan, W. C. 1997. Where does community grow? The social context created by nature in urban public housing. - *Environment and Behavior* 29: 468-492.
- Dannevig, Ø. 2010. Nye ferdselsformer i friluftslivet? - Institutt for offentlig retts skriftserie. 5.
- Dervo, B. K. 2014. Fisketuristers forbruk i Hedmark i 2013 - Uprøving av en metode for kartlegging av fiskeres forbruksmønster og informasjonsvaner. Norsk institutt for naturforskning. 27 s.
- Dervo, B. K. & Museth, J. 2013. Elvesportsaktiviteten i Ottaelva - Ringvirkninger av aktiviteten og vurdering av avbøtende tiltak ved en eventuell bygging av Nedre Otta Kraftverk. Norsk institutt for naturforskning. 29 s.
- Driver, B. L., Brown, P. J. & Peterson, G. L., red. 1991. *Benefits of Leisure*. Venture publishing, Pennsylvania. 483 s.
- Duesund, L. 1997. Kropp, kunnskap og selvoppfatning. - Universitetsforlaget, Oslo.
- Ellingsæter, A. L. & Leira, A., red. 2004. *Velferdsstaten og familien - utfordringer og dilemmaer*. Gyldendal Akademisk, Oslo.
- Engelien, E., Steinnes, M. & Bloch Holst, V. V. 2005. Tilgang til friluftsområder. Metode og resultater 2004. SSB Notat 15/2005.
- Ericsson, B., Skjeggedal, T., Arnesen, T. & Overvåg, K. 2011. *Second Homes i Norge - bidrag til en nordisk utredning*. ØF-rapport nr. 1/2011.
- Faber Taylor, A. & Kuo, F. E. 2006. Is contact with nature important for healthy child development? State of evidence. - I Spencer, C. & Blades, M., red. *Children and their environments*. Cambridge: University Press. s. 124-141.
- Faber Taylor, A. & Kuo, F. E. 2009. Children with attention deficits concentrate better after walk in the park. - *Journal of Attention Disorders* 12: 402-409.
- Faber Taylor, A., Kuo, F. E. & Sullivan, W. C. 2002. Views of nature and self-discipline: Evidence from inner city children. - *Journal of Environmental Psychology* 22: 49-63.
- Farstad, M., Rye, J. F. & Almås, R. 2008. Fritidsboligfenomenet i Norge. Fagnotat om utvikling i bruk av fritidsboliger, utarbeidet på oppdrag fra Kommunal- og regionaldepartementet.
- Fasting, M. 2013. Vi leker ute! En fenomenologisk hermeneutisk tilnærming til barns lek og lekesteder ute. PhD. Pedagogisk institutt. - Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.

- Fauske, H. & Øya, T. 2003. Oppvekst i Norge. - Abstrakt forlag.
- Figari, H., Haaland, H. & Krange, O. 2009. Friluftsliv som hverdagsliv: en studie av innvandrerkvinner bruk av utendørsområder i Groruddalen. NINA Rapport 479. 56 s.
- Fjørtoft, I. 2000. Landscape as Playscape – Learning Effects from Playing in a Natural Environment on Motor Development in Children. Doctoral dissertation. Oslo: Norwegian University of Sport and Physical Education.
- Flemsæter, F., Setten, G. & Brown, K. M. 2014. Morality, mobility and citizenship: Legitimising mobile subjectivities in a contested outdoors. - *Geoforum*.
- Folkehelseforeningen. 2012. Folkehelse på tvers, Oslo. 50 s.
- Forsberg, L. P. 2012. Friluftsliv och naturturism i kommunal fysisk planering. Dr. gradsavhandling, nr. 2012:06. Sektion för planering och mediedesign. - Blekinge Tekniska Högskola, Karlskrona.
- Franklin, A. 2001. Neo-Darwinian leisure, the body and nature: hunting and angling in modernity. - *Body and Society* 7 (4): 57-76.
- Fredman, P. & Lindhagen, A. 2012. Monitoring outdoor recreation trends in Sweden. The 6th International Conference on Monitoring and Management of Visitors in Recreational and Protected Areas Outdoor Recreation in Change - Current Knowledge and Future Challenges, Stockholm Proceedings.
- Fugelli, P. 2003. 0-visjonen. Essays om helse og frihet. - Universitetsforlaget, Oslo.
- Garvey, P. 2008. The Norwegian country cabin and functionalism: a tale of two modernities. - *Social Anthropology* 16 (2): 203-220.
- Gentin, S. 2011. Outdoor recreation and ethnicity in Europe - A review. - *Urban Forestry & Urban Greening* 10 (3): 153-161.
- Giddens, A. 1994. Modernitetens konsekvenser. - Hans Reitzels Forlag.
- Grahn, P., Martensson, F., Lindblad, B., Nilsson, P. & Ekman, A. 1997. UTE på DAGIS. - *Stad & Land* 93/1991
- Grønseth, A. S. 2011. Tamil Refugees in Pain: Challenging Solidarity in the Norwegian Welfare State. - *Journal of ethnic and migration studies* 37 (2): 315-332.
- Gundersen, H., Storaas, T., Nicolaisen, K. B. & Zimmermann, B. 2005. Prosjekt Elg - trafikk i Stor-Elvdal 2000-2004 hvordan unngå elgpåkjørsler på vei og jernbane. Oppdragsrapport / Høgskolen i Hedmark ; nr. 1-2005. - Høgskolen i Hedmark, Elverum.
- Gundersen, V., Frivold, L. H. & Stange, E. 2011. Friluftsliv i bynære skoger: en begrepsmodell for planlegging. - *Utmark* (1): 2.
- Gundersen, V., Frivold, L. H., Myking, T. & Øyen, B. H. 2006. Management of urban recreational woodlands: The case of Norway. - *Urban Forestry & Urban Greening* 5: 73-82.
- Gundersen, V., Skår, M., Tangeland, T. & Vistad, O. I. 2011. Særskilt vern av friluftsområder i Oslomarka etter markalovens § 11: Kunnskapsgrunnlag, kriterier og registreringsmetode. NINA Rapport 664. 78 + vedlegg.
- Gundersen, V., Andersen, O., Kaltenborn, B. P., Vistad, O. I. & Wold, L. C. 2011. Målstyrt forvaltning - Metoder for håndtering av ferdsel i verneområder. NINA Rapport 615. 102 + vedlegg.
- Gurholt, K. P. 2008. Norwegian Friluftsliv and Ideals of becoming an 'Educated Man'. - *Journal of Adventure Education and Outdoor Learning* 8 (1): 55-70.
- Haagensen, T. 2011. Byer og miljø. Indikatorer for miljøutviklingen i «Framtidens byer». SSB Rapporter 12/2011. Statistisk sentralbyrå, Oslo.
- Hartig, T., Mang, M. & Evans, G. W. 1991. Restorative effects of natural environment experience. - *Environment and Behaviour* 23: 3-26.
- Hartig, T., Evans, G., Jamner, L., Davis, D. & Garling, T. 2003. Tracking restoration in natural and urban field settings. - *Journal of Environmental Psychology* 23: 109-123.

- Helsedirektoratet. 2012. Fysisk aktivitet blant 6-, 9-, og 15-åringer i Norge. Rapport 06/2012.
- Helsedirektoratet. 2014a. Kunnskapsgrunnlag for fysisk aktivitet. Innspill til departementets videre arbeid for økt fysisk aktivitet og redusert inaktivitet i befolkningen. Rapport IS-2167, Oslo. 120 s.
- Helsedirektoratet. 2014b. Anbefalinger om kosthold, ernæring og fysisk aktivitet. Rapport IS-2170. Helsedirektoratet, Oslo. 28 s.
- Hochschild, A. R. 1997. *The Time Bind: When Work Becomes Home and Home Becomes Work*. - Holt Paperbacks, NY.
- Hovengen, R., Biehl, A. & Glavin, K. 2014. Barns vekst i Norge 2008 - 2010 - 2012. Høyde, vekt og livvidde blant 3. klassinger. Rapport 2014: 3, Oslo. 34 s.
- Humpel, N., Neville, O. & Leslie, E. 2002. Environmental Factors Associated with Adults' Participation in Physical Activity. A Review. - *American Journal of Preventive Medicine* 22: 188-199.
- Ingebrigtsen, J. E. 1998. Barn og idrett. - I Skaalvik, E. M. & Kveller, Ø., red. *Barn og miljø*. Tano Aschehoug. s. 193-217.
- Innovasjon Norge. 2013a. Nøkkeltall for norsk turisme 2013. www.innovasjon norge.no/reiseliv. Nedlastet 18.09.
- Innovasjon Norge. 2013b. Turistundersøkelsen. Oppsummering av sommeren 2013.
- Jansson, M., Fors, H., Lindgren, T. & Wiström, B. 2013. Perceived personal safety in relation to urban woodland vegetation - a review. - *Urban Forestry & Urban Greening* 12: 127-133.
- Jensen, F. S. 2003. Friluftsliv i 592 skove og andre naturområder. - Skovbrugsserien nr 32. Forskningscenteret for Skov og Landskab, København. 338 s.
- Johansen, A. 1995. Den store misforståelsen. Kulturarv og nasjonal egenart i norgesreklame og politisk kultur. En advarsel. - Spartacus, Oslo.
- Kahn, P. 1999. *The Human Relationship with Nature: Development and Culture*. - MIT Press, Cambridge, MA.
- Kaltenborn, B. P. 2002. Bo i naturen: Meningen med hyttelivet. - *Utmark* (2).
- Kaltenborn, B. P. 2008. Recreation homes in natural settings: factors affecting place attachment. - *Norwegian Journal of Geography* 51 (4): 187-198.
- Kaltenborn, B. P. 2012. Bruk og vern i utmarksområder. Sluttrapport. Strategisk instituttprogram for perioden 2009-2011. NINA Temahefte 50. 46 s.
- Kaplan, R. 1995. The restorative benefits of nature: Toward an integrative framework. - *Journal of Environmental Psychology* 15: 169-182.
- Kaplan, R. & Kaplan, S. 1989. *The Experience of Nature: A Psychological Perspective*. - Cambridge University Press.
- Kaplan, S. 1985. Cognition and affect in environmental learning. - *Children's Environmental Quarterly* 2 (3): 19-21.
- Karlsson, S., Bladh, G. & Haraldson, A., red. 2013. Friluftslivets sociala mönster i ett samhälleligt sammanhang - en beskrivning och ett försök till förklaring. Friluftsliv i förändring. Resultat från ett forskningsprogram. Slutrapport, rapport 6547: - Naturvårdsverket. 81-96 s.
- King, K. & Church, A. 2013. We don't enjoy nature like that. Youth identity and lifestyle in the countryside. - *Journal of Rural Studies* 31: 67-76.
- Konijnendijk, C. C., Scipperijn, J., Rosenblad, Y., Sander, H., Sarv, M., Mäkinen, K., Tyrväinen, L., Donis, J., Gundersen, V., Åkerlund, U. & Gustavsson, R. 2007. Assessment of urban forestry research and research needs in Nordic and Baltic countries. - *Urban Forestry & Urban Greening* 6: 297-309.
- Korpela, K. & Hartig, T. 1996. Restorative Qualities of favorite places. - *Journal of Environmental Psychology* 16: 221-233.

- Korpela, K. M., Ylén, M., Tyrväinen, L. & Silvennoinen, H. 2008. Determinants of restorative experiences in everyday favorite places. - *Health & Place* 14: 636-652.
- Krange, O. & Strandbu, Å. 2004. Ungdom, idrett og friluftsliv: skillelinjer i ungdomsbefolkningen og endringer fra 1992 til 2002. NOVA.
- Krange, O. & Øia, T. 2005. Den nye moderniteten. Ungdom, individualisering, identitet og mening. - Cappelen, Oslo.
- Krange, O. & Skogen, K. 2011. When the lads go hunting - the 'Hammertown mechanism' and the conflict over wolves in Norway. - *Ethnography* 12 (4): 466-489.
- Krange, O. & Bjerke, T. 2011. A walk in the woods: the effects of ethnicity, social class and gender among urban. - *Norwegian adolescents* 2: 1-18.
- Krenichyn, K. 2004. Women and physical activity in an urban park: Enrichment and support through an ethic of care. - *Journal of Environmental Psychology* 24: 117-130.
- Krogh, E. 1995. Landskapets fenomenologi. Dr. gradsarbeid Norges Landbrukshøgskole.
- Kurtze, N., Eikemo, T. & Hem, K.-G. 2009. Analyse og dokumentasjon av friluftslivets effekt på folkehelse og livskvalitet. SINTEF a 11851, Oslo. 58 s.
- Langseth, T. 2012. Spenningsøkingens sosialitet. En sosiologisk undersøkelse av verdssystem i risikosport. Doktorgrad. - Norges Idrettshøgskole, Oslo.
- Laumann, K. 2004. Restorative and stress-reducing effects of natural environments: Experimental, behavioural and cardiovascular indices. Dr. scient thesis, 111 pp. University of Bergen, Norway.
- Lefebvre, H. 1971. The Production of Space. - Time University Press, NY.
- Lidén, H. 1999. Endringer i barns uteliv. En litteraturstudie og en undersøkelse fra Oslo. Barn 1.
- Lysklett, O. B., Emilsen, K. & Hagen, T. L. 2003. Hva kjennetegner natur- og friluftsbarnehager? - Barnehagefolk 4. Pedagogisk Forum, Oslo.
- Løland, S. 2013. Kampen for bølgsene. Et bidrag til å forstå bølgesurfarer sin motstand mot surfeforbudet på Jæren. Masteroppgåve. - Høgskolen i Telemark, Bø.
- Macnaghten, P. & Urry, J. 1998. Contested Natures. - Sage, London.
- Martensson, F., Jansson, M., Johansson, M., Raustorp, A., Kylin, M. & Boldermann, C. 2014. The role of greenery for physical activity play at school grounds. - *Urban Forestry & Urban Greening* 13 (1): 103-113.
- Martinsen, E. W. 2011. Kropp og sinn. Fysisk aktivitet - psykisk helse - kognitiv terapi (2. utgave). - Fagbokforlaget, Oslo.
- Meirik, R. 1997. Intervju av Gunnar Falkum: Belastede barn. Artikkelsamlingen Barn i bevegelse Sosial- og helsedepartementet., Oslo.
- Meland, A. 2006. Et kritisk blikk på norsk friluftslivsforvaltning. - Tidsskriftet UTMARK (2).
- Meld. St. 34 (2012 - 2013). Folkehelsemeldingen. God helse – felles ansvar. Helse- og omsorgsdepartementet.
- Midjo, T. & Wigen, K. 1997. Barn, fysisk aktivitet og fysiske omgivelser. Rapport nr. 46. Norsk senter for barneforskning, Trondheim.
- Miljødirektoratet. 2014. Kartlegging og verdsetting av friluftslivsområde Miljødirektoratet M98-2013: 22.
- Miljøverndepartementet. 2008. Naturopplevelse, friluftsliv og vår psykiske helse. Rapport fr det nordiske miljøprosjektet «Friluftsliv og psykisk helse». 136 s.
- Miljøverndepartementet. 2013. Nasjonal strategi for et aktivt friluftsliv. En satsing på friluftsliv i hverdagen; 2014-2020. T-1535. 1-28 s.
- Mjaavatn, P. E. 1999. Splitthopp, epleslang og fotball. En rapport om barn og egenorganisert fysisk aktivitet. Norges idrettsforbund og olympiske komité, Oslo.

- Naturvårdsverket. 2014. Förslag till en strategi för miljö kvalitetsmålet Storslagen fjällmiljö. Redovisning av ett regeringsuppdrag. Skrivelse 2014-06-05. 220 s.
- Nedrelid, T. 1992. Friluftslivet og vår nasjonale selvforståelse. - Nytt norsk tidsskrift 8: 281-288.
- Neto, F. 2003. A new approach to sustainable tourism development: moving beyond environmental protection. - Natural Resources Forum 27 (3): 212-222.
- Nilsen, R. D. 1999. Fysisk aktivitet, helse og oppvekst. Rapport nr. 53. Norsk senter for barneforskning, Trondheim.
- Næss, S. & Hansen, T. 2012. Naturelskere og naturbrukere. - Tidsskrift for samfunnsforskning 53 (4): 405-427.
- Odden, A. 2004. Friluftsliv og ungdom - tradisjon og trender. Landskonferanse Friluftsliv. Tromsø 2-4 juni 2004.
- Odden, A. 2008. Hva skjer med norsk friluftsliv? En studie av utviklingstrekk i norsk friluftsliv 1970-2004. Dr.avhandling. - NTNU.
- Odden, A. 2012. Status og utviklingstrekk i nordmenns friluftslivsutøvelse. DN-notat???
- Ot.prp. nr. 23 (2008-2009). Om lov om naturområder i Oslo og nærliggende kommuner (markaloven). Miljøverndepartementet.
- Parsons, R. & Daniel, T. C. 2002. Good looking: in defence of scenic landscape aesthetics. - Landscape and Urban Planning 60: 43-56.
- Pedersen, K. 1999. "Det har bare vært naturlig!" Friluftsliv, kjønn og kulturelle brytninger. Doktoravhandling. Institutt for samfunnsvitenskap. - Norges idrettshøgskole, Oslo.
- Peters, B. E. & Buijs, A. 2010. Social interactions in urban parks: stimulating social cohesion? - Urban Forestry and Urban Greening 9: 93-100.
- Prochaska, J. O., DiClemente, C. C. & Norcross, J. C. 1992. In search of how people change: Applications to addictive behaviors. - American Psychologist 47 (9): 1102-1114.
- Relph, E. C. 1976. Place and Placelessness. - Pion Limited.
- Sallis, J. F., Cervero, R. B., Asher, W., Hendersson, K. A., Kraft, M. K. & J., K. 2006. An ecological approach to creating active living communities. - Annual Review of Public Health 27: 297-322.
- Sandell, K. 2009. Nordiskt friluftsliv och allemansrätt: Nationella identitetsprojekt och ekopolitisk inspiration. 'Kultur-Natur: Konferens för kulturstudier i Sverige', organised by the Advanced Cultural Studies Institute of Sweden (ACSIS). Norrköping 15-17 June 2009.
- Sandseter, E. B. H. 2000. Barn i fysisk aktivitet. MMIs data om barns deltakelse og involvering i idrett og egenorganisert fysisk aktivitet. Barn nr. 2.
- Sandseter, E. B. H. 2012. Restrictive safety or unsafe freedom? Norwegian ECEC practitioners' perceptions and practices concerning children's risky play. - Childcare in Practice 18: 83-101.
- Shafer, E. L. 1969. The average camper who doesn't exist. (Research Paper NE-142). Forest Services, Northeast Forest Experiment Station, Upper Darby, PE.
- Sievänen, T. 2012. Monitoring outdoor recreation trends in Finland. The 6th International Conference on Monitoring and Management of Visitors in Recreational and Protected Areas Outdoor Recreation in Change - Current Knowledge and Future Challenges, Stockholm. Proceedings.
- Sievänen, T., Pouta, E. & Neuvonen, M. 2007. Recreational home users-potential clients for countryside tourism? - Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism 7 (3): 223-242.
- Sinding-Larsen, H. 2012. Natur- og miljøutfordringer i en flerkulturell bydel. - I Alghasi, S., Eide, E. & Eriksen, T. H., red. Den Globale Drabantbyen. Cappelen Dam Akademisk, Oslo
- Skjeggedal, T., Skår, M. & Vistad, O. I. 2011. Plan og virkelighet i bebygd strandsone. Utmark (1-2).
- Skogen, K., Krange, O. & Figari, H. 2013. Ulvekonflikter: en sosiologisk studie. - Akademika.
- Skår, M. 2010. Natur i hverdagsliv. Doktoravhandling. Institutt for matematiske og tekniske realfag. - NMBU.

- Skår, M. & Østdahl, T. 2003. Motorisert ferdsel i utmark: Er vegen om plan- og bygningsloven et godt forvaltningsgrep? - Plan (2).
- Skår, M. & Østdahl, T. 2005. Evaluering av forsøk med ny forvaltningsordning for motorferdsel i utmark. Sluttrapport. NINA Rapport 90.
- Skår, M. & Krogh, E. 2009. Changes in children's nature-based experiences near home: from spontaneous play to adult-controlled, planned and organised activities. - Children's Geographies 7 (3): 339 - 354.
- Skår, M., Gundersen, V. & Krogh, E. 2010. Hvordan integrere hverdagsfriluftsliv i planleggingen? - Kart og plan 70 (4): 271-281.
- Skår, M., Øian, H. & Krogh, E. 2010. Opplevelse av natur og tid i hverdagslivet. - Tidsskrift for kulturforskning 9 (3): 37-55.
- Skår, M., Vistad, O. I. & Wold, L. C. 2011. Om privatlivets fred og allmennhetens ferdsel i strandsona: spenninger og muligheter. - Utmark (1-2).
- Skår, M., Gundersen, V., Bischoff, A., Follo, G., Pareliussen, I., Stordahl, G. & Tordsson, B. 2014. Barn og natur. Nasjonal spørreundersøkelse om barn og natur. Temahefte 54.
- Slagstad, R. 1998. De nasjonale strategier. - Pax.
- Slagstad, R. 2008. (Sporten) en idehistorisk studie. - Pax forlag, Oslo.
- Smith, S. J. 1998. Risk and our Pedagogical Relation to Children: On Playground and Beyond. - State University of New York Press, New York.
- St. meld. nr. 8 (1999-2000). Regjeringens miljøvernpolitikk og rikets miljøtilstand. Miljøvern departementet. Oslo.
- St.meld. nr. 39 (2000-2001). Friluftsliv. Ein veg til høgare livskvalitet. Oslo: Miljøverndepartementet.
- Stanley, T. A., Bengtson, D. N. & Westphal, L. M. 2012. The Influence of Childhood. Operational Pathways to Adulthood Participation in Nature-Based Activities. - Environment and Behavior 44 (4): 545-569.
- Stensland, S., Aas, Ø. & Mehmetoglu, M. 2013. The Influence of Norms and Consequences on Voluntary Catch and Release Angling Behavior. - Human Dimensions of Wildlife 18 (5): 373-385.
- Stensland, S., Fossgård, K., Apon, J. C., Bårdsen, S., Fredman, P., Grubben, I., Haukeland, J. V. & Eikrem, A. M. R. 2014. Naturbaserte reiselivsbedrifter i Norge. Frekvens og meetoderapport. - INA Fagrapport 25. Fakultet for miljøvitenskap og teknologi, Institutt for naturforvaltning., Norges miljø- og biovitenskapelige universitet. Fakultet for miljøvitenskap og teknologi, Institutt for naturforvaltning. 1-136 s.
- Stortinget. 2012. Folkehelsemedlingen, God helse - felles ansvar. St.meld. nr 34 (2012-13).
- Strand, O., Flemsæter, F., Gundersen, V. & Rønningen, K. 2013. Horisont Snøhetta. NINA Temahefte 51. 99 s.
- Strandbu, Å. 2000. Storbyungdom og natur. En undersøkelse av Osloundoms forhold til friluftsliv og miljøproblemer. NOVA Rapport 14:2000.
- Sørensen, Ø. & Stråth, B. 1997. The Cultural Construction of Norden. - Scandinavian University Press, Oslo.
- Tangeland, T. 2011. The Norwegian market for nature based tourism products-characteristics and implications for segmentation and product development. PhD. Department of Ecology and Natural Resource Management. - Norwegian University of Life Sciences.
- Tangeland, T. & Aas, Ø. 2011. Household composition and the importance of experience attributes of nature based tourism activity products-A Norwegian case study of outdoor recreationists. - Tourism Management 32 (4): 822-832.
- Telseth, F. 2005. Dra på : bidrag til en forståelse av frikjørerens og frikjøringsfenomenets meningsdimensjoner. Masteroppgave - Høgskolen i Telemark.
- Terrängkörningslagen. 1975. <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19751313.HTM>.

- Thompson, C. W., Aspinall, P. & Montarzino, A. 2008. The Childhood Factor: Adult Visits to Green Places and the Significance of Childhood Experience. - *Environment and Behavior* 40: 111-143.
- Thoren, K. H. & Aradi, R. 2010. Kartlegging av urban grønnstruktur med satellittdata: klassifiseringskategorier og eksempler på bruk. Institutt for landskapsplanlegging, UMB, Ås.
- Thøgersen, T. 2013. Tjukkas-gjengen. Fra tjukkas til kjekkas. - Kolofon forlag AS.
- TIES. 2007. Fact sheet: Global ecotourism. - The International Ecotourism Society. <http://www.box.net/shared/static/eaukonjc0a.pdf>. Nedlastet 18.09.2014.
- Tordsson, B. 2002. Å svare på naturens åpne tiltale. PhD dessertation. - Norwegian School of Sport Sciences.
- Tordsson, B. 2010. Friluftsliv, kultur og samfunn. - Høgskoleforlaget, Kristiansand.
- Tordsson, B. & Rognli, L. S. 2013. Barn, unge og natur. En studie og drøftelse av faglitteratur. Rapport nr. 1 2013. HiT.
- Ulrich, R. S. 1984. View through a window may influence recovery from surgery. - *Science* 224 (42): 421.
- Vaage, O. F. 2004. Trening, mosjon og friluftsliv. Resultater fra levekårsundersøkelsen 2001 og tidsbruksundersøkelsen 2000. 1-63 s.
- Vaage, O. F. 2008. Tidsbruk i Europa. Myten om spreke nordmenn står for fall. Samfunnsspeilet 2. Statistisk Sentralbyrå.
- Vaage, O. F. 2009. Mosjon, friluftsliv og kulturaktiviteter. Resultater fra Levekårsundersøkelsene fra 1997 til 2007. 2009/15. Statistisk Sentralbyrå. 1-114 s.
- Vaage, O. F. 2011. Tidene skifter. Tidsbruk 1971-2010. - *Statistical Analyses*. 124.
- Vaage, O. F. 2012. Barns tidsbruk. Barns dagligliv i endring. - *Samfunnsspeilet* (4).
- Vaage, O. F. 2012. Utendørs 2 1/2 time - menn mer enn kvinner. - *Samfunnsspeilet* 4: 1-6.
- Vaage, O. F. 2012. Barns dagligliv i endring. - *Samfunnsspeilet* 4: 1-7.
- Vistad, O. I. 2013. Brettsegling, kiting og surfing på Lista. Særpreg og utfordringer. NINA Rapport 998. 44 s.
- Vistad, O. I. & Skår, M. 2005. Lystig naturbruk - med og utan motor? Om trivsel i naturen, haldningar til miljøvern og konflikter ved motorisering. - *Utmark* 6 (1).
- Vistad, O. I., Arnesen, T. & Skjeggedal, T. 2001. Friluftsliv i sentrale jordbruksområde. Er dyrka mark ein alvorleg barriere? - *Utmark* (3).
- Vistad, O. I., Hagen, D. & Reitan, O. 2007. Effektar av motorferdsel i utmark på natur, folk og samfunn. NINA Rapport 187.
- Vittersø, J., Chipeniuk, R., Skar, M. & Vistad, O. I. 2004. Recreational conflict is affective: The case of cross-country skiers and snowmobiles. - *Leisure Sciences* 26 (3): 227-243.
- Vorkinn, M. 2000. Adferdsendringer i fjellet - bruk av informasjon. ØF-notat nr 03/2000. - Østlandsforskning, Lillehammer.
- Vågane, L. 2006. Daglige fritidsaktiviteter, hytte-og båtliv og svenskehandel. TØI rapport, 861.
- Ween, G. & Flikke, R. 2009. Naturen som praksiser: Natur i nyere norsk antropologi. - *Norsk antropologisk tidsskrift* (1).
- Ween, G. & Abram, S. 2012. The Norwegian trekking association: trekking as constituting the nation. - *Landscape Research* 37 (2): 155-171.
- Wells, N. M. 2000. At Home with Nature. Effects of «Greenness» on Children's Cognitive Functioning. - *Environment & Behavior* 32 (6): 775-795.
- Wells, N. M. & Evans, G. W. 2003. Nearby nature: A buffer of life stress among rural children. - *Environment & Behavior* 32 (6): 775-795.
- Witoszek, N. 1991. "Der kultur møter natur: tilfellet Norge.". - *Samtiden* (4): 11-19.

- Witoszek, N. & Saglie, I.-L. 1996. Gratefully oppressed: Liv og død i tettsteds-Norge. Tredje programseminar om Miljøbetinget livskvalitet, NFR. Vikersund.
- Wold, L. C., Vistad, O. I. & Skår, M. 2012. Forholdet mellom allmennhetens tilgang og privatlivets fred i bebygde strandområder. Dokumentasjonsrapport med hovedfunn fra spørreundersøkelser til fire brukergrupper i Saltnes, Råde kommune. NINA Rapport 756.
- Yttri, D. 1999. «Parken som rom for fellesskap og tilflukt: studiar i bydelen Grünerløkka – Sofienberg, Oslo,» Doctor Scientiarum theses 1999:13, Institutt for landskapsplanlegging, Norges landbrukshøgskole, Ås.
- Zettersten, G. 2007. Argument för friluftsliv. Naturvårdsverket, Stockholm. 59 s.
- Øia, T. & Strandbu, Å. 2004. Ungdom og tradisjonell bruk av naturen. - Tidsskrift for ungdomsforskning 4 (2): 33-53.
- Øia, T. & Vestel, T. 2007. Møter i de flerkulturelle. NOVA Rapport 21/2007.
- Øian, H. 2004. Time out and drop out: On the relation between linear time and individualism. - Time & Society 13: 173-195.
- Øian, H. 2013. Wilderness tourism and the moralities of commitments. Hunting and angling as modes of engaging with the natures and animals of rural landscapes in Norway. - Journal of Rural Studies 32: 177-185.
- Øian, H. & Andersen, O. 2010. Fiskerne i Søndre Rena og andre vassdrag i Åmot kommune, Hedmark. Resultater fra to fokusgruppeintervjuer og en spørreundersøkelse om fiskevaner, holdninger og preferanser. NINA Rapport 538. 125 s.
- Øian, H. & Aas, Ø. 2012. Utfordringer og muligheter for utvikling av fisketurisme i ferskvann. - I Forbord, M., Kvam, G. T. & Rønningen, M., red. Turisme i distriktene. Tapir akademisk forlag, Trondheim.

11 Vedlegg

Vedlegg 1

Endringer i datainnsamlingsprosedyre

I løpet av tidsperioden vi her ser på (slutten av 1990-årene og frem til i dag), har det skjedd endringer i datainnsamlingsmetode, utvalgsstørrelse og spørsmålsstilling på noen av spørsmålene i levekårsundersøkelsen. I perioden 1997-2007 skjedde datainnsamling gjennom et postalt spørreskjema. I 2011 ble datainnsamlingen gjennomført via telefonintervjuer. En annen vesentlig forskjell mellom perioden fram til og med 2007 og 2011 var at utvalgsstørrelsen for levekårsundersøkelsene ble endret. Til og med 2007 var utvalgsstørrelsen om lag 2000 respondenter, mens den i 2011 ble økt til 4500 respondenter. Økningen i utvalgsstørrelse reduserer feilmarginen og gir mer sikre data. Selve omleggingen av innsamlingsmetode har normalt liten innvirkning på dataenes kvalitet (Se neste kapittel). Formatet og spørsmålsstillingen til levekårsundersøkelsen ble endret i 2011. Denne endringen påvirker sammenlignbarheten med de tidligere undersøkelsene som er gjennomført og omfatter blant annet hvilke friluftslivsaktiviteter som ble inkludert og hvordan deltakelsen ble målt. Først og fremst er varigheten på enkelte aktiviteter endret. Tidligere skilte undersøkelsen mellom dagstur og tur med overnatting, nå skiller den mellom kort og lang tur (over/under tre timer). Kategoriene som nå er direkte sammenlignbare med de tidligere levekårsundersøkelsene er ifølge SSB disse:

- Vært på bær- eller sopptur siste 12 måneder
- Vært på jakttur siste 12 måneder
- Vært på fisketur siste 12 måneder
- Vært på ridetur i naturomgivelser
- Stått på skøyter på islagte vann eller vassdrag siste 12 måneder
- Stått alpin, snowboard eller Telemark siste 12 måneder
- Badet i salt- eller ferskvann siste 12 måneder

Konsekvenser av endret metode for datainnsamling

Odden undersøkte eventuelle endringer da SSB i 1997 gikk over fra å bruke telefon og besøksintervjuer til å bruke postale spørreskjema til innsamlingen av friluftslivsdata. Odden rapporterte at det var ikke mulig å påvise signifikante endringer i friluftslivsdeltakelsen som skyldtes endringene i metode. At dataene for friluftslivsdeltakelse er robuste mot denne type endringer i innsamlingsmetodikk, støttes også av erfaringene fra Sverige. I 2006 endret Statistiske centralbyrån (SCB) sin metode for innsamling av friluftslivsdata fra besøksintervjuer til telefonintervjuer. Heller ikke her ble det funnet signifikante endringer for nivået på deltakelsen for de aller fleste friluftslivsaktivitetene, og SCB konkluderte med at disse tidsseriene kunne videreføres på tross av metodeendringen.

Mye skulle derfor tyde på at endringen tilbake til telefonintervjuer ikke skulle ha nevneverdig innvirkning på registreringene av deltakelsesnivået i de ulike friluftslivsaktivitetene. For å kunne avdekke sikre endringer, grunnet omlegging av metodikk, trengs det derfor noen flere år med datapunkter for å se om det er reelle eller tilfeldige endringer som ble avdekket i 2011.

Når det gjelder utøvelsesfrekvens (hvor ofte aktiviteten utøves) er derimot usikkerheten større. Både ved den norske metode omleggingen i 1997 og den svenske omleggingen i 2006, ble det registrert til dels betydelige endringer for utøvelsesfrekvensen i enkelte av friluftslivsaktivitetene.

Hvor stor betydning endringene i selve innsamlingsmetodikken har for deltakelsesnivå og utøvelsesfrekvensen i 2011 undersøkelsen, er dessverre vanskelig å si med sikkerhet. Dette skyldes, som vi skal komme tilbake til, at det samtidig ble gjennomført endringer i hvilke friluftslivsaktiviteter som ble kartlagt. Som en foreløpig konklusjon antar vi at endringene i deltakelsesnivå i svært liten grad er påvirket av endringene i innsamlingsmetode, mens det er større sannsynlighet for at utøvelsesfrekvensen er noe påvirket.

SSB har gjort mindre justeringer av selve spørsmålsformuleringene til 2011 undersøkelsen, og disse justeringene har trolig små innvirkning på resultatene. Derimot har man i 2011 undersøkelsen utelatt en del aktiviteter som har vært med i de foregående levekårsundersøkelsene. Å utelate en enkelt aktivitet vil ikke nødvendigvis få konsekvenser for andre aktiviteter, men når den utelatte aktiviteten inngår i et samspill med andre aktiviteter, vil dette nødvendigvis også få konsekvenser for de gjenværende aktivitetene. I 2011 undersøkelsen finnes det to eksempler på slike utelatelser av aktiviteter som får store konsekvenser (1): Fram til 2011 har det vært stilt spørsmål om deltakelse i spaserturer for å fange opp mosjonsturer til fots som ikke nødvendigvis foregår i naturomgivelser, og dermed kan kalles friluftsliv. Når spaserturene er borte i 2011 undersøkelsen, inkludere mange av respondentene deler av denne aktiviteten inn i fotturene, med den konsekvens at både deltakelsesnivå og utøvelsesfrekvens øker kraftig og (2) aktiviteten løssnø/offpiste kjøring i fjellet og ved alpinanlegg. Her er spørsmålet om løssnø/offpiste kjøring ved alpinanleggene utelatt, med den konsekvens at mange respondenter overfører denne aktiviteten til løssnø/offpiste kjøring i fjellet. Denne aktiviteten har dermed fått en urealistisk sterk vekst mellom 2007 og 2011.

Brudd i tidsseriene

Odden påpeker også aktiviteter hvor han mener det er sikre eller mulige brudd i tidsseriene som en følge av omleggingen av metoden for datainnsamling. Listen omfatter både deltakelsesnivå (andelen av befolkningen som deltar) og utøvelsesfrekvens (antall ganger befolkningen deltar).

Deltakelsesnivå

Sikre brudd:

- Fotturer i skogen under 3 timer
- Fotturer i skogen over 3 timer
- Fotturer i skogen
- Kjørt offpiste i fjellet

Mulige brudd:

- Terrengsykling

Utøvelsesfrekvens

Sikre brudd:

- Fotturer i skogen under 3 timer
- Fotturer i skogen over 3 timer
- Fotturer i skogen
- Fotturer i alt
- Friluftsliv i alt

Mulige brudd:

- Sykkelturer

Vi presenterer tidsseriene i form av tabeller og figurer, hvor vi viser deltakelsesnivå eller utøvelsesfrekvens.

Litt om tolking av tidsserier

Når man skal vurdere nasjonale/storskala trender, er det to forhold man bør være klar over: For det første, antall personer som deltar (andelen av utvalget som utøver aktiviteten, her kalt deltakelsesnivå) beskriver bare hvor mange som har utført denne aktiviteten. Således kan en aktivitet virke stabil over tid, om man bare ser på andelen som utøver aktiviteten. For det andre, skal man beskrive det totale omfanget av en aktivitet trenger man også informasjon om eventuelle variasjoner i hvor ofte denne aktiviteten skjer (her kalt utøvelsesfrekvensen). Det vil si hvor hyppig aktiviteten utføres. Enkelt sagt er det andel som utøver multiplisert med deres utøvelsesfrekvens som best beskriver endringer innen aktiviteter. Eksempelvis, dersom 100 personer oppgir å ha gått spasertur i løpet av siste året, så er det forskjell på om alle har gått en tur hver (tilsvarer 100

spaserturer), eller om de har gått 10 spaserturer hver (tilsvarer 1000 spaserturer). Endringen i dette eksemplet er en 10-dobling, noe som ikke nødvendigvis fanges opp om man kun ser på andel som utøver aktiviteten. Vi har i dette prosjektet ikke hatt tilgang til datafiler hvor vi har kunnet beregne totalomfanget, det vil si andel som utøver og den enkeltes persons utøvelsesfrekvens, men dette er rapportert hver for seg i fra SSB og av Odden.

Kort oppsummert skal man være forsiktige med kun å tolke trender i andel som deltar, fordi dette kan være beheftet med noe usikkerhet og at deltakelsen alene ikke nødvendigvis beskriver det reelle omfanget eller endringer innen de enkelte aktivitetene, men må sees opp imot utøvelsesfrekvens. Her presenteres tidsseriene i form av tabeller og figurer, hvor vi viser deltakelsesnivå eller utøvelsesfrekvens hver for seg.

Norsk institutt for naturforskning (NINA) er et nasjonalt og internasjonalt kompetansesenter innen naturforskning. Vår kompetanse utøves gjennom forskning, utredningsarbeid, overvåking og konsekvensutredninger.

NINAs primære aktivitet er å drive anvendt forskning. Stikkord for forskningen er kvalitet og relevans, samarbeid med andre institusjoner, tverrfaglighet og økosystemtilnærming. Offentlig forvaltning, næringsliv og industri samt Norges forskningsråd og EU er blant NINAs oppdragsgivere og finansieringskilder.

Virksomheten er hovedsakelig rettet mot forskning på natur og samfunn, og NINA leverer et bredt spekter av tjenester gjennom forskningsprosjekter, miljøovervåking, utredninger og rådgiving.

ISSN:1504-3312

ISBN: 978-82-426-2691-2

Norsk institutt for naturforskning

NINA Hovedkontor

Postadresse: Postboks 5685 Sluppen, 7485 Trondheim

Besøks/leveringsadresse: Hogskoleringen 9, 7034 Trondheim

Telefon: 73 80 14 00, Telefaks: 73 80 14 01

E-post: firmapost@nina.no

Organisasjonsnummer 9500 37 687

<http://www.nina.no>

Samarbeid og kunnskap for framtidens miljøløsninger